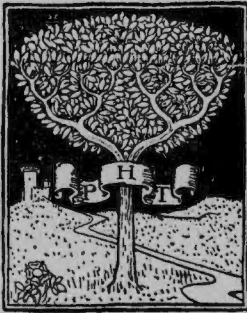

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

1950

UTGIVEN

AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

UNO WILLERS

ÅRG. 48

HÄFTE 3—4

INNEHÅLL.

	Sid.
Henning Christian Schmiterlöw och hans litterära förbindelser. Av f. d. Översten H. SCHMITERLÖW, Hässelby villastad	71—84
Medeltida arvsagar och släktskapsbestämning. Studier i Svenskt diplomatarium. I. Av fil. lic. A. FILIP LILJEHOLM, Göteborg	84—111
Kring Johan Jöranssons (Rosenhane) stambok. Av docenten fil. dr BERTIL BROOMÉ, Stockholm	112—114
Recensioner (se bifogat �rsregister)	115—140
Personregister	141—147

Henning Christian Schmiterlöw och hans litterära förbindelser.

Av H. Schmiterlöw.

Henning Christian Schmiterlöw tillhörde en sedan slutet av 1300-talet i Greifswald och Stralsund samt på Rågen bosatt patricier- och gods garssl kt. Han var sonson till den andre i ordningen av fem br der som alla gingo i svensk militärtjänst under Karl XII:s krig och 1723 introducerades på Riddarhuset. Född 1754 på faderns ryttm starbost lle Larum i Tjust blev han livdrabant vid tretton års ålder, studerade flera terminer i Upsala, avancerade till korpral vid livdrabantk ren med majors rang och biträdde mellan vakterna hos kungen eller drottningen sin far med skötseln av dennes egendomar Kj ls ker nära Västervik och Olstorp i Askeryds socken. Sin sista vakt hos Gustaf III gjorde han 1792 från dagen efter mordet till begravningen. Han hade den turen att ej »få ett farligt förtroende» varken av Pechlin, som han besökte dagen före, och hos vilken han åt middag dagen efter mordet, eller av Lilliehorn, från vars fönster han mordkv llen s g kungen passera över Norrmalms-torg (nuv. Gustaf Adolfs torg) från Haga till Bollhuset.  r 1793 tog han avsked med  verstel jtnants karaktär för att helt ägna sig åt skötseln av Olstorp, vilken stora egendom om 15 hemman tillfallit honom efter faderns död.

Henning Christian har efterlämnat en handskriven volym, »Min lefvernes beskrifning», som, bortsett från minnen från ungdoms- och hovtiden samt skildringar från riksdagarna 1789, 1800 och 1809–1812, till allra största delen omfattar redogörelse för hans åtgärder som lantush llare. »Efterverlden m  döma om jag varit nyttig medborgare.  tminstone har jag gerna velat», skriver han i sitt företal. På Olstorp samlade han ett bibliotek på cirka 700 volymer som han flitigt studerade.¹ Han skattade även åt den vid denna tid vanliga »skrivsjukan» men skriver i memoarerna mycket

¹ Förteckningen på biblioteket finnes kvar och erbjuder intresse ur bibliofil synpunkt, då den visar hur ett nyskapat herrg rdsbibliotek tedde sig vid början av 1800-talet. Nyskapat, ty i bouppteckningen efter Henning Christians föräldrar nämnes under rubriken böcker endast bibeln, psalmboken, en postilla och lagboken.

H. C. SCHMITERLÖW.

Porträttmedaljong av G. Göthe 1809.

kort om sina litterära intressen och bekantskaper. Hans intresse har nog varit större för skrivandet i ekonomiska ämnen och korrespondensen med Modéer den berömde sekreteraren i Patriotiska sällskapet.¹

Han skriver emellertid följande.

Mina bröder hade nu (1771) en informator vid namn Joh. Huss, som roade sig at skriva vers. Han gaf mig första smaken för skaldekonsten, som sedermera stärktes af kärleken. Det första af mina poemer som blef tryckt var en ode öfver konung Adolph Fredrics död. Konung Gustaf III utmärkte sjelf på öppen Cour 2^{ne} strophers préférence i denna poem. 1772 skref jag en ode öfver kröningen. Under min varelse i Stockholm blef jag ledamot i Witterhetssällskapet *Utile Dulci*. 1774 blef jag i Upsala medlem af Witterhetssamfundet *Apollini Sacra*. — De verser jag skref öfver kronprinsens födelse (1. november 1778), hvaraf jag lät trycka 50 exemplar, enchanterade kungen till den grad, at han complimenterade mig på ett sätt, som min blygsamhet förbjuder nämna. Han declamerade sjelf i min närvaro dessa verser för flera af sina Hofherrar och på hans befallning infördes de i Stockh.-posten med mitt hela namn utsatt och många eloger.

¹ I detta invaldes Henning Christian redan 1786.

I skildringen av 1789 års riksdag förekommer följande lilla situationsbild:

Bland de första våldsamerheter som utöfvades vid 1789 års riksdag var mot Capitaine vid lifGardiet Feodor Aminof, som på permission var hemkommen från Finland och förlofvad med Fröken Theet snart skulle gifta sig. Han souperade en afton hos H. Exc. Gref Brahe, där Grefvinnan¹ söng några verser, som jag skref i anledning af riksdagens början och som dagarna förut söngos på Hofvet hos Hertiginnan och Prinsessan, och hvartill noter blifvit satta af HofCapellmästaren Kraus² och den store musices Müller,³ men dessa verser så försigtigt de voro sammansatta, kunde ej tillåtas att tryckas med mindre Auctor satte sitt namn under. Grefvinnan Brahe och andre mina vänner för hvilka jag upptäckt mig som auctor, sökte förgäfves övertala mig at sätta mitt namn under verserna, sedan Boktryckaren Holmberg och flere andra nekat at trycka dem med annat förbehåll. När Grefvinnan Brahe för nämnde Capitaine Aminof beklagade at hon ej kunde få verserna tryckte, emedan ingen auctor ville våga sätta sitt namn under, erbjöd han sig den mödan, och andre dagen voro 3 000 explr tryckte, hvaraf innan aftonen icke fanns ett enda exemplar igen. Det dröjde ej länge innan kungen fick läsa dem, som snart lät befalla Boktryckaren Holmberg at opgifva auctors namn, då samma dag Aminof oagtat permission och giftermål fick ordres at inom 24 timmar begifva sig från Stockholm till Göteborg och där göra tjenst. Det dröjde ej länge innan kungen fick veta at jag var den verkliges auctorn, och han underlät ej heller at med skarpa blickar marquera sin onåd, hvarföre jag äfven höll mig från hans levéer till dess han hann glömma min skaldemö.

Och slutligen skriver Henning Christian 1808: »Biskop Lehnbergs död d. 9 decbr detta år var en öm förlust för mitt hjerta. Jag var bjuden till hans begrafning, ty jag var då i Linköping men kunde ej komma i brist af sorgkläder. — Jag skref några rader öfver hans bortgång, hvarför jag till min surprise complimenterades genom bref af Svenska akad.»⁴

I tryckta källor⁵ omnämnas i fråga om hans litterära produktion, förutom de av honom själv nämnda tillfällighetsdikterna, några andra av samma art, införda i Gjörwells Samlaren och i Stockholms Posten, nämligen ett klagokväde vid fru Maria Gustava von Numers⁶ död 1775, lyckönskingsdikter till Gustaf III vid hans återkomst från Ryssland 1777 och på hans födelsedag 1779, »Till

¹ Född Ulla Koskull. Hennes mor ägde Olstorp före Henning Christians far, och friherrinnan Koskull med dotter besökte ofta sitt gamla ställe efter försäljningen.

² Förste hovkapellmästare 1788.

³ Konsertmästare i hovkapellet och violinvirtuos. Jfr not sid. 74.

⁴ Minnesorden lästes vid akademiens sammanträde 26 januari 1809, och akademiens nöje vid avhörandet skulle författaren genom sekreteraren förklaras. (Akademien dagbok.)

⁵ Biografiskt lexicon 1835—57 m. fl.

⁶ Dotter till ärkebiskop Troilius.

Melicerta» 1780, »Till Fru Müller¹ som Alceste» och »Grafskrift öfver M:lle Risell» 1781.

Ytterligare några dikter äro bevarade i manuskript. Ett poem som ofta nämnes i hans vänners brev, är »Flora», som, afsett för tävlan i Witterhetsakademien, lämnades till Kellgren. Denne yttrade sig berömmande om det i brev 1782; varefter det inlämnades till Svenska Akademien. I denna upplästes det efter konungens befallning den 3 februari 1788. Ärkebiskop Jakob Lindblom nämner det flera gånger i brev 1807, bl. a. i samband med 100-årsminnet av Linnés födelse, då han smickrande säger att »vid ett sådant tillfälle skulle din flora vara en läckerbisgen för Auditorium». Poemet hade då omarbetats. A. F. Skjöldebrand skrev s. å. till överstinnan Malla Silfverstolpe (född Montgomery), att han under sommaren skall besöka »poeten Schmiterlöv, som skriver poemet Flora och bor i en blomsterpark bland sorlande bäckar». Det var vid detta besök Skjöldebrand tecknade »Parken där Kellgren skref Lydia». Den tecknades, såsom framgår av hans tackbrev till värdfolket, »i mån-skenet från gluggen i ladan vid Olstorp och tjenar att påminna mig den roliga aftonen och flera roliga dagar och aftnar».

Den första versionen av »Flora» hade underrubriken »Lovsång till Linné», den andra som koncentrerats till tjugo strofer från trettio-två hade som motto några rader av Saint-Lambert och följande hyllningsstrof till Linné:

Linné! Ledsagad av de strålar
 Du utspritt kring naturens fält,
 Hur glad jag blomstrens rike målar,
 Hvars bild du fram i dagen ställt.
 Låt ryktets gud kring verlden föra
 De storverk krigets hjeltar göra!,
 Du bättre segrar vunnit har.
 Naturen till din ära talar,
 Du öppnat Floras stängda salar,
 Då förr dess skönhet bortglömd var.

I den första versionen hade han en hyllningsstrof till de natursvärmande diktarna:

Lambert att möta Floras salar,
 Med Thomson delar snilletts makt.
 Hvem lyftes ej ur sorgens dalar
 När Milton målar Edens prakt!

¹ Den beundrade sångerskan, Henning Christian nämner henne jämte maken i brev 1810, bl. a. vid en stor supé och konsert hos hovjunkaren Silfverstråle.

Och Du som helgat Dagens stunder
 Åt scener af Naturens under
 Dem Du så lifligt för oss ställt,
 Tag lagern av Ditt snilles like!
 Av mig en ros från Floras rike,
 Mitt lof på Dina Skördars fält!¹

Båda versionerna ha en tämligen omfattande notapparatur till tjänst för de i botaniken mindre hemmastadda.²

I skogens sköt ej blomstren fattas:
 Linnaea mitt i skogen bor, (7)
 Där svampar ej af solen mattas,
 Där ljung på torra heden gror.
 Hvad mossor bergens ryggar sira!
 De sina bröllop hemligt fira (8)
 Där döljes Floras majestät.
 Och i Neptuni våta länder
 Syns pragten av gudinnans händer (9)
 I säker vård för djurens fjät.

Den blomman som i afton somnar
 Vid solens hälsning vaknar opp,
 En ann vid första skymt av dager
 Sitt öppna sköte sammandrager (10)
 Till harm för sina gästers hopp.

»(7) *Linnaea borealis* (Linnés ört) har fått sitt namn av Gronovius. Denna täcka växt som förevigar minnet af Nordens Dioskorides trives hälst i skuggrika skogar. Känd för sina kraftiga egenskaper i reumatiska plågor och ledvärk har den blifvit införd på Apotekerna i Sverige och Norrige.»

»(8) De växters fructifikation som kallas Cryptogamister och äro svampar, mossor, ormbunkar har den store Linné i sin tid icke kunnat utröna, hvarföre han måste säga: *Nuptiae clam celebrantur.*»

¹ Ur litteraturhistorisk synpunkt kan det vara av intresse att jämföra årtalen för Floras tillkomst och offentliggörande (1782 och 1788) med dem som Warburg och Lamm lämna om Oxenstiernas »Skördarna» och »Dagens stunder».

² I memoarerna har författaren antecknat att han under en termin i Upsala (1774) »började söka den store Linnés föreläsningar. Jag besökte denna namnkunnige man på sin landtgård Hammarby, muntrades af hans undervisning och hedrades af hans vänskap. Han gaf mig den eloge at mitt herbarium var det vackraste han sett.» — Den 17 januari 1777 skrev J. Lindblom till Henning Christian: »Linné har haft slag, men lefver tämmeligen rask. Han är föga begriplig, då han talar, skrattar åt allting, orkar endast sitta. Jag såg honom igår.»

»(9) Vattenväxter såsom *Nymphaea lutea*, *Nymphaea alba*, *Lobelia dortmanna*, *Acorus calamus* (kallmusrot), *Sperganium natans*, ett simmande gräs m. fl.»

»(10) Växterna njuta ock sin hvila och liksom somna och vakna. En del äro säkra Ur vissa timmar om dagen såsom *Tragopogon pratense* m. fl.»

Ingen kommentar lämnas däremot till följande versrader:

Här *Oxalis* i dagen träder
Och gökens muntra ankomst spår,
Och ditt förtjusta öga finner
När häggen till sin blomning hinner
Att svalan up ur vatnet far.

Att svalan tillbringar vintern i dvala på sjöbotten under isen var nämligen då och mycket senare en allmän tro i hela norra Europa.¹ Men författaren tycks ha tvivlat själv, ty i sin andra version skrev han: »Att svalan glad i luften far».

Henning Christian var även författare till några tryckta minneskrifter: över sin mor (1796), över lagman Liljenstolpe (1806), broder till ärkebiskop Lindblom, över generalmajoren och landshövdingen i Jönköpings län de la Grange (1807) samt över friherre Gabriel Adolph Wrangel av Ludenhof (1790), vid vilkens begravning han ägde krossa denna ätts sköldemärke.² Den sista minnesskriften gav upphov till en liten litterär strid. Skriften utsattes för en klandrande kritik i Stockholms Posten. Henning Christian skrev till Kellgren, och denne svarade omedelbart att han ej undrade på att Henning Christian blivit sårad av recensionen, förklarade att varken han själv eller Lenngren haft någon del i den och uppmanade Henning Christian att bemöta kritiken i samma tidning, vilket denne också gjorde. Men härmad var det ej slut, utan Thorild upptog saken i sin »En kritik öfver critiker», däri han uppträdde till skriftens försvar och skarpt angrep recensenten.³

Under ett besök på Olstorp 1917 kom Albert Engström att läsa en avskrift av »Min Lefvernes Beskrifning» och att få höra en

¹ Så sent som 1849 lät Vetenskapsakademien anställa en undersökning av hur denna besynnerliga tro uppkommit och utfäste premier för svalor som vintertid uppfångats under isen eller i vattnet (se akademiens Öfversigt 1849, 1850 och 1854).

² Ätten fortlevde i Ryssland, och dess mest bemärkte medlem i senare tid var generalen och överbefälhavaren för den ryska vita armén 1920 Peter Wrangel till Ludenhof. Enligt Leijonhufvuds adelskalender blev en gren av den ryska ätten »återupplivad» på svenska riddarhuset 1898. Huvudmannen för denna gren var halvbror till generalen Peter Wrangels far.

³ Se Hanselli' utgåva av Thomas Thorilds skrifter, 2. sid. 155—197 och artikel om Kellgren och Stockholmsposten i Ekelunds Vittra skuggbilder.

del sägner om författaren. Han skrev då ett referat av memoarerna,¹ däri han bl. a. uttalade sin misstanke att bönderna oriktigt uppfattat Henning Christian som en bondeplågarare. »De ha helt enkelt icke förstått hans omsorg både om gården, sig själv och dem. Han var en gammaldags feodalherre, kanske för rättvis, något som bönder sällan vilja erkänna sig gilla, men som i längden gör djupaste intryck på dem.»

Albert Engström skrev vidare: »År 1808 kommer som en befriande suck en kort anteckning, som visar hvaråt den s. k. bondplågararens sympatier egentligen gingo», och han skrev av denna anteckning: »Denna sommar hade jag ett rart och fägnasamt besök, nemlⁿ CommersRådet Lenngren och hans vittra Fru, Sveriges Uranie, som reste från Stockh. expres hälsa på mig. De passerade här 8 dagar, och jag anser detta vänskapsprof så dyrbart, at jag tecknar det till minnes i denna Bok. De reste d. 23 juli härifrån. Fru Lenngren gjorde Epoque i denna orten, der vitterheten är en så undersam föda.»

Vänskapen med Anna Maria Malmstedt började under Uppsalatiden och ledde sedan till ett utbyte av skaldebrev under åren 1777—79. En skildring härav jämte utdrag ur några av Anna Marias brev finnes i Karl Warburgs monografi över skaldinnan.² Det första brevet åtföljdes av ett exemplar av hennes förnämsta ungdomsverk, den nyss tryckta »Tékoñseljen»; ur det sista brevet april 1779 må några rader anföras:

Jag för en ädel vän i dag min penna skär,
 bort främmande och tvång, bort allt hvad hindra plär,
 jag helgat denna stund åt stillhet och mitt hjerta,
 det nöjet njuta bör, det känner ofta smärta.
 I vänskaps ljufva band det hemta vill sin tröst,
 hvars eld min vällust gör och näres i mitt bröst.

 Nog borde något nytt jag kunna er förtälja

Att bland den vittra flock hvars altar sjelf ni hunnit
 jag svag och oförtjänt har även burskap vunnit,³

-----
 det yrke jag har valt mig tycks bedrägligt vara,

Jag går till min natur och könets gräns tillbaka,

¹ Infört i Strix $\frac{1}{8}$ 1917. Schmiterlöv omdöptes till »Löwenflycht.»

² s. 33, 42, 73—77 och 81 i 2. upplagan.

³ Apollini Sacra eller Utile Dulci. Hon blev liksom Henning Christian medlem av båda sällskapen.

men skall, då jag med sorg från Pinden afsked tar,
behålla några rim till vänners nöje kvar.

Till glädje för samtid och eftervärld blev ju skaldinnans avsikt att taga afsked från Pinden ej fullföljd. — Hon gifte sig 1780; Kellgren skrev i ett brev till Henning Christian den 7 december: »Herr Ryttmästaren torde förmodligen veta att Sec. Lenngren och M:lle Malmstedt äro gifta.»

Skaldebreven voro då på modet. Bland breven från A. F. Skjöldebrand till Henning Christian finnas fyra skaldebrev, ett annat till honom ställt skaldebrev (1790) är från Christina Charlotta Mörner av Morlanda.¹

I ett brev till makan från Stockholm under riksdagen 1810 redogjorde Henning Christian bl. a. för den gångna veckans sällskapsliv: »I onsdags åt jag middag hos H. Exc. Gr. Claes Adam Wachtmeister, den mest frugala och respectabla repas jag nånsin hos någon stor magnat beskådat. Vi hade 4 alfvarsamma rätter mat, inga carotter, 1 bout rödt vin och en piga som passade opp. Vi sutto 6 vid ett litet rundt bord. Torsdagen spisade jag hos General Horn, fredagen hos landtmarskalken,² lördagen hos Fru Lenngren, både till middag och kväll, der all möjlig luxe och delicatesser vankades. Också voro 7 craschaner vid bordet. När Desserten började kl. 1/4 till 6 inkommo 12 hvita vaxljus på bordet och kl. 6 om aftonen opstego vi derifrån. Leopold hade några dagar förut skrivit en charade som han gaf henne at gissa och hon också gjorde. Jag sänder Dig den här innelyckt.³ Hon har sjelf inom kort skrivit flere quicka charader. Den dialoguen i Trosa i Stockh. Posten var af hennes hand. Med en glädjetår öfver Augusta och Janne⁴ omfamnade hon mig för presenterna. I sommar komma de till oss. I söndags och i går åt jag hos ErkeBiskopen som bad mig mycket hälsa ...»

Man kommer att tänka på Snoilskys dikt om A. M. Lenngren på 100-årsdagen, men samtidigt lägger man märke till den under-

¹ Gift 1. m. friherre A. Th. Gyllenkrok till Björnstorp och Svenstorp, 2. m. generalen friherre Bror Cederström. I sina memoarer nämner Henning Christian att han 1809 var på besök hos henne på Oby (samt hos hennes bröder på Gäfvetorp och landshövdingen i Växjö). Han gästade också Husaby (Hamilton), Braås (Rappe) och lagman Bergencreutz på Kampen vid Växjö.

² Michael Anckarsvärd.

³ Makan var road av charader. Hon skämtade en gång med informatorn i huset om hans självkomponerade namn Hedborn i följande charad: »Mitt första, magert som en öcken, mitt andra för mig är ett töcken, mitt hela är en varelse, som på sin höjd är rimmare.»

⁴ Två av makarnas barn.

strukna skillnaden mellan bourgeoisiens eller om man så vill intelligensaristokratiens lyxmiddag och magnatens frugala repas.

Att Fru Lenngren, som Warburg skriver, brukade »var sommar» gästa Olstorp är icke troligt och icke ens att hon var där sommaren 1810 som hon lovat. I ett brev från Örebro-riksdagen skriver nämligen Henning Christian till sin maka: »Fru Lenngren och hennes man kommo hit för min skull i tisdags och reste i går, bedjande hjerteligen hälsa Dig.»

Uppgiften om Olstorps utvalda bibliotek nämnes i tryckta källor i samband med Hedbornepisoden.

Om Hedborns informatorstid på Olstorp (han lämnade platsen sommaren 1807) skriver E. N. Söderberg i sitt arbete om skalden: »Umgänget i denna familj, där såväl hufvudern själv som hans maka voro litterärt intresserade, verkade mycket befordrande på den fattige studentens bildning, ehuru han föga kunde förlika sig med den aristokratiska ton, som rådde på stället, och med den något överlägsna nedlåtenhet, varmed han behandlades av sin patronus. Denne, som stundom brukade skämtsamt benämna Hedborn »mon confrère d'Apollon», visade sig emellertid på flerahanda sätt intresserad för den unge informatorn, isynnerhet sedan han kommit underfund med hans poetiska intentioner, och lämnade honom fritt tillträde till sitt välförsedda bibliotek. Vistelsen på det adliga godset fick sålunda för Hedborn en betydelse, som icke bör underskattas, och vid äldre år, då han mera fördomsfritt kunde skärskåda sina ungdomshändelser, erinrade han sig sin »poetiska suverän på Olstorp med tacksamhet.»

Hedborn bevarade dock länge en bitter rancune mot sin principal. I det på hösten 1807 bildade Upsalasällskapet Muis Amici, sedan Auroraförbundet (Atterbom, Ingelgren, Hedborn m. fl.), inlämnade Hedborn vid andra sammanträdet ett »kondamnerande skaldebref», som sökte satirisera Henning Christian och icke minst dennes Napoleonbeundran. Skaldebrevet, som Söderberg finner vara »en ovanligt plump utgjutelse, som förgäves söker skylta sin brist på kvickhet med ohysade kraftuttryck,» stämplades redan vid Ingelgrens recension i sällskapet som paskill.

Som direktör i Svenska akademien 1935 skrev Torsten Fogelqvist en ny monografi över Hedborn i vilken en hård kritik riktas mot Henning Christian. Fogelqvist är särskilt missnöjd med en passus i ett brev 1805 från Henning Christian till ärkebiskop Lindblom, på grund varav den förre stämplas som pratmakare och narr. Denna passus ser verkligen märkvärdig ut, om man ej känner samman-

hanget. Det sägs, att om Kant voré med, skulle han få retirera byxlös till kakelugnen för Leopold och ej tvivla på att tid och rum nu existera i Tyskland. Brevet var svar på ett brev från ärkebiskopen, och de båda vännerna disputerade om Napoleons framgångar och utsikter under 1805 års fälttåg före Austerlitz. Därav frågan om tid och rum i Tyskland. Fogelqvist tycks ej ha förstått anspelningen på Leopolds satir mot Kant »Byxorna eller tid och rum. Saga vid kakelugnen», däri han avhånar Kants résonnement om tid och rum. Skraddaren som gjort ett par för trånga byxor åt Kant, besvarar filosofens raseriutbrott med följande:

Hvem fan kan nånsin riktigt se
 Hvad meningar er täcks försvara?
 Och hvem kan viss om följden vara?
 Först skref ni och bevisade
 Att rummet fins i tanken bara
 Nu vill ni ha't i byxorna.

Detta var alltså bakgrunden till talet om Henning Christians »narraktighet». För övrigt säger han själv i brevet, att »nu vill jag ej längre trötta Dig med detta sammelsurium» utan övergår till andra ämnen.

I fråga om Kant må här erinras om att Lindblom under sin biskopstid i Linköping skrev ett brev till Kant, vari han meddelade att han under sina genealogiska forskningar funnit att Kant var av svensk härstamning (från norra Tjust). Filosofen blev förskräckt, ty han vädrade en ekonomisk attack från sina eventuella släktingar i Sverige; han ansåg också släktskapen med de goda svenska bönderna problematisk och föredrog att anse sig härstamma från skotska släkter (Maclean, Douglas, Hamilton). Lindblom skrev åter och försäkrade att hans genealogiska forskningar icke syftat till det minsta 'förtunnande' av kvarlåtenskapen för Herr Professorns tyska släktingar, och att han aldrig kunnat tro att en ringare härkomst skulle vara förolämpande — för en filosof.»

Lindblom skrev om detta den 24 februari 1798 till Henning Christian:

Ifrån prof. Kant har jag fått svar af ett oförmodadt innehåll. Han söker leda ifrån sig släktskapen af fruktan att man skulle göra arfspretentioner hos honom. Han anser hela mitt bref för en snara, hvarigenom han skulle lockas att sända hit pgr. Kanske är det en kompenstation bestämd för den medelmåttiga tankegifvan, att ej sällan se den djupsinnige misstaga sig i ämnen af den allmännaste tydlighet. Sådan var min reflexion då jag läst hans bref, som jag icke kan trycka utan att compromettera denne vidunderlige Philosoph.

För att återvända till Hedborn tog sig dennes bitterhet även andra uttryck, som varit okända för alla hans minnestecknare. Ärkebiskop Lindblom skrev den 8 december 1807 till Henning Christian:

»Med Hedborn har jag haft en alfvarlig men utan all hetta discuterad conference, som slöts dermed, at han burit sig illa åt, isynnerhet genom sitt bref till dina söner.¹ Jag satte honom så i sin tort i detta ämne, at han gick ifrån mig till en sin gynnare, och sade honom öppet: Jag har betedt mig illa med ett bref etc. etc., och Å. B. har förehållit mig det så, att jag intet haft at svara. — Han kunde ej komma ifrån den beskyllningen af mig, att han var rå, utan allsköns ädel höfsning, kitslig, pretensionsfull och bondhögfärdig. — Men nog om denne Fantast, det är han i sjelfva verket.» Den ärkebiskopliga upptuktelsen tycks dock icke ha korrigerat Hedborn för någon längre tid. Den 15. februari 1808 skrev Lindblom: »Hedborns oförlätliga impertinencer har jag ock läst och brände upp. Om vi någonsin råkas, skall jag tacka honom för det afseende han gjorde för mina föreställningar, som likväl då syntes röra honom.»

Fogelqvist kritiserar vidare Henning Christian för hans »fikan efter vittra konnässanser», säger att han »låg efter Kellgren med bref och poesi», och »lyckades avlocka Fru Lenngren poetiska epistlar» samt att han testamentariskt förordnat att hans poetiska alster skulle utgivas efter hans död, vilket avstyrktes av Adlerbeth.

I fråga om »Fru Lenngren» må här endast tilläggas den observationen att Henning Christian var 23—25 år och Anna Maria Malmstedt 22—24 år under den tid som deras vänskapliga förbindelse i Upsala fortsattes per korrespondens.

I Kellgrens Samlade skrifter, utgivna av Svenska Vitterhets-samfundet, äro avtryckta elva brev till Henning Christian, de fem första skrivna åren 1779—82, de sex övriga åren 1790—93. I kommentarerna säges om de första breven att Kellgrens grovt oanständiga ton givetvis var avsedd att slå an på brevmottagaren. Det är ju möjligt, ehuru det icke finnes något i dennes övriga korrespondens och skrifter som talar härför; däremot finnes ju massor av detaljer i Kellgrens produktion som icke kunna tryckas. Sådant förekommer dock icke i de senare breven. Kellgren var vid det första brevet avsänt, och då han samtidigt skrev till Lenngren,² irriterad av ett brev från Henning Christian, i vilket denne ganska fränt anmärkte på att ett av hans föregående brev ej besvarats. »Ma Muse s'est vivement repentie des avances qu'elle vous a données.

¹ Dessa voro endast 12 och 8 år gamla.

² Citerat delvis av Fogelqvist.

Vous pensez peut-être qu'il soit audessous de vous de me repondre. Le grand Boileau ne se mocqua pas de M:r Perrault jusq'au point de ne lui pas écrire.»

I sin levnadsbeskrivning antecknade Henning Christian för 1792 att »d. 6 juli kom min gode vän kungl. Secret. Kellgren till mig från Stockholm och tillbragte hos mig 8 dagar.¹ Han skref äfven här på Olstorp några små poemer,² som jag sedan sett tryckta i Stockh.-Posten». Sin ankomst till Olstorp annonserade Kellgren i brev från Södertälje, som slutade med att »sätt en god Filbunke åt din krasslige vän och tjenare». Den 16. juli friade Henning Christian i Olstorp trädgård till Anna Mathilda Palbitzki och fick hennes ja. Kellgren fick före sin avresa veta detta och skrev i sitt tackbrev: »Det har glatt mig 100 gr, när jag tänkt på det nöjet du gjort Din Fru Mor samma dag jag reste, genom uptäckten om det kloka parti du tagit. Jag är ej Physionomist, men jag är viss på af de korrtta momanger jag såg din aimabla fästmö, at hon skall göra dig lycklig.» Efter bröllopet³ gratulerade han honom och sade sig hoppas att äktenskapet skulle bli honom »en god Medicine. Kellgren hade vid återresan från Skatelöf »hoppats få äta min 4 markers Abborre till middag på Olstorp» men blev hindrad komma. Till en inbjudan 1793 att åter gästa Olstorp och i vilken inbjudan en äreport utlovades (en anspelning på fru Lenngrens dikt) svarade Kellgren att han vore tacksammare för en pyramid filbunkar, »hvaröfver kunde sväfva en Genie i skepnad af en stekt andunge».⁴ Biskop Lindblom gratulerade den 2. september Henning Christian till förlovningen och tillade: »Äfven gratulerar jag dig till den hugnaden att hafva sett vår svenska Horatius hos dig. Jag har haft en Pendant till honom, den svenska Racine, eller känner Bror härpå igen Leopold. Med sin Fru passerade han efter slutad brunn i Medevi 8 dagar här under ombytlig helsa.»

Beträffande Henning Christians »testamentariska förordnande» att utgiva hans poetiska skrifter förhöll det sig så att han i sitt sista brev till Lindblom anmodade denne att i samråd med några kännare

¹ Utom på detta ställe nämnes Kellgren endast den 16 mars 1792 bland gjorda visiter på e. m. före besöket hos Pontus Lilliehorn.

² »Lydia» och möjligen »Ljusets fiender.»

³ De gifte sig 1793. Deras äldsta son föddes på Gullaskrufs egendom i Kronobergs län, för övrigt i den flygel som nu står på Skansen vid Skogaholm. Gullaskruv, inköpt av Henning Christian 1795, såldes av hans änka 1824. Hon köpte i stället Forsnäs, sedan sålt till »Ydredrotten» L. F. Rääf. Om friherrinnan A. M. Schmiterlöw, född Palbitzki, se Biografiskt lexicon, böckerna om Hedborn och M. Mattson, I Ydre på 1800-talet (1930).

⁴ »Med överlägsenhet i kost och logi kan man ju alltid skyla underlägsenhet i espri», påstår Fogelqvist.

genomgå poemen och beroende på denna prövning eventuellt besörja deras utgivande. Lindblom anmodade Gudmund Jöran Adlerbeth att verkställa prövningen. Denne avrådde, då »vi lefva i en tid, då kritiken synes hafva alla Argi hundra ögon» och tillade försiktigt, att kritikens anfall på en död författares arbeten skulle bli »så mycket obehagligare, som förebräelserna egentligen borde stadna på utgifvaren». Adlerbeth började sitt brev med att säga, att han vid genomläsningen av poemen funnit författaren sådan han var i livstiden, »en tänkande man af ett kärleksfullt hjärta, som betraktade både den fysiska och moraliska verlden med uppmärksamhet och önskade sitt slägte lyckligare.» — »Men landshöfdingen har icke af sina skaldeskrifter gjort en hufvudsak.»

Och detta sista är, som förut framhållits, fullkomligt riktigt.

I det föregående har ärkebiskop Lindblom omnämnts på flera ställen. Han och Henning Christian voro goda vänner från ungdomen och underhöllo sinsemellan en livlig korrespondens¹. Denna fördes till en början på franska, vilket Lindblom snart tröttnade på. Icke heller var han road av att skriva skaldebrev. Han började ett brev på vers men avbröt och tyckte att han lika gärna kunde skriva sina »plattityder på prosa». Det vänskapliga förhållandet rubbades något genom 1789 års händelser, då Lindblom som prästeståndets talman visserligen nekade att på rikssalen skriva under förenings- och säkerhetsakten men därmed endast »för ögonblicket fann en ära som sedan förlorades» (Min Lefvernes Beskrifning). Under Napoleonepoken voro de eniga om att betrakta England som havstyrannen men hade olika uppfattningar om Napoleon. Diskussionen om denne och krigshändelserna var dock mest skämtsam. Napoleonbeundraren Henning Christian skrev dock till slut (i brev 2. oktober 1812) att »det vore bäst för oss om båda parter få ömsom dugtigt stryk».

På hösten 1812 fick Henning Christian landshövdingens titel. Ovederhäftiga skribenter ha talat om hans stolthet över denna titel och satt ihop anekdoter om skämt med denna titel »Under plenum på Riddarhuset». Historierna äro av samma värde som den av Albert Engström återgivna sägnen, att fan tog Henning Christian under ett besök som Pechlin avlade på Olstorp, och att det enda som fanns kvar av honom var hans ena stövel som hängde i ett äppleträd.

¹ I författarens ägo finnes ett sextiototal brev 1771—1811 från Lindblom. En del uppgifter i denna artikel har dessutom hämtats ur den brevväxling som finnes i Linköpings stiftsbibliotek.

Landshövdingtiteln fick han nämligen på sin sjukbädd fyra månader före sin död; redan en månad tidigare hade han skrivit till ärkebiskopen och sagt att jag »skafvar på min likkista och afbidar tåligt min förvandling.»

Han svarade på ett brev från ärkebiskopen efter utnämningen: »Du lyckönskar mig till en nomination i den mån den ger mig själf någon tillfredsställelse. Jag har den enda, at jag hvarken nu eller nånsin förr sökt någon titel», och han tillade att »Du vet väl min refüs vid 3 olika anbud». Emellertid hade han fått ett brev¹ med följande notis: »Jag är befalld at ge dig tillkänna att kungen behagat utnämna dig till Landshöfding och är denna nomination så mycket flatteusare för dig som kungen och kronprinsen lära vara de som själfva påmint sig dig.»

Det brev i vilket ärkebiskopen tar farväl av sin döende vän vittnar om djup känsla, djupare än man kanske skulle vänta av denne utåt väl ganska kalla prelat. Brevet kom för sent, det var daterat två dagar efter Henning Christians död, som inträffade den 7 mars 1813.

---

¹ Möjligen från von Engeström. I brev till sin maka från Örebroriksdagen 1812 skrev han att kronprinsen genom von Engeström lät göra honom en »surprenante nådig offerte.»

Medeltida arvslagar och släktskapsbestämning.

Studier i Svenskt Diplomatarium.

Av A. Filip Liljeholm.

I. INLEDNING.

De diplom, som utfärdats i medeltidens Sverige, beröra mestadels ekonomiska ting. Vårt äldsta är från 1164—67 och utgivet av den förste ärkebiskopen Stephanus. Innan svenskan vid mitten av fjortonde seklet börjar komma i bruk, användes i privaturkunderna ett latin, i vilket ordens betydelse starkt influerats av utvecklingen hos motsvarande inhemska ord.

Samtidigt med språkväxlingen är i Sverige försöket att få en för hela landet gällande lag. Motståndet mot Magnus Erikssons landslag var emellertid starkt, särskilt i gränsprovinserna Varend, Västergötland och Värmland, och vi veta med säkerhet endast, att den som helhet antagits på tingen i Östergötland — för vilket landskap den också närmast var avsedd — fast den så småningom, åtminstone delvis, kom i bruk annorstädes såsom t. ex. i Uppland och senare i Västergötland.

Förvisso voro många svårigheter förknippade med den omständigheten att inom de olika landskapen gällde olika lagar. Ägde t. ex. en person gods både i Uppland och Östergötland, så kunde den rättmätige arvingen i det förra landskapet vara en annan än i det senare, något som vi få se i samband med behandlingen av arvet efter Johan Ängel d. y. Den tiden gällde alltså »*forum (lex) rei sitae*». Man har också ansett, att t. ex. Birgitta — den heliga — genom att bosätta sig på Ulfåsa gått miste om den fria ställning hon skulle intagit enligt upplandslagen och kommit under den mot kvinnans självständighet betydligt mindre tillmötesgående östgötalagen. Hennes lidande under denna lag har med djup medkänsla tecknats av Emilia Fogelklou och Elin Wägner.¹ Denna åskådning vilar emellertid helt säkert på en förfelad konstruktion. Som gift stod Birgitta liksom alla gifta kvinnor i Sverige under sin mans förmynderskap. Han var lagman i Närke, och förutsättningen härför var, att han eller hustrun ägde egendom inom land-

¹ Birgitta själv säger aldrig något därom. — Forts. på denna uppsats publiceras PHT.

skapet. Man väntar alltså, att Ulf Gudmarsson och hans hustru i privaträttsliga ting närmast rättade sig efter Närkes lag. Som änka lydde Birgitta, om hon så önskade, utan tvekan under Upplands lag; där var hon född, och där låg huvudparten av hennes egendomar.¹ En person, som hade egendomar i olika landskap, var ofta tvungen att bo än här än där på sina domäner. Någon bestämd »mantalsskrivningsort» torde aldrig ha kunnat ålagts honom, så länge inte en för hela riket gällande lag utfärdats och antagits.

Vad som kännetecknar denna tid är också, att en enskild person med ärvd jord aldrig får obetingad förfoganderätt över denna, utan att hans ätt alltid bibehåller sin medbestämmanderätt. Som tvenne makar tillhörde olika ätter, kunde därför den ene ej arva jord av den andre utan respektive ättemedlemmars samtycke. Man fick ej heller vare sig sälja eller bortskänka arvejord utan att först hembjuda den åt ätten eller få tillstånd därtill av den.² Jord som någon själv uppodlat eller genom köp förvärvat, s. k. avlingejord och köpjord, fick man åtminstone enligt upplandslagen fritt förfoga över, och detta stadgande har därifrån influtit i Magnus Erikssons landslag.³

Avlingejord var liksom köpjord och lösöret — och dit räknades under medeltiden hus — gemensam egendom för makar. Mannens del var enligt de flesta lagarna $\frac{2}{3}$, hustruns $\frac{1}{3}$. Endast när det gällde morgongåva, kunde mannen skänka till hustrun av arvejord, som sedan av barnen ärvdes som möderne. Funnos inga barn i giftet, bibehöll man länge i Götaland bestämmelse om återköpsrätt för mannens släkt.⁴ Men var den given utan dylik inskränkning, och hustrun barnlös överlevde mannen, betraktades den, åtminstone under senare medeltiden, som hennes avlingegods, och hon kunde göra därmed, vad hon ville; sälja den, skänka bort den eller låta sina arvingar få den.

Vad beträffar gåvor av arvejord till kyrkor, kloster eller andra fromma ändamål gingo därom stridens vågor höga under hela medeltiden. Detta problem komma vi emellertid att behandla i ett annat sammanhang.

För att ge exempel på vilka slutsatser, som kunna dragas av diplomerna, skola vi först behandla några, som röra den berömda Karl Ulfsson (sparre) till Tofta.

¹ Se härom min artikel i Göteborgs Handelstidning av den 24 juli 1945: »Heliga Birgitta och landskapslagarna».

² Tillståndet kunde vara muntligt eller skriftligt, blott det var styrkt med vittnen. Det räckte också med att släktingen satte sigill under gåvobrevet, även om intet sades därom i texten.

³ Eghnobalker 11.

⁴ Se t. ex. D. S. V: 4120 av d. 26 nov. 1346.

Denne var son till riddaren och lagmannen Ulf Åbjörnsson, känd från bl. a. Birgittas revelationer — sjätte boken kapitel 39 och 40 — vilken i sin ordning var son till hertig Eriks berömda drots Åbjörn Sixtensson i hans äktenskap med Ingeborg Ulf-dotter, dotter till Erikskrönikans Ulf Karlsson och släkt både med kung Birger och marsken Tyrgils Knutsson (D. S. II 1185—86). Hon hade förut varit gift med Närkes lagman, riddaren Knut Mattsson. I detta äktenskap föddes dottern Birgitta. Arvskiftet efter Ingeborg Ulf-dotter hölls 1307 (D. S. II 1545); arvet fördelades mellan denna dotter och sönerna i andra äktenskapet, Nils och Ulf Åbjörnsson. Drotsen Åbjörn dog själv 1310.

Ulf Åbjörnsson är redan år 1317, då han första gången framträder, gift med Cristina Sigmunddotter, dotter till Sigmund Keldorsson, som stod väl både hos kungarna Valdemar och Magnus och dessas söner och slutligen blev medlem av Magnus Erikssons råd. Han lämnade en icke ringa förmögenhet efter sig, då han i början av 1320-talet avled.¹ Cristina dog någon gång mellan 1327 och 1330 (D. S. IV 2607 och 2806) och var, som klart kan bevisas, moder till Karl Ulfsson och helt säkert också till Filip, som är död i D. S. VI 4495. Efter hennes frånfalle gifte Ulf om sig med Margareta Sunesdotter till Fågelvik, Birgittas goda vän, som dog i Rom vid sitt andra besök därstädes. Hon var dotter till Tiohärads lagman, riddaren Sune Jonsson Bååt, i hans första äktenskap med Karin Glysingsdotter. Ulf och Margareta hade tvenne döttrar, Ingeborg och Cristina, vilka bägge blevo gifta men dogo barnlösa, varför halvbrodern Karl Ulfsson slutligen ärvde allt, vad de och deras moder ägt.

Karl Ulfsson kom tidigt till utlandet och studerade i Paris, bl. a. tillsammans med den blivande biskopen i Linköping, Birgittavännen Nils Hermansson. Han säges t. o. m. hava avlagt examen som magister artium liberalium och blev sin tids mest bildade herreman här i Sverige. Han återvände hit efter faderns död, som inträffade före den 30 maj 1348 (D. S. VI 4335), och uppträder i diplomten första gången den 14 oktober 1349. År 1352 ingick han sitt första äktenskap med en för övrigt okänd Ingrid Eriksdotter och fick däri sonen Knut, som blev riddare och lagman. Själv var Karl lagman i Uppland, riksråd och kung Albrekts marsk m. m. Hustrun dog snart, ty senast år 1363 är han omgift med heliga Birgittas brorsdotter, Helena Israelsdotter (SRP 587). Men hon dog barnlös före den 14 oktober 1375, något som framgår av jämförelse mellan SRP

¹ Han var bror till Bo Polen, som förde samma vapen, se SMtS, III 300 och abboten Birger i Alvastra, se D. S. III 2562.

587 och 1181. Han gifte åter om sig — kanske flera gånger — och fick i ett senare äktenskap dottern Margareta, som efter brodern Knuts död år 1389 blev Karl Ulfssons universalarvinge. Denna utomordentligt rika arvtagerska gifte sig, kanske redan i faderns livstid — han dog vid hög ålder, verksam in i det sista, år 1407 — med Knut Bonde och blev moder till Sveriges konung Karl Knutsson. Knut Bonde dog snart — han begrovs i Vadstena 1413 — och Margareta gifte sig året därpå med riddaren Sten Turesson Bielke, med vilken hon hade två söner och tre döttrar. I styvfaderns hem uppfostrades Karl Knutsson, och efter moderns död 1429 kom på hans lott endast det stora godset Fågelvik; den övriga delen (= sju niondelar) av hennes förmögenhet tillföll hennes barn med Sten Turesson. Möjligen kan därför hennes dunkla modernehärstamning klaras upp genom undersökning av dessa barns gods innehav.

Genom att Karl Knutsson på mödernet härstammade från släkten Sparre till Tofta kom denna släkts anor att särskilt dragas fram i rampljuset under hans regering. I den nya inledningen till Erikskrönikan,¹ som Karl Knutsson lät sina franciskanska historie-skrivare författa, säges, att den sista manliga ättlingen av den Erikska kungaätten, Erik Eriksson, hade tre systrar: Ingeborg gift med Birger jarl, Elin gift med »her Knut aff Folkunga» och Märetha gift med »her Niels aff Tofta», vilken senare säges vara fader till drotsen Åbjörn. Genom Ericus Olai — SRS II sid. 52a — ha dessa uppgifter kommit in i vår historia. Uppgiften om Birger jarl är ju riktig, och tack vare detta gifte blev sonen Valdemar konung, men vi veta dock genom Håkan Håkanssons saga, att Birgers hustru tog hela arvet efter kungabrodern, och hon hade helt säkert inga systrar, allra minst med dylika giften.

Knut aff Folkunga känna vi mest under namnet Knut länge, han som fördrev Erik Eriksson och själv regerade i Sverige mellan 1229—34. Han härstammade själv — och ej hans hustru — helt säkert från Erikska ätten och är tvevelsutan identisk med konung Erik Erikssons förmyndare Knut Holmgersson, som var sonson till Erik den heliges andre son Filip. Knut länges söner heta ju också Holmger och Filip, och deras aspirationer på kungamakten bero alltså icke endast på faderns kungaställning utan även på den direkta härstamningen från helgonkonungen.²

¹ SFS 17: 1 s. 165.

² Nästan samtidigt med denna nya inledning är det kända gravtacket över Holmger från Skokloster, se Gardell, Gravm. I 526. Begynnelseorden: »Natum preclara regali stirpe Sueorum Holmgerum» fastslå också Holmgers härstamning från Erikska ätten.

Uppgifterna om herr Nils av Tofta äro mycket ovederhäftiga. Det var Åbjörns son, som hette Nils, hans far däremot Sixten, och Tofta tillhör nog ursprungligen icke Sparreätten, utan Karl Ulfsson har troligen genom sin moder ärvt gården från sin morfader, vilken enligt D. S. II 1199 erhållit »curia in Thiufta sita» av konung Valdemar för trogen tjänst. Genom moderns död kom denna gård tidigt i Karl Ulfssons händer. För att slippa förutsätta, att Karl Knutsson helt diktat upp sin härstamning från Erikska ätten, kan man tänka sig en familjetradition härom, ty en del omständigheter tala för att Åbjörn Sixtenssons hustru kunnat föra sitt ursprung dit. Hennes far Ulf Karlsson tillhörde ju en mycket förnäm släkt. Han var sonson till jarlen Karl den döve, som stupade i Estland 1220, och hans farbror var den kände jarlen Ulf Fase. Ulf Karlssons hustru hette troligen Margareta, liksom en dotter till Erik den helige. Deras sons namn, Filip och även dottersonen Nils Åbjörnssons namn Nils återfinnas inom denna kungaätt, ity att Erik den heliges dotter Katarina enligt Knytlingasagan var gift med en för övrigt okänd Nils Blaka.¹ Nog var Ulfätten fin nog att vara befreundad med den gamla kungaätten, men tillyxningen av genealogien får betecknas som högst betänklig.

Vi skola nu ta upp till behandling Karl Ulfssons morgongåvbrev till sin första hustru Ingrid Eriksdotter, utfärdat på hans egendom Tofta på Adelsö den 7 maj 1352 (D. S. VI 4812). Han skänker sin hustru Strandby och sina ägolotter i Stafby och Grimsö i Bondearnö socken Uppland, under villkor att om de få barn tillsammans, godsens skola bliva deras modernearv, men i händelse av någons av makarna frånfälle utan att barn fötts morgongåvan skall tillfalla den överlevande. Donationen styrkes av tolv närvarande fastar: fem riddare, fem svenner och tvenne kaniker, vilka senare möjligen varit Karl Ulfssons studiekamrater. Alla fastarna äro kända som egendomsägare i angränsande delar av Uppland och Södermanland. Förfarandet är i överensstämmelse med Magnus Erikssons landslag, men som intet säges om morgongåvans värde, är det troligare, att den s. k. Tälgestadgan av år 1345 (D. S. V 3972) tillämpades. Enligt denna kunde nämligen en riddare eller sven skänka jord till ett värde av 100 mark lödigt silver (= 500 mark pengar), under det att landslagen (Giftobalken 10) endast tillät riddare skänka till ett värde av 40 mark lödigt och svenner till 20 mark lödigt. Värdet av Karl Ulfssons gåva översteg helt säkert

¹ Formmannasögur XI sid. 318. Tänkbart är även, att Åbjörn härstammar från denne.

denna sista summa, men landslagen var intet bindande rättesnöre i Uppland på denna tid.

Diplomets vittnesmening är av stort intresse. Den lyder: »In quorum testimonium et euidenciam firmiorem sigillum nostrum presentibus est appensum. Et nos Nicholaus Abyornæson, Puko Glysing, Erengislo Sunason et Benedictus Algutson milites et Margareta Sunadottir ex parte liberorum meorum prescriptam donacionem ratificare volentes sigilla nostra presentibus fecimus coaponni.» Nils Åbjörnsson är Karl Ulfssons farbror, Puke Glysing, styvmoderns morbror och den kände jarlen Erengisle hennes bror. Margareta Sunesdotter beseglar ju endast som representant för sina barn — som änka har hon nämligen rättskapacitet — ej för egen del. Därav följer, att Karl Ulfsson ej kan vara hennes son. Med sin besegling intygar hon alltså, att den skänkta jorden ej tillhör den arvedel, som efter makens död kommit på hennes barns lott. Vad beträffar de tre nämnda riddarna skulle man ju kunna tänka sig, att det är deras höga och erkända ställning i det svenska samhället, som gör dem lämpliga för diplomets ratificering. Helt visst kan en sådan synpunkt ha sitt berättigande, men den riktiga förklaringen lämnar D. S. VI 4335 där det sägs, att dessa tre herrar voro exekutorer vid arvskiftet efter Ulf Åbjörnsson. Men Bengt Algotsson, den blivande hertigen, vad har han för anledning till ratifikationen? Jo, han måste helt enkelt redan då ha varit gift med Karl Ulfssons halvsyster Ingeborg och genom att hans sigill påtryckts, kan något klander mot donationen från hans och hans hustrus sida ej komma ifråga. Om Bengt Algotssons giftermål säger S. Tunberg i Sveriges Hist. II sid. 238: »Han uppges av senare svenska historieskrivare, ovisst med vad rätt, hava varit gift med Karl Ulfssons (Sparre) av Tofta syster Ingeborg, vilken han dock skall hava förskjutit, varigenom han ådragit sig hennes släkts oförsonliga fiendskap.» Vårt diplom ger oss ett fast stöd för detta äktenskap. Om Bengt Algotsson handlar senast Gillingstams artikel i H. T. 1950 sid. 21 ff.

Det är nu av stort intresse att taga del av SRP 525 av den 5 februari 1362, där det heter: »Nils Thuresson, drots, Gustaf Arvidsson, lagman i Södermanland, Benkt Philipsson och Karl Ulfsson, lagman i Upland, hvilka af konungarna Magnus och Håkan blifvit befullmäktigade att afdöma en tvist mellan fru Ingeborg Ulfsdotters arfvingar, fru Martha i Fogelvik och hennes dotter, å ena sidan, samt Bo Jonsson å andra sidan, rörande eganderätten till den i Göthaskären liggande Thorö, hvilken herr Bengt Algotsson genom

sina brott förverkat till konung Erik Magnusson, och denne sedermera försålt till fru Ingeborg, tilldöma sistnämnda frus arvingar sagda ö.»

Vi se härav klart, att Karl Ulfsson ej var son till fru Märta; då skulle han också varit bland arvingarna och kunde inte ha suttit som domare i tvisten. Vi lägga märke till Ingeborg Ulfsdotters frutitel, helt visst beroende på hennes äktenskap med riddaren Bengt Algotsson. Vidare har fru Margareta endast en dotter till — fru Cristina, se SRP 1336. Hennes frutitel beror på att hon varit gift med mecklenburgske riddaren Nils Moltke, se härom Danmarks Adels Aarbog 1921 sid. 495. Hon gifte sedan om sig med Östergötlands lagman Nils Jonsson (stjärna), son till riddaren Johan Nilsson och sonson till Nils Jonsson i Rickaby (se om denne senare Gardell, Gravm. I 147), varigenom Rickaby kom i fru Cristinas händer — hon hade tydligen fått det i morgongåva — och sedan genom skifte övergick till Karl Ulfsson, se SRP 2221. Härigenom fås en förklaring till att Nils Jonsson i SRP 487 och 488 kallas måg av fru Märta och Erengisle jarl och vederlägges Elgenstiernas med tvekan framförda hypotes (I sid. 696 a), att han varit gift med en okänd syster till de bägge syskonen. Slutligen ingick hon ett tredje äktenskap med heliga Birgittas dotterson Peter Ribbing, men hon blev år 1379 änka och dog som förut nämnts barnlös samt ärvdes av sin halvbroder (SRP 2415—19).

Bengt Algotssons bror och enda arvtagare, den kände riddaren Knut Algotsson, som gifte sig med heliga Birgittas äldsta dotter, då denna blivit änka efter »rövaren» Sigvid Ribbing, godkände tydligen inte konung Eriks annektering av broderns egendomar — han hade själv landsförvisats jämte brodern genom Jönköpingsbeslutet av år 1357 — utan ansåg sig som ägare till Thorö och lät sin dotter Ingegärd, som inträtt i Vadstena kloster, där hon som bekant blev abbedissa, skänka det till klostret (SRP 1421). Omtvistade egendomar donerades gärna in pios usus, och för säkerhets skull bestyrka Birgittas bägge barn, sonen Birger och dottern Cecilia, denna fromma gåva. Karl Ulfsson hade väl därför knappast något annat val, när han ärvde Thorö, än att själv skänka det till Vadstena som själagift för system (SRP 2418). Knut Algotsson släppte tydligen inte sitt krav på att han var rätte ägaren, ty två år efteråt (SRP 2571) är det han, som skänker Thorö till Vadstena, och det får nog betraktas som en triumf för honom, att han fått fru Cristinas morbror, den mäktige Erengisle jarl, att besegla denna handling.¹

¹ Jfr S. Engström, Bo Jonsson I s. 28, 55 ff.

Innan vi sluta resonemangen kring Karl Ulfssons morgongåvobrev, måste vi ställa frågan: finns det ingen möjlighet att identifiera hustrun, trots att hon aldrig mer omnämnes? Jo, det går. I SRP 864 redogöres för ett brev i vilket riddaren Magnus Gisleson och hans maka Birgitta Knutsdotter skänka fastigheter i Klofstena i Östergötland till Vreta kloster med samtycke av Upplandslagmannen Karl Ulfsson och deras mågar herr Bengt Filipsson och lagmannen i Finland Arvid Gustafsson. Alla fem besegla. Mågarna tillstyrka å sina hustrurs vägnar denna donation av deras moder — att det är hon, göres sannolikt av att hon nämnes i diplommet. Karl Ulfsson måste då med nödvändighet representera antingen en dotter till fru Birgitta eller något hennes barnbarn, vilka senare enligt landslagen intaga samma arvställning som barnen, och arvingarnas medgivande stärker ju i hög grad urkunden. Med andra ord Karl Ulfssons första hustru, som redan länge varit död, måste ha varit en dotter till Birgitta Knutsdotter och han själv representera sin omyndige son. En undersökning visar nu, att den 21 januari 1331 Erik Boberg (lilja mellan två hjorthorn) utfärdat ett morgongåvobrev till sin hustru Birgitta Knutsdotter (D. S. IV 2827). Denne Erik Boberg förekommer i diplommet endast en gång till, nämligen den 29 juli 1335, då han beseglar ett brev för den kände riddaren Knut Folkesson. Magnus Gisleson låter år 1346 (D. S. V. 4056) ett bytesbrev beseglas av sin hustru Birgitta (Knutsdotter) och herr Knut Folkesson. Problemet kan nu lösas. Birgitta Knutsdotter har i sitt första äktenskap dottern Ingrid Eriksdotter, som blev Karl Ulfssons hustru och mor till Knut Karlsson (observera förnamnet), som sedan ärvde den del av mormoderns morgongåva av Erik Boberg, i vilken ingick Ridö i Barkarö socken Västmanland. Genom bakarv kom Ridö efter Knuts död i faderns händer, och han tyckte nu, att det stod honom fritt att behandla denna egendom till vilken hans ätt inte hade börsrätt, som ett avlinge- eller köpgods, varför han i SRP 2956 säljer den.

Frågan blir nu: Vem var denna Birgitta Knutsdotter? Av SRP 2425 framgår, att Knut Karlsson ärvt ett gods, som tillhört Knut Folkesson. Detta måste han ärvt genom sin mormor. Birgitta var alltså dotter till Knut Folkesson i hans första äktenskap med Tyrgils Knutssons dotter och var uppkallad efter marskens första hustru Birgitta.¹ Vi ha för resten flera bevis på Birgitta Knutsdotters härstamning. I D. S. III 2270 upplåter hertiginnan Ingeborg och

¹ Se om hennes och makens gravsten i Riddarholmskyrkan Gardell, Gravm. I 135.

hennes son, kung Magnus, till Knut Erengislessons barn gården Husaby på Vikbolandet i ersättning för gården Utnäs (i Säby socken, Västmanland), som Knut med orätt innehåft, och som nu återgivits åt rätta ägarne, riddaren Rörík Algotssons bägge döttrar. I D. S. IV 2699 skänker i sitt testamente Lars Knutsson, som tydligen är en son till Knut Erengislesson, denna gård till en prebenda vid Linköpings domkyrka, men hans äganderätt till gården har underkänts — hertiginnan hade varit gentil med kronans gods — och hans arvingar återtaga, som väntat var, Utnäs. Bland dessa återfinnes Knut Folkesson (helt säkert som representant för sin hustru), något som vi se av D. S. IV 2710 och 2836. Det var nu hans skyldighet att lämna åtminstone en del av den årliga avkastningen av Utnäs till Linköpings domkyrka, men att döma av några brev, som citeras hos Rosman, Bjärka-Säby sid. 111, har han inte brytt sig om detta. Efter hans död upprepar domkyrkan sina krav på avkastning från Utnäs hos arvingarna. Detta erfar vi genom brev avskrivna i Registra Ecclesie Lincopensis. Ett, daterat den 22 juli 1358 (se Nygren, Reg. Ecc. Linc. sid. 251), lyder i sammandrag på följande sätt: »Magnus Gislason riddare, att sankt Eriks kapell äger i Utnäs en mark korn 'i ozstgozsko male' o. sex mark pgr i årlig avgäld. Han beder sin syssloman Thyrkil 'aff Stang' och herr Niklis i Lofta samt Olov Djåken att utleta, vad detta gods avkastat, sedan det efter herr Knut Folkessons död kom i brevtugns o, Niklis Magnussons ägo.»¹ Även Nils Magnusson har alltså varit gift med en dotter till Knut Folkesson, helt säkert född i dennes första äktenskap. Hennes namn få vi ur D. S. IV 3452 (av år 1339; jmf D. S. V 3860): fru Ingeborg. Som maken ännu var väpnare, har hon alltså förut varit gift med en riddare. I äktenskapet med Nils hade hon sonen Folke Nilsson — sonen Ivar är född i hans andra äktenskap med Cristina Ivarsdotter SRP 1777 — som bär samma namn som Knuts far, Folke Algotsson.²

¹ I ett annat brev i Registra, daterat 1361 $\frac{6}{8}$, finna vi den övriga delen av Erik Bobergs morgongåva — Åsmesta och godsens i Tjust — i Birgitta Knutsdotters händer.

² Denna uppfattning om Knut Folkessons första äktenskap överensstämmer ej med den Rosman framlagt i Bjärka-Säby I sid. 111 ff. Han vet ej om några barn från detta gifte. Vidare säger han, att dottern i andra gifte Margareta dött ogift, ett påstående, som jag ej obetingat vill underskriva. Han grundar detta på inskriften å hennes gravsten i Vists kyrka (Gardell, Gravm. I 247, II 162): Hic requiescit Margareta, filia domini Kanuti Folchason illustris in parochia Wijst. Någon make nämnes icke, och endast hennes vapen, griphuvudet är inristat på stenen. Men maken nämnes icke alltid på makans gravsten, om hon begravts på annan plats eller är av högre börd än han. Margareta, dotter till riddaren Tord Bonde och gift med Östergötlands lagman den nyssnämnde Ivar Nilsson — deras dotter blev mor till Ivar Axelsson, uppkallad efter morfadern — har på sin gravsten i S. Ingridis kloster i Skänninge

Våra diplom äro tyvärr i allmänhet ytterst kortfattade, och de upplysningar, som borde ha getts, får man ofta läsa sig till mellan raderna. De direkta misstagen — jag bortser från rena felskrivningar — äro många, ett förhållande som beror på att skrivaren fått otillräckliga upplysningar av uppdragsgivaren, och att denne, som i de flesta fall var varken läs- eller skrivkunnig och utom i undantagsfall ej behärskade latinska språket, ej själv kontrollerat utskriften. Skrivarnas piktur är inte sällan ytterst svårläst, och gäller det avskrifter, tillkommer, särskilt under 1500-talet och senare, avskrivarens bristande förmåga att läsa dokumenten. Man behöver bara ge sig i kast med de s. k. Sparreska kopieböckerna, (RA med signum B. 14—16) för att få kraftiga bevis på vad här sagts. Man får en djup beundran för diplomatiariets utgivare Bror Emil Hildebrand, när man ser med vilken skicklighet han korrigerat flera av dessa ofta vanställda dokument, vilka sällan äro bevarade i original, och man förstår mer än väl, att ingen ännu har vågat sig på att ge ut dessa särskilt för person- och ortshistoria så betydelsefulla böcker.

De direkta släktskapsupplysningarna få också tagas med stor försiktighet på grund av släktskapsordens variabla betydelse. Vi skola därför ge några exempel härpå.

Det latinska *consanguineus* betyder blodsfrände, men det användes i svenska diplom inte som i latinet huvudsakligen om syskon, utan endast om kusiner och avlägsnare blodsfränder. *Cognatus*, i klassiskt latin släkting på fädernet eller mödernet, betyder hos oss mestadels släkting genom giftermål, väl beroende på att i äldre tid, då blodshämnden och det därmed förknippade vigarvet tillkom ätterna, man endast kunde tillhöra en ätt, fäderneätten. Därför berodde släktskapen med en annan ätt lika mycket på giftermål som på släktskap genom kvinnor. Det nordiska frände betyder släkting, men i de övriga germanska dialekterna betyder dess motsvarighet såsom t. ex. tyska Freund även vän — jmf. t. ex. att i Bayern Freund betyder släkting, under det att vän heter guter Freund. Ordets latinska motsvarighet, *amicus*, betyder även hos oss oftast släkting och adjektivet *dilectus* älskad anger mestadels

följande inskrift: *Hic iacet Margitta filia domini Tordonis Bonda militis que obiit etc.* (Gardell I 333, II 274). Hade inte makens sköldemärke varit inrstat jämte faderns, hade det blivit svårt att veta om hennes giftermål. Ivar Nilsson blev jordad i Vadstena (Gardell I 367) och dess diarium slösar beröm på honom. Vad beträffar Margareta Knutsdotter, var hon ju genom sin stora rikedom ett utomordentligt gott parti, och det finns en del indicier på att hon är identisk med den Margareta Knutsdotter, som är hustru till hövitsmannen över Östergötland, den kände Erik Karlsson Örnfot.

en släkting — mihi dilectus — men användes av konungen ofta om hans män och av riddaren om hans svenner. Ett särskilt ord för släkting i de på svenska skrivna diplomerna är arwe el. ærwe, arvinge, en betydelse, som ej observerats av Söderwall i hans Ordbok över svenska medeltidsspråket. Så säger Ramborg Staffansdotter (Ulf) i SRP 2971, att jämte henne och hennes son besegla hennes arvingar = hennes morbröder. Sonen var hennes ende verkliga arvinge. I SRP 2795 talar Helga Anundsdotter om sin son och sina arvingar, vilka senare äro hennes kusiner Ivar Nilsson och Cecilia Nilsdotter och dennas make. Och i S. D. I 773 av år 1406 användes ordet om ändå avlägsnare släktingar, ty när Magnus Eriksson (örn-fot) säger: »Thetta forscrepna lofuar jak Magnus Erixsson meth minom arfuom Nicles Bosson, Thomas van Vitzen», så veta vi med säkerhet, att den senare var hans syssling. Bäge härstammade nämligen i tredje led från Bielkeättens stamfader Ture Kertilsson. Denna likställighet arving = släkting, går utan tvekan tillbaka till den tid, då vigarvet fördelades på männen i slakten.

Innan vi behandla de särskilda släktnamnen, skola vi säga några ord om herr- och frutitelns användning — latin *dominus* och *domina*. Dominus, herrtiteln, tillkom som bekant riddare och andliga, och då bland munkarna ofta fanns en del, som hade rättighet till denna titel, utsträcktes den ibland till klostrets alla medlemmar. Jmfr D. S. VI 4609: »religiosis dominis et honestis, domino abbati ac conuentui Noueuallis». Även utländska köpmän, som ju ofta försträckte våra inhemska stormän, vilka mestadels ledo av en nästan kronisk brist på kontanter, honoreras inte så sällan med dominustiteln. Så i D. S. II 1168 av självaste kaniken Karl Erlandsson: »presentibus — — — mercatoribus dominis hænda de breända, andrea dicto klak, gunna dicto stora». Den förstnämnde förekommer också i II 1071, men där utan dominustiteln — — — »hinzæ (dativ) mercatori aput finem pontis habitanti», vilket visar att den gode köpmannen bodde vid Broända i Uppsala, ej vid Breända.

Domina, frutiteln, tilldelades riddares hustru men också gärna förnäma klostergivna damer, se t. ex. D. S. VI 4334, 4615. Karl Ulfsson går också så långt, att han ger titeln till en klostergiven jungfru, som var hans släkting, se SRP 3112: »hederliche frw, jomfrw Bencta Staphansdotter». Detta bruk förklarar ett problem, som rätt mycket sysselsatt forskningen. Bengt Hildebrand har i sin bok Esbjörn Blåpanna sid. 58 evident bevisat, att den från Engelbrektsfejden bekante Erik Puke, som sedan avrättades av Karl Knutsson, varit gift med en dotter till riddaren Nils Erengislesson.

Men hon omtalas i flera handlingar som fru, och Erik Puke blev aldrig riddare, så Hildebrand lämnar detta problem olöst. Saken är emellertid den att hon efter makens beklagliga död gick i kloster och därigenom fick frutiteln, och hon är säkert identisk med den dotter Birgitta, med vilken Nils Erengislesson i sitt testamente (S. M. R. 1197) giver 40 mark till Vårfruberga kloster. Redan Karl Henrik Karlsson har, som Hildebrand påpekar, varit inne på denna linje.¹

Vi övergå nu till de särskilda släktskapsorden. Föräldrar betyder i äldre svenska icke endast fader och moder utan även förfäder. När i S. D. II 1568 av år 1413 Cristin Olafsdotter gör en donation till Uppsala »fore mina foreldhra, som först war byscop Olaff, fore min bondha» etc., så är det rent felaktigt, när regesten säger, att hon donerar till själågagn för sina föräldrar, biskop Olof, sin man etc. Biskop Olof var donatrix förfäder, och ingenting hindrar honom från att ha varit gift, och direkt stamfader, om han levat och verkat före Skänninge möte 1248. Så hade t. ex. den kände ärkebiskopen i Lund, Eskil, flera barn, vilkas olycksöden grepo honom djupt. Denna betydelse av förfäder hos ordet föräldrar har inverkat på användningen av det latinska *progenitores*, »förfäder», som stundom står i betydelsen fader och moder. När Ingrid Anundsdotter testamenterar gods i D. S. V 4045 »pro anima mea et animabus meorum progenitorum», så återges det senare av sonen i D. S. VI 4308 med »pro animabus patris et matris». Man får därför vara aktsam vid översättandet av det latinska *progenitores*.

Även far, mor, bror, syster, son, dotter och deras latinska motsvarigheter beteckna under vår medeltid, utom styvfar, styvmor, halvbror och vidare motsvarigheter, stundom svärfar, svärmor, svåger, svägerska, svärson, svärdotter. Jmf de motsvarande franska och engelska uttrycken beau-père, father-in-law etc. Ofta bereda sådana fall forskaren ingen svårighet. När t. ex. riddaren Sten Stensson (Bielke) kallar heliga Birgittas dotter, fru Cecilia Ulfsdotter, för moder i R. A. P. 2314, 2700, så är det allom bekant, att hon var hans svärmoder. Naturligt faller sig även yttrandet i S. M. R. 174 angående en gård, om vilken Sigge Ulfsson (sparre), Gustaf Algotsson (Sture) och Gustaf Ulfsson (sparre) säga, att deras föräldrar skänkt den till en kyrka. Här markeras icke, att det gäller

¹ Däremot måste man protestera mot det i regesterna till D. S. och SRP förekommande bruket att översätta matrona utan tillhörande domina med fru. När i SRP 396 en Sigge Magnusson talar om en fru Ramborg Karlsdotter, bägge samtida med riddaren Sigge Magnusson och hans hustru fru Ramborg Karlsdotter, kunde utgivaren besparat sig och andra mycket huvudbry, om han översatt textens discreta matrona med hustru och ej med fru.

Gustaf Algotssons svärföräldrar; han var nämligen gift med en syster till de bägge Ulfssönerna. Men stundom kan släktskapsordens dubbeltidighet skapa ytterst intrikata, genealogiska problem.

I S. M. R. 1289 ha vi ett själagåvobrev på ett halvt markland jord i Vabbenäs, om vilken jord ovannämnde Gustaf Algotsson säger, att hans moders morfar, herr Sigge Magnusson, skänkt den till Julita kloster. Vi veta, att den förstnämndes moder var dotter till riddaren Bo Bosson (Natt och Dag), och dennes hustru är fullständigt okänd (se Elgenstierna V sid. 387). Man förledes därför lätt att tro, att vi här ha lösningen på detta rätt intressanta, genealogiska problem. Men så är säkert inte förhållandet. Även här användes moder i betydelse svärmoder d. v. s. syftande på riddaren Ulf Bengtssons (sparre) hustru, vilken icke heller varit känd för forskningen. I sin bok Bjärka-Säby I, sid. 304 omnämner emellertid Rosman ett brev, vari Gustaf Ulfsson (sparre) och hans syskon göra anspråk på några gårdar, vilka Bo Jonsson utan vederlag skulle tagit från deras morfar, Håkan Holstensson. Lägga vi nu härtill, att vi genom flera urkunder, t. ex. S. D. III 2345 veta, att Håkan Hallstensson var gift med en dotter till ovannämnda Sigge Magnusson, så ha vi genast det genealogiska sambandet klart. Härigenom få vi också en förklaring till arvsförhållandet med det kända godset Lagmansö i Vadsbro socken i Södermanland, som enligt Styffe (Skandinavien under unionstiden sid. 284) vid unionstidens början beboddes av riddaren Ulf Bengtsson och därefter av hans måg Gustaf Algotsson. Lagmansö var emellertid förut även sätesgård för riddaren Sigge Magnusson (Vinstorpaätt), se D. S. IV 3250 R. A. P. 292, 374, och vi förstå nu hur gården ärvdes.

Men far, mor, syster etc. kunna även ha andra betydelser. När den kände kaniken Ulf Holmgersson i sitt testamente (D. S. IV 3130) ger skänker åt sin moder fru Ingrid och sina systrar Helena och fru Cristina, menas ej heller hans köttsliga mor och syskon. Hans fader Holmger Ulfsson (tre stengavlar) och moder Helena Sigmundsdotter hade nämligen dött i hans tidiga ungdom — D. S. III 2375 — och Ulf och hans broder Karl lämnades nu till uppfostran hos farbrodern, den berömde lagmannen i Södermanland Lars Ulfsson och dennes maka Ingrid Anundsdotter (D. S. III 2405). Det är alltså fostermodern, som avses med yttrandet »min mor fru Ingrid», och lagmannens döttrar, hans fostersystrar och kusiner, som kallas hans systrar. Detta framgår av D. S. V 3629. Ulf Holmgerssons universalarvinge är också hans mormoder fru Birgitta, som Ulf själv i sitt testamente kallar *matertera*, vilket ord i klassiskt

och oftast i medeltida latin betyder moster. I D. S. IV 3146 kallar däremot testamentsexekutorn henne mera lämpligt för Ulfs *avia*.

Mot slutet av 1300-talet finner man i svenska dokument flera exempel på bruket att kalla kusiner och även avlägsnare släktingar, för syskon. I R. A. P. 2830 utställd av heliga Birgittas dotterdotter Katarina Knutsdotter, säger hon, att brevet beseglas av hennes broder Karl Karlsson (lejon). Denne var emellertid som bekant hennes kusin. Tvenne donationsbrev av Helga Anundsdotter, änka efter kung Valdemars sonson, äro också rätt intressanta. Givarinnan säger i R. A. P. 2795 att jämte henne besegla hennes arvingar — läs släktingar — bland vilka nämnas hennes måg Sten Haraldsson och dennes hustru Cecilia, som Helga kallar sin syster. Denna Cecilia Nilsson var dock endast hennes kusin. I R. A. P. 2848 omnämner Helga denne Sten Haraldsson som sin broder i stället för sin kusins man. Liksom fallet var med Ulf Holmgersson, kan nog denna syskonbeteckning ofta bero på att man i sin ungdom uppfostrats i samma hus, men i många fall är det väl samma sedvänja, som vi känna långt tidigare från kontinenten — särskilt dess furstehus — och som hämtats därifrån.¹

Mera säregna äro en del andra fall. Kung Magnus Eriksson kallar D. S. V 4146 sin faster abbedissan Richissa för syster, väl ett utslag av courtoisie. En smula underligt låter det när fru Katarina Glysingsdotter i S. D. I 222 (1402 ²⁵/₈) säger: *niach hawer bidhit myna kæro suster fru Beynto och min kæra brodher her Erich, hennæ son — — —*, men det är väl för att markera, att systersonen är en mogen man. Han är riddare redan 1390 (SRP 2520). Men ibland kan det vara artigt att betona åldersskillnaden. När kung Birger Magnusson skriver till sin äldre kusin Henrik av Werle kallar han honom *auunculus*, som annars betyder morbror, ibland farbror (se Styffe, Bidrag I sid. 1). Samma är förhållandet då, Bo Jonsson kallas *auunculus* av sin yngre kusin Knut Bosson, vilkens uppfostran han skött från barndomen. (Se S. Engström, a. a. s. 188 n. 24.) Mera främmande verkar det när en man kallar sin svärmor kusin, *consobrina* (D. S. II 1272). Även här är väl artigheten med i spelet. Förväning väcker det också, när en syster kallas fränka (se SRP 2765 jämfört med

¹ SRP 1172 kallar Anund Jonsson (lejonansikte) sin mors kusin fru Bengta Gustafsdotter (gamla Stureättens vapen) för syster, i detta fall säkert beroende på att de uppfostrats tillsammans i Bengtas faders hus. Anund Jonsson var son till Johan Hemmingsson och hans hustru Ingeborg Anundsdotter, men föräldrarna ha tydligen inte överlevt digerdöden. Ingeborgs farbror Gustaf Tunesson, som i D. S. IV: 3048 är förmyndare för brodern Anunds barn, tog därför hand om Ingeborgs son Anund vid hennes frånfälle och han uppfostrades därför tillsammans med Gustafs dotter Bengta, som var ungefär jämnårig.

2392 och 2540), men detta är ju även förhållandet i isländskan, där frændi och frændkona användas om syskon.

Nepos betyder i våra svenska urkunder mestadels systerson, men även brorson, som i D. S. I 155, IV 3146, V 3878. Den klassiska betydelsen barnbarn har vi t. o. m. ett exempel på i IV 3144, där *nepos* = dotterson. I det intressanta påvebrevet I 397 måste *nepos utriusque* tolkas som *nepos* till Birger jarl och kung Valdemar d. v. s. systerson till den förre, kusin till den andre. Därom mera vid ett annat tillfälle. *Fratruelis* står oftast för brorson men = brorsdotter i V 3778, VI 4629. I I. 660 står »nos fratruelie» = vi två kusiner. En persons brorsöner kunna ju sins emellan vara kusiner.

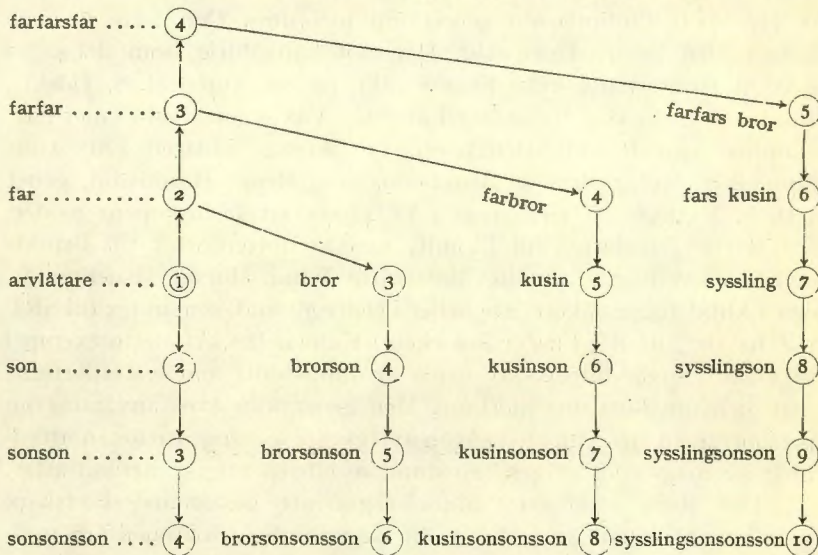
Till sist några ord om latinska *gener*, svenska måg. Dessa uttryck användas endast om släktskap genom giftermål, svågerskap eller mågskap. När en präst talar om sin måg, betyder det i allmänhet hans svåger eller en person gift med hans brors- eller systerdotter liksom i det förut relaterade fallet, då Erengisle jarl kallar sin systerdotters man för måg. I VI 4498 talar Birgitta Knutsdotter om sin käre måg Lidinvarð Haraldsson och sina kära mågar herrar Rörrik Bonde och Karl Ulfsson (till Ulfåsa). Den förre är gift med hennes dotter, de bägge senare med hennes dotterdöttrar. I D. S. VI 4402 nämner Karl Näskonungsson »sigilla — — — dominorum Anundi Sturæ et Benedicti Philippusson generorum meorum». Den förre är hans svåger, den senare hans måg. Däremot kan aldrig, som det säges i Arvid Trolles redogörelse för sin släkt (se Sv. Autograf. S. Tidskr., I sid. 168 f.) biskop Hemming Larsson i Växjö genom sin fader härstamma från Brudde Bengtsson, ty fadern, riddaren Lars Germundsson, kallar Brudde Bengtssons son, Bengt Bruddsson, gener i D. S. V 3857 och vice versa i VI 4490. Det är biskopens moder, fru Märta Jonsdotter till Ekhult, som är dotterdotter till Brudde och hon var högst sannolikt dotter till Johan Mörske (åsnehuvud), och Ekhult ligger säkert inte heller i Östergötland, som index till SRP vill ha det, utan i Fliseryds socken i Kalmar län. Av detta exempel se vi, att användningen av gener är dubbelsidig: om systerdotters man och om hustruns morbror. Men gener kan även användas om personer, som äro gifta med någon avlägsnare anhörig, varför en utredning av måg- eller svågerskap stundom blir en ytterst intrikat affär.

Det finns emellertid andra vägar att bestämma släktskap, som inte så sällan äro säkrare än de tvetydiga dokumentära uppslysningarna. Det är studiet av hur gods ärvts och hur arv skiftats eller stridits om. Men tolkningen av arvslagarna i våra landskapslagar och de bägge landslagarna här i Sverige är i mångt och mycket

en omstridd fråga. Ett är emellertid säkert, att lika väl som personhistorien har mycket att hämta av arvslagarnas tillämpning, lika väl är en noggrann kännedom om släktskapen nödvändig för rätt förståelse av våra medeltida ärvdabalkar. Vi vilja nu i korthet redogöra för de viktigaste av landskapslagarnas och landslagens bestämmelser om arv. Vi börja med gutarätten, enär denna anses återge den svenska rätten i dess äldsta gestalt.¹

Gutarättens bestämmelser om arv efter man — arv efter kvinna, vilket går till kvinnor, lämna vi åt sidan — äro ytterst enkla. Redan under sin fars livstid ägde hans söner rätt att erhålla huvudlott av hans bo, om de med hans vilja trädde i gifte. Efter en mans död ärvde sönerna; funnos ej söner, gick arvet till samtliga »nīpiar» inom fjärde led. Nīpiar beteckna de av hans manliga fränder, som kunna uppvisa en släktledning, i vilken inte finnes någon kvinna. Enligt gutarätten räknades både arvlätare och arvtagare med. Arvkretsen kom därför att te sig på följande sätt med arvlätaren som nummer 1. Schemat gäller även, som vi skola visa för upplandslagen med den skillnaden, att kvinnorna däri blivit jämställda med männen.

Gutaragens (Upplandslagens) släktskapsberäkning.

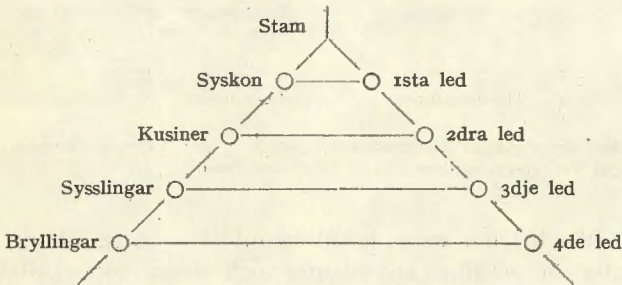
Inre eller ursprungliga arvkretsen n. 2—4 = 9 st. Yttre arvkretsen n. 5—10. I upplandslagen nämnes ej farfarsfar inom ursprungliga arvkretsen.

¹ Se härom Åke Holmbäck, Ätten och arvet sid. 14 ff.

Arvingarna i nedstigande led, de s. k. *descendenterna*, sluta i inre arvkretsen med sonsons son, uppåt, *ascendenterna*, med farfars far och åt sidan, *kollateralerna*, med brorson i första sidolinjen och med farbror i andra. När det gäller *kollateralerna* måste man söka upp det gemensamma ursprunget, varför brodern står i tredje led: arvlätare → fader → arvlätarens broder. För att komma till farbroder måste man alltså gå över farfar. Alla t. o. m. nummer 4 sägas tillhöra den inre eller ursprungliga arvkretsen, vilken är grundval för arvsrätten inom alla svenska medeltidslagar. Alla utanför fjärde led — eller som man ock säger, fjärde man — tillhöra den yttre arvkretsen. Femte mans ställning intages alltså av farfars bror, kusin och brorsons son; syssling är sjunde man etc. Detta slags räknesätt kallas *civil komputation*, och även den romerska rätten begagnar sig därav med den skillnaden, att den ej räknar med stammen; broder blir andre man, kusin fjärde man, syssling sjätte man. Katolska kyrkans släktskapsberäkning den s. k. *kanoniska komputationen* räknar ej heller med stammen men adderar icke leden och betraktar bröder som första led, sysslingar som tredje enligt följande schema.

Kanonisk komputation.

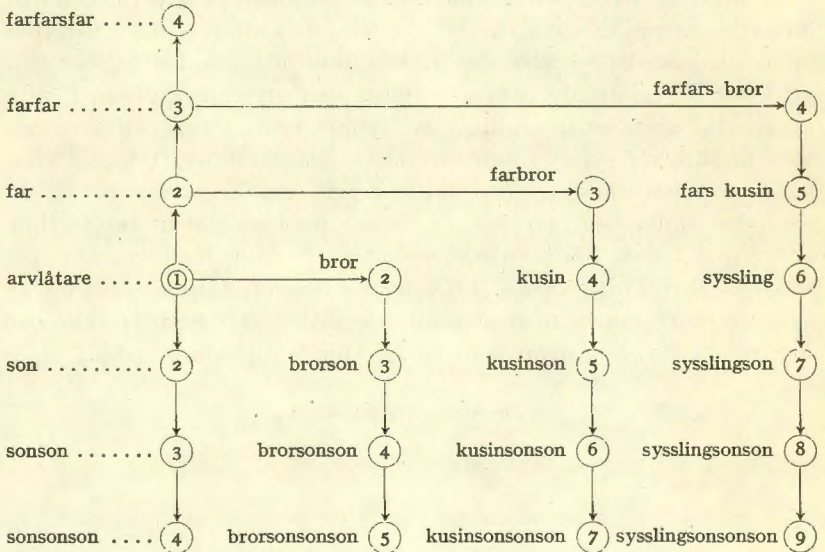
En persons släktskap med sin kusins barn är alltså enligt *kanonisk beräkning* andra och tredjeleds, men enligt *romersk femteleds* och enligt *gutnisk sjätteleds* släktskap.

Om arv i yttre kretsen har *gotalagen* inga direkta stadganden, men man kan enligt *Holmbäck* utan vidare säga, att om den ursprungliga kretsen är utdöd, ärver den, som står i det närmaste ledet i den yttre kretsen, alltså enligt den s. k. *gradualprincipen*.

Götagalarna följa vid arvskiten strängt *gradualprincipen* även i den ursprungliga arvkretsen, men man går vid beräkning av *kollateralernas* plats ej över den gemensamma stammen utan liksom i *romerska rätten* direkt. Broder står alltså liksom son och fader i

andra led, brorsbarn och farbror i tredje led. Härigenom blir tredje led det yttersta i den ursprungliga arvkretsen, varför farfars far och sonsons son föras bort ur den till den yttre kretsen. Vi bifoga här ett schema över östgöotalagens släktskapsberäkning.

Östgöotalagens släktskapsberäkning.

Inre eller ursprungliga arvkretsen n. 2—3 = 7 st.; Yttre arvkretsen n. 4—9. Arvsberättigad var ursprungligen endast inre arvkretsen.¹

Inom lika led har man dessutom infört en rangordning så att descendenter ärver före ascendenter och dessa före kollateraler. Kvinnorna ha ej heller fullt hunnit rycka upp i jämnhöjd med männen vid arv efter man, så att kvinnor i samma led och samma rangklass som en man först ärvde efter honom, ända till dess Birger jarl genom sin arvs lag gjorde dotter samarva med son, syster med

¹ Härigenom förklaras att den s. k. frändeeden enligt östgöotalagen alltid skall avgivas av släktingar inom tredje led = släktingar inom den ursprungliga arvkretsen, se östgöotalagen Giftermålsbalken 5: 1; 7: 2; 16: pr.; Ärvdabalken 2: pr.; 8; 10: 2; 17: 24; och jmf Giftermålsbalken 8: 1 där det sägs: nu skall han bjuda till bröllopet alla sina fränder inom tredje led. Att härmed avses de närmaste släktingarna = ursprungliga arvkretsen ligger i sakens natur. I not 10 till giftermålsbalken (Holmbäck-Wessén, östgöotalagen sid. 117) säger Holmbäck, att det är i viss mån ovisst, hur leden beräknas enligt östgöotalagen och i Ätten och arvet sid. 225 försöker Holmbäck förklara skillnaden mellan gutalagens och östgöotalagens släktskapsberäkning med att den senare lagen ej medräknar arvlåtaren. Därigenom får man emellertid en olycklig motsättning, som helt elimineras genom mitt beräkningsätt.

broder, men dock endast till halv lott i förhållande till mannen. I äldre östgötarätt gällde alltså följande arvsordning:

2dra led: 1) son 2) dotter 3) far 4) mor 5) bror 6) syster

3dje led: 1) sonbarn 2) dotterbarn 3) fars föräldrar 4) mors föräldrar 5) brorsbarn 6) systers barn 7) faderns syskon 8) moderns syskon.

Av skäl, som här ej närmare skall diskuteras, äro kvinnor inom ursprungliga arvkretsen, besläktade med arvlåtaren genom en kvinna, alltså dotterdotter, mormor, systerdotter och moster, ej arvsberättigade. Detta gäller ej för västgötalagen.¹

Vad som slår en modern iakttagare av denna arvsordning är — förutom kvinnornas egendomliga ställning — den fullständiga frånvaron av s. k. istadarätt, vilken kännetecknar svearätten och vår nu gällande arvsordning: barn till en avliden arvsberättigad få träda i dennes ställe. Denna »rättfärdighetsprincip» — barn kunna icke lastas för att deras föräldrar dött i förtid — lyckades Magnus Eriksson på sin eriksgata göra gällande i Västergötland genom den s. k. Skarastadgan av år 1335 (D. S. IV 3106): »Barnabarn skola ärva som egna barn, faders lott och moders, broders barn som broder, systers barn som syster». I Östergötland infördes ej istadarätt förrän man antog Magnus Erikssons landslag, men vi ha exempel på att en del arvingar voro generösa och frivilligt tillämpade den innan denna tid. Ett dylikt fall visar den regist ur Utters *Collectanea genealogica*, som Gillingstam citerar i H. T. 1950 sid. 25 not 4: »Gregers Magnusson, Algott Brynolfson och Katharina Brynolphsdotter bebefue Algott Bengtson, att han må vara medh dem lijke i arff efter Knutt Brynolfson, ändock honom inthz arf borde 1333». Greger Magnusson var gift med Birgitta Bryniolfsdotter (se t. ex. D. S.

¹ Västgötarätten låter syskons barn ärva före fars och mors föräldrar, alltså ordningen 1, 2, 5, 6, 3, 4, 7, 8. För övrigt vill jag påpeka att jag för egen del anser släktskapsberäkningen i götarätt som den ursprungliga i Sverige och att sonsöns son och farfars far kommit senare in i den inre arvkretsen, och beträffande farfars far anser jag hans närvaro vara huvudsakligen en matematisk affär. Enligt gutniskt och uppländskt beräkningssätt får han nummer 4. Upplandslagen har trots detta ej släppt in honom i den ursprungliga arvkretsen. Jag stöder min uppfattning bl. a. på Hälsingelagens bestämmelser om stridsarv »vigharf» (Hälsingelagen, Ärvdabalken 15). Vigharf är enligt Schlyters glossarium till lagen: »den en dräpen människas manliga släktingar i en viss ordning åliggande skyldighet att hämnas dråpet; med hvilken skyldighet troligen var förenad arfsrätt till den aflidnes vapen och i äldsta tider äfven till hans jordegendom». Hälsingelagen kallar fränderna till stridsarv i följande ordning: son, far, bror, sonson, farfar, brorson, systerson, dotterson, morfar, farbror, morbror. Finnes ej någon av dessa arvingar, går stridsarv såsom alla andra arv. Arvsordningen är då i Hälsingelagen helt annan. Även om ordningen vid stridsarv ej fullt sammanfaller med götalagarnas arvsordning, så är dock överensstämmelsen med östgötalagens inre arvkrets högt märklig. Se för övrigt Holmbäck-Wessén, Hälsingelagen sid. 322 not 110; Holmbäck, Ätten sid. 116.

IV 2605). Hennes föräldrar voro Brynjolf Bengtsson (lejon) och Ingegärd Svantepolksdotter (D. S. II 1703). Algot Bengtsson (griphuvud), som senare blev Västergötlands lagman, beseglar den 30 maj 1322 (D. S. III 2333) ett brev utställt av samma fru Ingegärd i sådant sällskap, att man måste antaga, att även han varit gift med en dotter till Ingegärd och Brynjolf. Detta bevisas nu genom ovanstående regist, och dessutom framgår, att hans hustru var död år 1333 men lämnat barn efter sig, som nu tack vare moderneyskonens välvilja låter dem ärva den döde morbrodern, trots att »dem inthz arf børde». Ett av dessa barn är den Birgitta, som fadern år 1337 ingiver i Vreta kloster, som särskilt omhuldades av Svantepolks ättlingar, vilka ju genom dennes hustru härstammade från konung Karl Sverkersson (D. S. IV 3290).

Lika välvilligt inställd mot heliga Birgitta och hennes barn var inte den kände riddaren och f. d. Värmlandslagmannen Gustaf Tunesson, som förde samma vapen som den gamla Stureätten (Gardell, Graym. I 208, II 286). Birgittas make, Ulf Gudmarsson, hade en broder Magnus och en syster Katarina, gift med ovannämnde herr Gustaf men barnlös. När Ulf Gudmarsson dog — den 12 febr. 1344 — var Katarina tydligen sjuk och dog inte långt efteråt. Den 1 maj 1344 ingår Gustaf Tunesson en överenskommelse med sin sväger Magnus, enligt vilken denne som *ende* laglige arvinge till systemen går med på att Gustaf, om hustrun skulle dö, får under sina livsdagar disponera en hel del gods i Ydre och i Västergötland och dessutom boets hela kontanta tillgång (D. S. V: 3778). Man kan inte undertrycka den misstanken, att herr Gustaf var glad åt att slippa ha med sin svägerska Birgitta att göra. Någon genesitet mot hennes barn tycks han heller ej sätta ifråga.

Om arv i yttre kretsen sägs i västgöotalagen intet, men östgöotalagen ger besked i ärvdabalken 3: 1: den skall ha arvet, som är näst av nipiarna och närmast i led, och då två äro fullständigt likställda, går hatt till och huva från, d. v. s. Birger jarls arvslag gäller alltså ej för yttre arvkretsen. Med nipiär menar emellertid östgöotalagen liksom gutalagen en person släkt med den döde över en släktlinje av endast män, men kvinnorna ha i östgöotalagen tillkämpat sig möjlighet att räknas bland nipiarna. Jag skall ge ett exempel på, hur lagen tillämpas. Om som närmaste arvingar stå arvlåtarens farbrors son = kusin och hans broders sonson och sondotter, stå dessa alla i fjärde led enligt släktskapsberäkningen i östgöotalagen, och de äro alla släkta över endast män. Men de två senare står närmare arvlåtarens stam och räknas som bröstarvingar och kusinen

som bakarvinge, och lagen tillägger, att då två äro lika nära, skall bröstarvinge taga emot och bakarvinge gå ifrån. Brorsonsonen skall emellertid ej dela arvet med sin syster, ty hatt går till och huva ifrån. Att brors barn liksom egna barn räknas som bröstarvingar beror på, som jag förut påpekat, att när det gäller kollateralerna östgötalagen vid släktskapsberäkning ej går tillbaka till fadern. Vi skola återvända till ett intressant fall av denna art vid behandlingen om arvet efter Johan Ängel d. y.

Kvinnorna hade ännu en lång väg att vandra, innan de vid arv nådde likställighet med männen i Östergötland. Detta märks också, när det gäller förmynderskap. Ännu står kvar i dess rätt den gamla regeln, att endast fädernefränderna och icke modernefränderna äro barnens giftomän och förmyndare (Ö. G. Giftobalken 4:pr. och 9:pr.), och denna regel gällde säkerligen också för Värends-Tiohärads lagsaga, vilket göres troligt av D. S. V 3865 jämfört med V 3675. Tiohärads lagman Gustaf Nilsson Bielke, son till riddaren Nils Kettilsson och hans hustru Benedicta, hade avlidit år 1341 eller 1342, lämnande kvar endast en dotter Ingegärd. Som hennes förmyndare hade tydligen inträtt herr Eggert av Kyren, han som var gift med Birgittas dotter Katarina — den heliga — och enligt det förstnämnda diplommet hade han inkasserat 50 mark pengar, som han överlämnat till Gustaf Nilssons kusin, riddaren Sten Tureson. I kvittot säger denne, att herr Eggert betalar summan »ex parte neptis sue nichilominus consanguinee sue (läs mee) Ingigerdis filie domini Göstau Nichlisson». Ingegärd kallas alltså herr Eggerts syster- eller brorsdotter, och hon är därjämte herr Stens blodsfränka (= kusindotter). Frågan är nu, vilketdera var hon i förhållande till Eggert? I första fallet skulle Gustaf Nilsson varit gift med en syster till honom. Detta är mindre antagligt, ty vi känna hans änka, som heter Cecilia, och hon för en delad sköld, kanske Natt och Dag (D. S. V 3669). Skulle Eggert av Kyren varit Ingegärds morbror, är det inte heller troligt, att han gjort anspråk på förmyndarställning. Mer motiverat blir förhållandet, om man tänker sig honom som faderns halvbror. Ingegärds farmor fru Benedicta omnämnes 1310 som änka (D. S. II 1692), men hon har antagligen gift om sig med riddaren Lyder av Kyren, i vilket äktenskap fötts Eggert och hans syster Mechtild. Härigenom får man förklaringen till att Mechtilds egen dotter med Gustaf Tunesson heter Benedicta och att Eggert i Margareta Clausdotters krönika om Birgitta kan sägas vara befryndad med svenske konungen Magnus Eriksson. Detta blir ju möjligt genom moderns svenska börd. Men Eggerts släktskap

med halvbrodern Gustaf Nilsson gick då över hans moderne. Fäderne-godsen hade däremot denne delat med sin helsyster, som varit gift med riddaren Tyrgils Clementsson och med honom hade flera söner bland dem Nils Tyrgilsson. I D. S. V 3675 ålägger kung Magnus dem, som bo på avlidne riddaren Gustaf Nilssons dotters fröken Ingrids (läs Ingerds, Ingegärds) gods, att för godsens avkastning redovisa inför Nils Tyrgilsson och ingen annan, ty denne är jämte sina bröder fröken Ingrids rätte målsman.¹

Vi vända oss nu från de ålderdomliga götalogarna till upplandslagen — de övriga svealagarna spela mindre roll och södermannalagen står i arvshänseende mycket närmare götalogarna. Upplandslagens ärvdabalk gör på oss ett mycket modernt intryck, vilket förklaras av att kvinnorna ryckt upp till nästan fullständig jämlikhet med männen i arvshänseende, och att istadarätten vunnit insteg både vid descendenter och kollateralers arv. Släktskapsberäkningen är identisk med den gutniska; syskon stå alltså i tredje led i förhållande till arvlåtaren. Vidare ärva descendenterna före alla andra ända till barnbarns barn d. v. s. t. o. m. fjärde led, vilket i lagen uttryckes med *till* femte led. Alltså går arvet först till barn, om sådana finnes. Skulle något av barnen vara dött ärver dess barn, men om också de äro döda men efterlämnat barn, ärva dessa jämte i livet varande barn. Detta uttryckes i lagen på följande sätt (Holmbäck-Wessén, Upplandslagen sid. 70): »leva avkomlingar av andra syskon (= arvlåtarens barn) skola de taga full lott, broderslott, om de komma från broder och systerslott om de komma från syster ända till femte led. Ej må femte led taga arv» (d. v. s. bland descendenter). Birger jarls arvslag gäller vid arv till barn; barnbarn dela däremot arvet efter huvudenas antal, lika för man och kvinna.

Kapitlet om bröstarv är dåligt redigerat. Upplandslagen är ju en samarbetning av de tre folklandens olika lagar, och i detta kapitel har man inte gjort sig besväret att foga samman tvenne lagtexter till en enda utan börjar först med den, i vilken Birger jarls arvslag gäller, sedan med den andra nästan parallellt löpande texten, i vilken intet sägs därom. Uttrycket som avslutar texterna »ej må

¹ Detta promiscuebruk av Ingrid och Ingerd (Ingegärd) beror på att förkortningstecknet för *-ri* eller *-re* oftast är detsamma som för *-er* och *-ir*. Förväxlingar av de bägge namnen äro inte heller okända i isländska handskrifter. Särskilt förargligt blir det, när man i en familj har en dotter Ingegärd och en Ingrid såsom t. ex. är fallet med Svanteplok Knutssons döttrar. Så står i SRP 438 att vissa gods skänkts av Svanteploks dotter fru Ingerdis, men av D. S. III 2286 se vi, att det var fru Ingridis, som var donatrix. I vårt fall visar D. S. VI 4416 även på namnet Ingegärd (Ingerd) som det rätta på Gustaf Nilssons dotter.

femte led taga arv» inpräntar att arvlåtarens barnbarnsbarnbarn som stå i femte led ej få ärva med hans barn.

Upplandsrätten är njuget inställd mot ascendenters arvsrätt, så att föräldrar till arvlåtaren får lämna hälften av arvet till den dödes syskon såvida icke både far och mor leva, då hela arvet går till dem. Farfars föräldrar nämnas ej bland arvingar i den inre arvkretsen.

Lämnar arvlåtaren ej efter sig några barn eller föräldrar, går arvet till syskonen med istadarätt, som uttryckes så: »Likaså ärver all avkomma av broder som broder och likaså all avkomma av syster som syster ända till femte led, så länge någon av syskonen leva. Ej må femte led ärva (d. v. s. med kollateraler).» Som synes är regeln om istadarätt identisk i de båda fallen, trots att, när det gäller descendenter, man ej överskrider inre arvkretsen, när man går två steg nedåt till barnens barnbarn, under det att detta inträffar vid kollateraler, genom arvlåtarens syskons barnbarn. Dessa få alltså ej ärva med hans syskon och syskons barn. Detta mekaniska överförande av regeln för istadarätt kom att ställa till mycken oreda och regeln kom med tiden att tillämpas även i andra sidoparentelen: arv till *fars* syskon och slutligen även till den yttre arvkretsen, och regeln kom att införas i avskrifter av landslagen. I intetdera av dessa fall nämner lagtexten något om istadarätt. Till slut kom en allmän regel om istadarätt (Holmbäck-Wessén, upplandslagen: additament 7, sid. 213) att läggas till de uppländska laghandskrifterna så lydande, »Alltid då arv faller ut, då skall den som är född av broder ärva lika mycket som broder, och den som är född av syster lika mycket som syster, om de äro helsyskon». Enligt additament 7 går alltså istadarätten endast ett steg nedåt. Detta additament har fogats in framför balken om syskonarv i den s. k. C-handskriften av upplandslagen.

Efter syskonen går arvet helt säkert till dessas barn — fjärde led, men vid utredigeringen av ärvdabalken har man tappat bort dessa arvingar; de stå dock på sin plats i övriga svealagar. Här delas arvet säkert efter huvudenas antal, ej efter Birger jarls lag. Som vi få se vid behandlingen av arvet efter Magnus Johansson äro syskons barnbarn (= femte led) ej arvsberättigade tillsammans med syskons barn. Efter dessa följa den dödes far- och morföräldrar, och sedan hans fars och mors syskon, varvid man och kvinna alltid ärva lika.

I yttre arvkretsen går arvet såsom i östgötalagen, fast kvinnorna äro jämnarva med männen. I upplandslagen uttryckes detta: »Den

ärver som är främst i frändskap och i släktskap närmast.» Om man begagnar sig av siffror kan det uttryckas på följande sätt: ett lägre nummer ärver alltid före ett högre. Har flera samma nummer, ärva de som äro närmast stammen. Syskons barnbarn och föräldrars syskons barn (= kusiner) ha nummer fem, men de förra ärva före, ty man behöver då icke gå mer än ett steg uppåt för att träffa på det gemensamma ursprunget för arvlåtaren och arvingarna, under det att i andra fallet man måste gå två steg (till far- och morföräldrarna). Härigenom komma syskons barnbarn att intaga en ställning mellan de bägge arvkretsarna, något som gör att de lätt kunna föras över till den ursprungliga kretsen, särskilt med den formulering som istadaregeln har. Den olycksaliga transplanteringen av denna kan ha berott på att lagkommissionens expert på kanonisk rätt, domprosten Andreas And, ej fullt har förstått sig på det uppländska beräkningssättet. För Birger Persson räckte det ju med angivandet av att femte led ej bör ärva. Men att med Jan-Eric Almquist (Den s. k. mellersta lagens bestämmelser om istadarätt i Strödda bidrag till familjerättens historia sid. 25—72) förutsätta, att utgångspunkten för upplandslagens släktskapsberäkning vore kanonisk komputation, anser jag vara uteslutet. Det vore att bryta ut dess arvsagar ur deras organiska sammanhang med övrig svensk rätt. Den gutnisk-uppländska släktskapsberäkningen överensstämde emellertid ej med östgötalagens, och när man skapade landslagens ärvdabalk genom en kompromiss mellan dessa bägge lagar, övergavs sättet att ange släktskapen i led. Härigenom kom så småningom den kanoniska komputationen, som blivit alltmera känd genom äktenskapdispenserna, att bliva allenarådande, och f. o. m. 1400-talet började den tillämpas vid tolkningen av upplandslagens regler om arv. Men här om mera vid behandlingen av speciella arvsfall.

Förut har påpekats nödvändigheten av en för hela riket gällande lag. Efter Sveriges union med Norge (år 1319) och den snart följande infogningen av de sydsvenska landskapen i riket gick en våg av patriotism genom de styrande i landet, som tog sig uttryck i omsorgen om en enhetlig lag för riket. Skarastadgan och Skänningestadgan av år 1335, Uppsalastadgan 1344, Täljestadgan 1345 kunna betraktas som förarbeten till den nya landslagen. I början av år 1347 var man samlad i Örebro för att mottaga det nya lagförslaget, vars utarbetning i första rummet gick ut på att modernisera den ålderdomliga östgötalagen och sammanjämka den med upplandslagen. Landslagens ärvdabalk upptar från östgötalagen den inre arvkretsen, från upplandslagen istadarätten för descenderter och kollateral

men med tydligt angivande, att den endast gick ett steg nedåt. Dessutom genomför landslagen Birger jarls arvs lag med stor konsekvens, så att arv alltid skiftades efter släktens förgrening. Far och fädernesläkt ta alltså $\frac{2}{3}$, mor och mödernesläkt $\frac{1}{3}$ av arvet, om arvingar å ömse sidor kallas därtill, varjämte kvinna alltid tar hälften mot man. Kollateralerna i första sidoparentelen ärva som i upplandslagen, men i stället har man följt östgötalagen när det gäller ascendenter och andra sidoparentelen, så att farfar och farmor ärva före morfar och mormor, farbror och faster före morbror och moster. Tydligare kan en kompromiss inte vara. I yttre arvs kretsen voro ju de bägge moderlagarna till stor del överensstämmande, och någon annan ändring av upplandslagens bestämmelser har inte skett, än att man genomfört Birger jarls arvs lag även i denna krets.

Arv som gå emot landslagen äro inte kända under 1300-talets senare hälft, men under det följande seklet börjar man märka följderna av upplandslagens allmänna regel för istadarätt. Kristoffers landslag, vilkens ärvdabalk står mycket nära Magnus Erikssons, hade väl knappast giltighet i Uppsverige mer än under hans regering. I Karl Knutssons politik ingick nämligen att opponera mot Kristoffers lag och göra propaganda för upplandslagen med arv enligt additament 7. Såsom exempel härå kunna vi anföra det kända arvet efter fru Birgitta, Magnus Porses dotter, död den 1 oktober 1450. Arvingarna voro fyra kvinnliga kusinbarn till henne, av vilka ett, Elin Nilsson, härstammade från hennes morbror, och hon fick $\frac{2}{3}$ av arvet, och tre från hennes moster, vilka därför fingo dela resten. Men Elin Nilsson hade haft en bror, Bo Nilsson, som dött och lämnat en son efter sig, som ännu levde men var ogift, Bo Bosson. Hon måste alltså enligt additamentet avstå $\frac{2}{3}$ av sin lott till brorsonen. Denne dog på våren 1452, men hans mor levde ännu och bekom genom bakarv hela hans lott. Hon dog emellertid redan på sommaren samma år, och därmed gick $\frac{4}{9}$ av Birgitta Magnusdotters väldiga förmögenhet till alldeles obesläktade personer. Av mosterns ättlingar var en, Ingeborg Gregersdotter, änka efter Matts Ödgisleson. Inte heller hon fick behålla sin sjättedel ograverad, ty hennes syster, som varit gift med riddaren Karl Ormsson, hade lämnat barn efter sig: riddaren Gustav Karlsson och Sveriges drottning Katarina, gemål till konung Karl Knutsson. Drottningen hade emellertid dött några veckor före fru Birgitta (enligt Elgenstierna I s. 513 a den 7 september 1450), och hennes bror Gustav slapp därför att dela med sig av sin tolfedel, trots att hon lämnade barn efter sig. Det säregna är,

att lika nära som Gustav Karlsson var släkt med fru Birgitta, var den kände riddaren Greger Bengtsson (två snedbjälkar) det, fast han inget arv fick. Hans mor Ingrid Ragnvaldsdotter skulle nämligen varit en av arvingarna, om hon hade levat, men som ej heller något av hennes syskon var i livet, kunde Greger ej ärva enligt additamentet. En del av de egendomar, som Gustav Karlsson och hans medarva fingo på sin lott, hade dock för mer än hundra år sedan pantsatts av Gregers farfar till herr Nils Åbjörnsson (sparre). Farfadern hadedött, troligen under digerdöden, och panten hade inte blivit inlöst, och godsen hade kommit i händerna på herr Nils dotterson Arvid Bengtsson Oxenstierna. Denne gav egendomarna till fru Birgitta som morgongåva, men i S. D. I 522 säges brevet härom vara »forfarit och opbrennt». Greger försökte göra sin rätt till pantgodsen gällande, och fru Birgitta hade lovat, att godsen skulle restitueras till honom efter hennes död, men Karl Knutsson lät sin sväger klara sig undan med en s. k. själv-tolvtzed på att godsen voro fru Birgittas rätta arv och ej pant, vilken han ordnade. Det i juridiskt hänseende högst intressanta brevet här-om, daterat den 11 maj 1453 förvaras nu i Uppsala U. B.

Summary.

The author first points out the difficulties arising from the fact that until the middle of the 14th century different laws were in force in different Swedish provinces. Thus for instance the rightful heir to someone's estates in Uppland might be another than the one who inherited his estates in Östergötland. Consequently a person could not be registered for rating purposes at a definite place if he possessed estates in more provinces than one. Emphasis is further laid on the fact that the family as a whole was the rightful owner of a person's estates: husband and wife who belong to different families cannot inherit each other.

In the sequel such conclusions are exemplified as can be drawn from the wording and attestation of a certain document, in this case the deed concerning his gift to his bride on the morning after the wedding that the erudite and high-line-aged Karl Ulfsson of Tofta caused to be drawn up in 1352. From this document it appears among other things that the well-known Knight — afterwards Duke — Bengt Algotsson, who has put his seal on the deed, by doing so proves to be married to a half-sister of Karl Ulfsson.

Next an attempt is made to identify Ingeborg Eriksdotter the wife of Karl Ulfsson. She proves to be a daughter of Erik Boberg (armorial bearings: a lily between two antlers) by his marriage with Birgitta Knutsdotter, who later on got re-married, this time to the Knight Magnus Gisleesson. This lady is shown to be a daughter of the wealthy Knut Folkesson, the fruit of Folke Algotsson's runaway marriage.

The author then goes over the varying meanings of the terms of affinity in Swedish diplomas and points out that there are other ways of ascertaining kinship than explicit statements, e. g. an examination of how estates have been inherited and inheritances divided or disputed. To understand this it is necessary, however, to take cognizance of the different laws of inheritance as set down in our provincial and common codes.

For that reason an account is given of how cousinship was counted according to the laws of Gotland and Uppland on one hand and those of Östergötland and Västergötland on the other. At the same time an explanation is given why in the first two codes the original or inner circle of heirs was extended to the fourth generation, whereas in the other two it did not go beyond the third. The common law of King Magnus Eriksson, which met with a particularly violent opposition in the border provinces of Varend,

Västergötland and Värmland, has a section concerning inheritance that originated in an amalgamation of the laws of inheritance of Uppland, with their so called «vicarious right» (i. e. the law that entitles the children of a deceased person to take his place as rightful heirs), and those of Östergötland. The Upplanders have obviously refused to acquiesce in the restraint put on their «vicarious right» and even extended its validity to the so called outer circle of heirs, so that during the 15th century heirs are often obliged to share their portions with the children of their deceased brothers or sisters. As an example of this the hot dispute that arose with reference to the inheritance from the Lady Birgitta, who was a daughter of Magnus Porse and died in 1450, is set forth and commented upon.

Kring Johan Jöranssons (Rosenhane) stambok.

Av Bertil Broomé.

Alltsedan Gustaf Upmarks utförliga redogörelse i Svenska autografsällskapets tidskrift 1894 är Johan Jöranssons (Rosenhane) stambok, förvarad på Nynäs i Bälunge socken i Södermanlands län, väl bekant för den historiska forskningen. Den utgör en spillra av det rika rosenhaneska släktarkivet från Torp i Husby-Oppunda socken i Södermanland, varav den huvudsakliga delen överlämnats till Uppsala universitetsbibliotek.¹ Utöver vad Upmark i sin uppsats meddelade om stambokens innehåll är ej mycket att tillägga. På en punkt kräver hans framställning dock en liten komplettering.

Av Upmarks sammanställning i en bilaga till sin studie framgår att ej mindre än sex personer den 17 mars 1600 i Linköping tecknade sina namn i stamboken. De ifrågakarande personerna äro Kerstin Hansdotter, Karin Jöransdotter, Ebbå Jöransdotter, Maria Jöransdotter, Marina Jöransdotter och Nils Jöransson »wom Schauch».

Upmark har med ledning av de anteckningar, som fogats till själva namnen, sökt identifiera tre av dessa personer. Maria Jöransdotter har till sitt namn knutit några rader, i vilka hon kallar Johan Jöransson »min käre man».² Upmark har av detta uttryck dragit den nära till hands liggande slutsatsen, att hon varit Johan Jöranssons hustru. Sedan gammalt har det varit bekant, att Johan Jöransson 1606 gifte sig med Karin Scheringsdotter (Arp), med vilken han hade sex barn. Maria Jöransdotter har under dessa förhållanden av Upmark betraktats som Johan Jöranssons maka i ett första, tidigare okänt gifte. Elgenstierna har i sina ättartavlor accepterat Upmarks slutsats och uttalat en förmodan, att Maria tillhörde en adlig ätt, Stengafvel. Vid närmare eftertanke synes emellertid denna uppgift om Johan Jöranssons första gifte vara föga sannolik. Genom pietetsfullt bevarade släktpapper är ätten Rosenhanes genealogi

¹ Författaren står i tacksamhetsskuld till kapten Alfred Gripenstedt, Nynäs, som beredvilligt ställt stamboken till förfogande.

² Det kan påpekas, att läsningen »man» ej är absolut säker.

mycket väl känd. Ingenstädes har bland dessa handlingar påträffats någon upplysning som pekar på att Johan Jöransson haft en hustru med namnet Maria Jöransdotter.¹ Ej heller ur andra källor kan hämtas något vittnesbörd härom. Även anteckningens utseende och placering göra det föga sannolikt, att den härrör från maken till stambokens innehavare. Maria Jöransdotters piktur tyder på en barnslig hand, och hon har skrivit sitt namn på samma blad som Ebba Jöransdotter men under dennas namnteckning. På grund härav torde starka skäl finnas för att utmönstra uppgiften om detta Johan Jöranssons gifte ur den genealogiska litteraturen.

Upmarks försök att identifiera Marina Jöransdotter som en syster till Johan Jöransson är ännu svagare grundat. Marina kallar Johan »mein lieben brudher», varav självfallet ej behöver utläsas något som helst vittnesbörd om frändskap. Sak samma gäller om Upmarks av överensställelsen ifråga om fadersnamnet uttalade förmodan, att Nils Jöransson vore en yngre broder till Johan Jöransson. I intetdera av dessa fall lämna andra källor något stöd för Upmarks identifieringar.

Lösningen torde i stället erhållas genom en sammanställning med namnen på medlemmarna av en familj, som i likhet med Johan Jöransson tillhörde den kring hertig Karl grupperade sörmländska adeln. De personer, som här åsyftas, äro maken och barnen till riksrådet Jöran Classon (Stiernsköld) till Biby och Tuna.

Jöran Classon, som var omkring 20 år äldre än Johan Jöransson, var gift med Kerstin Hansdotter av släkten Bielkenstierna och hade med henne barnen Karin (f. 1577), Marina (f. 1579), Ebba (f. 1581), Nils (f. 1582), Maria (f. 1586) samt dessutom en dotter Märta utan känt födelseår och på grund av sitt lättsinniga leverne tidigt isolerad från den övriga familjekretsen.² Sammanställningen med namnen i Johan Jöranssons stambok ger sig omedelbart. En jämförelse mellan Kerstin Hansdotters handstil i stamboken och i ett från några år senare härrörande brev visar en klar överensstämmelse.³

Jöran Classon deltog i riksdagen i Linköping 1600. Han vistades i flera veckor i den lilla östgötastaden⁴. Under riksdagen har han

¹ Se framför allt E. Meyer, Gustaf Rosenhane (Upsala 1888) och E. Lewenhaupt, Rosenhaneska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek. Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921, s. 292 ff.

² Barnens födelseår äro angivna efter Jöran Classons egna uppgifter i ett handskrivet exemplar av Kristoffers landslag. Thottska samlingen vol. 2204 4:0. Det Kongelige Bibliothek, Köpenhamn. Jfr B. Broomé, Nils Stiernsköld, s. 26.

³ Kerstin Hansdotter t. Jöran Classon odat. Strödda historiska handlingar vol. 20. RA.

⁴ B. Broomé, a. a., s. 16.

med all sannolikhet mottagit besök av sin hustru och sina barn, av vilka sonen Nils just återkommit från ett längre uppehåll i norra Tyskland. Även Johan Jöransson var närvarande vid riksdagen och sammanträffade då med sina vänner från Biby. Den 17 mars, måhända i samband med någon festlighet, tecknade de sina namn i hans stambok. Den yngsta av döttrarna, den 14-åriga Maria, har, kanske skämtsam, med sin barnsliga piktur kallat Johan Jöransson »min käre man». Den 18-åriga Nils Jöransson har till sitt namn fogat ett påhittat adligt sådant »wom Schaucha» och däromkring på ett symboliskt sätt ritat två par korsade standar.

Den glada familjeidyllen hade, såsom Upmark påpekat, sin tragiska bakgrund. Den 17 mars 1600 var dagen för dödsdomen över de främsta av de anklagade riksråden. De religiösa betraktelserna vid några av namnen peka måhända hän på en allvarigare sinnesförfattning. Någon direkt slutsats torde visserligen knappast kunna dragas ur Kerstin Hansdotters anteckning: »Gudh uari lofh och priss till euigh tidh som har uändth mitt äländ till en godh ändhe honom ske priss till euigh tidh amen», men av andra källor kan slutas att Jöran Classons maka ej var okänslig för de öden som drabbade flera av fränderna och vännerna inom rådsaristokratin. Från en något senare tid finnas vittnesbörd om hennes försök att genom sin make hos konung Karl IX lägga sig ut för dennes motståndare.¹

Zusammenfassung.

Das Stammbuch Johan Jöranssons (Rosenhane), geb. 1561, gest. 1624, wurde ausführlich von Gustaf Upmark in Svenska autografsällskapets tidskrift 1894 behandelt. In der hier vorliegenden Untersuchung wird ein Beitrag zur Erklärung einiger von den im Stammbuch eingeschriebenen Namen gegeben.

¹ Kerstin Hansdotters ovan anförda brev.

Recensioner.

Nils Stiernsköld.

Bertil Broomé, *Nils Stiernsköld*. Ak. avh. Sthlm 1950 VII + 327 sid.

Bland Gustav Adolfstidens mera framträdande personligheter har Nils Stiernsköld sedan länge i ganska påfallande grad tilldragit sig historikernas uppmärksamhet. Det är inte svårt att förstå detta livliga intresse. Han hade en även under detta dynamiska tidsskede ovanligt växlingsrik levnad och var överhuvudtaget en färgrik uppenbarelse av det slag som gärna hakar på sig anekdoter. Hans hjältedöd under den lilla sjödrabbningen på Danzigs redd år 1627 kunde inte undgå att göra ett starkt intryck på samtid och eftervärld.

Utgångspunkten för litteraturen om Stiernsköld bildar den innehållsrika likpredikan över den fallne krigaren som författades av Laurentius Paulinus Gothus. Denna skrift levererade i väsentlig utsträckning materialet till den följande tidens i regel starkt panegyriska framställningar av Stiernskölds liv. Särskild tidstypisk är den minnesteckning, som C. G. Nordin föredrog vid Svenska akademins årshögtid 1789 och som Gustav III åhörde med nådigt gillande; detta arbete betecknar höjdpunkten i den glorifiering av Stiernskölds minne, som hade påbörjats redan kort efter hans stilenliga dramatiska sorti ur tillvaron.¹

Bertil Broomé saknade alltså inte föregångare, när han tog itu med uppgiften att skriva Stiernskölds biografi. Men den omfattande akademiska avhandling, som blev resultatet av hans mödor, skiljer sig inte bara i yttre måtto från den tidigare litteraturen; även kvalitativt höjer sig detta nya bidrag väsentligt över det mesta som förut har skrivits i ämnet.

Vad först beträffar forskningens fullständighet och gedigenhet motsvarar avhandlingen mycket höga anspråk. Man kan inte annat än imponeras av den energi och uthållighet, det arkivaliska spårsinne och den metodiska säkerhet, som har gjort det möjligt för förf. att från

¹ Den ännu under 1800-talet förhärskande, starkt idealiserade uppfattningen av Stiernsköld kom även till uttryck i bunden form. I *Assar Lindblads* Fosterländska sånger (1843) återfinnes en dikt som bär sjöhjältens namn. Redan anslaget är karakteristiskt:

»Det var den tappra Stjersköld
med hög och manlig själ,
han stod på Dünamünde
och förde der befäl.»

Riksarkivarie Ingvar Andersson har fäst anmälarens uppmärksamhet vid detta tidstypiska pekoräl.

en mängd olika fyndorter föra samman ett så rikt material. Gång på gång stöter man under läsningen på en uppgift hämtad från oväntat håll; det måste i många fall ha krävts ett dagsverke, om inte mer, att dra ett enda sådant strå till stacken. Forskningsarbetet har varit förenat med särskilt stora svårigheter på grund av den ovanliga mångsidigheten i Stiernskölds offentliga verksamhet. Därtill kommer, att av Stiernskölds eget arkiv endast några på olika samlingar splittrade fragment har bevarats; att spåra upp dessa har fordrat ett mödosamt arkivaliskt detektivarbete.

Samma säkra handlag utmärker även förf:s källkritiska behandling av det rika och brokiga stoffet. Omdömen och karakteristiker är försiktigt avvägda och väl underbyggda; läsaren har hela tiden den behagliga känslan att vandra på fast mark.

Broomés teckning av Stiernskölds personlighet markerar en bestämd reaktion mot den tidigare litteraturens panegyriska tendens; han har med framgång värijt sig mot frestelsen att idealisera föremålet för sin skildring och tillmäta denne allt för stor betydelse. Förf:s personhistoriska inriktning och vakna mänskointresse har varit en värdefull tillgång för honom, inte enbart då det har gällt att levandegöra huvudpersonen själv utan även på annat sätt; jag tänker då särskilt på den inledande redogörelsen för Stiernskölds familjeförbindelser och teckningen av hans politiska och sociala miljö. Den Stiernsköld, som vi lär känna i Broomés framställning, är betydligt gripbarare och trovärdigare än äreminnenas symbol för kungatrohets och patriotisk offervilja: en ganska okomplicerad, utåtriktad människa, temperamentsfull intill våldsamhet, rätt nyckfull och bohemisk, obildad och fri från teoretiska intressen, men aktiv, viljestark och användbar på många sätt. Ett realistiskt drag i karakteristiken av Stiernsköld är framhävandet av de svåra sårskadornas inverkan på hans psyke; man har skäl att tro, att den retlighet och brist på balans, som han ofta nog visade, har framkallats eller åtminstone accentuerats av dessa fysiska påfrestningar. Stiernsköld fick ett skottsår i ena benet redan då han i sin ungdom drog i fält mot turken. År 1609, under försvaret av Dünamünde, exploderade en kanon som han egenhändigt avlossade, och han var nära att stryka med. Året därpå sårades han på nytt vid Ivangorod. Denna sistnämnda blesyr besvärade honom i hög grad ännu under det polska fälttåget 1617; såret var enligt hans egen utsago allttjämt så stort, att man kunde »settie tu finger der inn».

En episod i Stiernskölds liv, som hans tidigare levnadstecknare helst förbigick med tystnad, är den brådstörtade flykten till utlandet år 1625 och dess pikanta förhistoria. Därmed förhöll sig på följande sätt. Vid tiden för Gustav Adolfs besök i Göteborg hösten 1624 avtalade ståthållaren med änka i staden, att hon skulle upplåta sitt hus åt honom för ett nattligt amouröst möte. Någon tid efteråt spreds det ryktet, att Stiernsköld den gången på ett synnerligen grovt sätt skulle ha missbrukat sin konungs namn; han skulle nämligen ha ingivit föremålet för sin uppvaktning den föreställningen, att det var majestätet självt som önskade träffa henne. Sent omsider nådde ryktet konungen, som lät kalla till sig sin generalståthållare för att ställa honom till ansvar.

Vare sig Stiernsköld var skyldig eller inte — det förefaller fullt möjligt att han inte var det — fann han situationen så hotfull, att han hals över huvud lämnade landet. Efter allehanda äventyrligheter hamnade han vid det engelska hovet, där han lyckades förmå konung Karl I att lägga sig ut för honom hos hans förtörnade monark.

Broomé har med sedvanlig energi ur spridda källor rekonstruerat detta drastiska intermezzo. Hans i det hela övertygande framställning vanprydes emellertid av några felläsningar,¹ och i fråga om en detalj känner sig anmeldaren manad att sätta frågetecken i kanten. I en sammanfattande karakteristik av Stiernsköld framhåller förf. bl. a., att denne att döma av den enda bevarade avbildningen av honom — en skulptur på gravmonumentet i Gillbergs kyrka, — hade en frapperande likhet med Gustav Adolf (s. 253). Men jag kan för min del inte upptäcka någon som helst likhet i anletsdrag nellan gravreliefens Stiernsköld och de många porträttens och medaljernas Gustav Adolf. När Broomé sedan kommer in på det för Stiernsköld så följdrika kärleksäventyret i Göteborg och omnämner ryktet om att denne skulle ha missbrukat sin konungs namn, tillägger han: »i så fall kanske genom sin förut anmärkta likhet med denne». Han stöder sig här synbarligen enbart på en passus i Nils Ahnlunds bok om Axel Oxenstierna, som ju emellertid inte har några källhänvisningar. Men han borde ha tydligt framhållit för läsaren, att han själv inte har kunnat påträffa något enda dokumentariskt vittnesbörd om den omtalade likheten, vare sig i samband med ryktessmideriet kring Stiernskölds frivilliga landsflykt eller i annat sammanhang.

Politiskt spelade Stiernsköld en mycket blygsam roll. Han gjorde sig inte gällande i riksrådet och ger, som förf. framhåller, i själva verket intrycket av att ha stått ganska isolerad. Man kan under sådana förhållanden fråga sig, om han som *individ* är värd den intensiva uppmärksamhet, som nu har kommit honom till del. Men å andra sidan är han som *typ* otvivelaktigt väl förtjänt att studeras. Just mångsidigheten i hans verksamhet — som krigare och militär administrator, som diplomat och inte minst som ståthållare i flera län under en lång tid — är det som framför allt gör en levnadsteckning över Stiernsköld till en tacksam uppgift. Genom att steg för steg följa hans växlande öden och lära känna hans insatser på olika områden kommer läsaren i nära kontakt med flera väsentliga sidor av dåtida svenskt samhällsliv. Här ligger framför allt värdet i Broomés forskningsresultat.

Framställningen följer, som naturligt är, i huvudsak ett kronologiskt schema. På en viktig punkt har dock förf. gjort en välmotiverad avvikelse från denna regel; Stiernskölds gärning som landshövding och ståthållare i Sverige behandlas nämligen i ett sammanhang. Det sker i ett kapitel, som inte endast är bokens längsta (över 100 sidor) utan också torde kunna betraktas som dess vetenskapligt mest givande.

¹ I citatet c. 259, rad 5 nedifrån, påträffar man det egendomliga ordet »besulning». Handskriften har: »bestälning». — På s. 261 uppges, att konungen hänsköt Stiernskölds sak till »högsta rådet i Göteborg». Någon instans, som kunde förtjäna en sådan benämning, existerade emellertid inte. Det av författaren feltolkade textstället lyder: »... war der och ett bref hoss, rådhet i Göteborgh tilskrefwett».

När anmälaren därför har ansett sig böra i första hand uppmärksamma detta parti, innebär det emellertid ingalunda någon underskattning av de övriga. Inte minst har krigshistorikern åtskilligt nytt att hämta ur redogörelserna för Stiernskölds deltagande i talrika fälttåg mot Danmark, Polen och Ryssland.

Stiernsköld var ståthållare 1613—17 på Jönköpings slott och 1619—25 på Älvsborgs slott. Karakteristiskt för det utvecklade och formlösa i denna tids länsindelning är inte minst, att länens omfattning vid olika tidpunkter ibland inte kan fastställas utan vidlyftiga undersökningar; denna uppgift har kostat förf. åtskillig möda.

Ett särskilt avsnitt ägnar förf. åt förhållandet mellan Stiernsköld och hans medståthållare och slottsfogdar (s. 142—151). Landshövdingedömet i sin modernare utformning är en skapelse av rådsaristokratien under slutet av 1500-talet. Reaktionen mot rådet från Sigismunds och hertig Karls sida riktade sig helt följdriktigt även mot landshövdingeinstitutionen och tog sig bl. a. uttryck i en tendens att återuppliva det gamla systemet med slottsloven, d. v. s. man föredrog i vissa fall att överlämna länen åt flera inbördes jämställda personer; en dylik kollektiv länsförvaltning ansågs tydligen ge en viss garanti mot förrådiska stämplingar från slottsbefällets sida. Denna förvaltningssedvänja dröjde sig kvar ännu under Gustav Adolfs tid. Stiernsköld var sålunda inte ensam herre på Älvsborg utan hade vid sin sida som medståthållare Peder Jöransson (Ulfsparre). Broomé söker klargöra, hur de båda ståthållarnas befogenheter var avgränsade sinsemellan. Instruktionerna gav inte Stiernsköld någon ställning som överordnad, men att han i realiteten var den dominerande, framgår på olika sätt, bl. a. av hans titulatur; han var ensam om att ståta med sådana benämningar som generalståthållare och generallandsherre. Man kan även finna honom betecknad som guvernör.¹ Ofta kallas han ståthållare på Älvsborg och landshövding över Västergötland. Det är tydligt, att landshövdingtiteln vann terräng i samma mån som befattningen med länet i dess helhet framstod som mera väsentlig än befälet över slottet och slottsgarnisonen. Man konstaterar, att Gustav Adolf inte delade den motvilja mot själva termen landshövding, som tydligtvis både hans fader och Johan III hade känt.²

Broomé fäster i detta sammanhang uppmärksamheten på att Stiernsköld hade ett avsevärt större underhåll än medståthållaren. Han kunde ha tillagt, att den sistnämndes ersättning delvis utgick i form av en årslön. Även denna skillnad är signifikativ, sannolikt ett uttryck för den ännu inte helt övervunna uppfattningen, att det var ovärdigt en högt uppsatt statstjänare att erhålla betalning för arbetet i denna form. Saken har sitt intresse, eftersom övergången till fast årslön var ett led i landshövdingeämbetets modernisering. År 1634 fastställdes landshövdingarnas lön till 1 000 d. s.³

¹ Se t. ex. Gustav Adolf till Stiernsköld 3 maj 1624, Västergötlands Handl. 1625: 14, Kammararkivet.

² Jfr F. Lindberg, Till landshövdingeämbetets äldsta historia, H T 1939, s. 151 ff.

³ O. Sörndal, Den svenska länsstyrelsen, s. 58, Jfr följande passus i en odat. skrivelse från Stiernsköld till Axel Oxenstierna i dennes samling, R A: »Om förbättring på min gagie, efter jagh ej hafwer mehr än 1110 dlr föruthan heradzrett och månadzkost, det jagh ej hoppes rechner skall, efter jagh för ståthållareembetet inthet mehr ähn kosten haffuer.»

Ett centralt avsnitt är det som ägnas åt Stiernsköld och den kameerala förvaltningen (s. 156—172). Stiernsköld var landshövding under ett avgörande utvecklingsskede i ämbetets historia. I förf:s framställning kan man följa, hur det steg för steg förvandlas till ett fast mellanled mellan centralmyndigheterna och fögderiförvaltningen. Jönköpings-tiden representerar ett ålderdomligare, Älvsborgstiden ett modernare stadium. Den viktigaste omdaning var den som genomfördes på uppborðsväsendets och finanskontrollens område. Reformen kunde inte förverkligas utan motstånd: från landshövdingarnas sida. Flera av dem ryggade tillbaka inför ökningen i ansvar och arbetsbörda. Stiernsköld hörde i detta fall till den fronderande gruppen inom landshövdingarnas krets.

I vilken utsträckning och i vilka former ingrep landshövdingen i rättsväsendet? Detta svåra och hittills föga beaktade spörsmål behandlas ingående i avhandlingen. Broomés analys av i första hand det vidlyftiga domboksmaterialet har möjliggjort en rad iakttagelser av betydande rättshistoriskt intresse. Det rör sig här om en företeelse, som växte fram vid sidan om den i lag fastställda domstolsorganisationen. Landshövdingen inskränker sig ingalunda till enbart övervakande uppgifter. Han ingriper i det rättsliga förfarandet, presiderar på tingen, uppträder ibland vid lagmannens sida, ibland i dennes ställe. Vad Stiernsköld beträffar, fortsatte han att utöva befogenheter av detta slag, obekymrad av att 1614 års rättegångsordinantia hade velat inskränka landshövdingarnas inflytande på rättskipningen.

Broomé studerar Stiernskölds befattning med rådhusrätter, härads-ting och lagmansting¹ och uppehåller sig till sist vid hans deltagande i landstingen i Västergötland och Dalsland. Förf. ger en karakteristik av den sistnämnda kategorien av ting och försöker göra en indelning av dem i olika grupper (s. 186 f.). Uppgiften är besvärlig på grund av protokollens knapphändiga karaktär och bristen på konsekvent terminologi i samtida källor. Svårigheten att få fram klara distinktioner har ibland föranlett förf. att stanna inför vaga, ganska intetsägande formuleringar (Landstinget i Skara betecknas sålunda än som »det till formen mest utpräglade», än som det »mest ordinära» av dessa ting). Om en verkligt klargörande utredning av dessa förhållanden överhuvudtaget kan åstadkommas, måste det nog ske i form av en specialundersökning, som drar in åtskilligt jämförelsematerial utan sammanhang med Stiernskölds verksamhet.

Det är ett gott grepp av förf. att i ett sammanhang redogöra för Stiernskölds mångskiftande verksamhet som gränsståthållare. Den av omständigheterna nödvändiggjorda decentralisationen inom förvaltningen förde bl. a. med sig, att vissa uppgifter som senare skulle komma att övertagas av diplomatien, anförtröddes åt kungamaktens företrädare

¹ I samband med redogörelsen för Stiernskölds befattning med lagmanstingen meddelar Broomé namnen på de personer, vilka innehade lagmansämbete inom hans län (s. 178). Till komplettering av dessa uppgifter kan nämnas, att Nils Bielke till Salstad var lagman i Smålands (Tiohärads) lagsaga under Stiernskölds sista år som ståthållare i Jönköping. Se koncept till en av Bielke den 21 febr. 1616 utfärdad fullmakt för en person att hålla lagmansting å hans vägnar (Strödda landstingsdomböcker, R A). Enligt Stiernman, Swea och Götha Höfdinga-Minne, 2. uppl., 1. s. 381, var Bielke lagman i Småland 1617, 1623.

i gränslandskapen; Stiernsköld förde sålunda direkta förhandlingar med danska myndigheter. Det egna kunskaparväsendet samt vakt-hållningen mot främmande spioner och agitatorer utgjorde en väsentlig del av hans uppdrag. Denna sida av hans verksamhet ger en konkret illustration till tidens starka politiska spänningar.

Landshövdingeinstruktionerna ger vid handen, att regeringen räknade med att få värdefull hjälp av landshövdingarna i sitt arbete på städernas förkovran. Den specialundersökning, vars resultat Broomé framlägger under rubriken »Stiernsköld och städerna» visar emellertid att Stiernskölds ingripanden på detta område knappast fick den avsedda omfattningen. Vad Göteborg beträffar berodde dock denna bristande aktivitet hos landshövdingen knappast på honom själv; denna stad gjorde anspråk på »riksomedelbarhet» och tolererade därför inte något förmynderskap. Borås är den enda stad, i vars historia Stiernsköld har satt djupare spår; han spelade en aktiv roll vid dess grundläggning.

Den för det tidigare landshövdingedömet så utmärkande föreningen av civila och militära befogenheter framstår i rikhaltig belysning i avsnittet om landshövding Stiernskölds militära uppgifter. Stiernsköld gjorde en verksam insats för uppbyggnaden av en permanent regementsorganisation, ledde arbetet med utskrivningar och värvningar och sörjde för de nyuppsatta förbandens utrustning med vapen och ammunition. Broomé framhåller med rätta värdet av hans arbete som militär organisatör; man får snarast det intrycket, att Stiernsköld på detta område gjorde sin största insats.

Det stora kapitlet om Stiernskölds gärning som landshövding avslutas med några randanmärkningar och iakttagelser av mera allmän art, sammanförda under titeln »Stiernsköld som ämbetsman». Broomé framhåller bl. a., att ämbetets historia under Stiernskölds tid får sin prägel av brytningen mellan två motsatta tendenser: centralisering och decentralisering. De från regeringen utgående direktiven var ofta påfallande detaljerade, men å andra sidan tvangs Stiernsköld i många fall av omständigheterna att handla på egen hand. Intressant är också förf:s väldokumenterade iakttagelse, att Stiernsköld om så behövdes inte tvekade att med bestämdhet hävda kronans intressen gentemot sina egna ståndsbröder.

Fråga är emellertid, om inte förf. i denna del av sin framställning kunde ha gett sig själv något friare tyglar och försökt sig på en sammanfattande karakteristik av landshövdingeinstitutionen, sådan den illustreras genom Stiernskölds vittförgrenade verksamhet. Han hade då fått tillfälle att belysa en sida av saken, som i den föreliggande avhandlingen knappast ens skymtar fram, nämligen problemet, hur den stora reformen av lokalförvaltningen skall inordnas i det allmänna politiska och konstitutionella sammanhanget. Kravet på fast länsindelning och ett landshövdingeämbete med vidsträckta, klart avgränsade befogenheter hade då det först fördes fram en tydlig politisk färg. Det utgjorde en av huvudpunkterna i rådsaristokratiens program under 1580- och 1590-talen. Kravet mötte ett bestämt motstånd från den personliga kungamaktens företrädare. Den konservativa attityden

visade sig emellertid ohållbar. I detta fall tillgodosåg nämligen den av högadeln påyrkade omdaning en önskemål som låg i tiden. Större lokala förvaltningsenheter kunde helt enkelt inte undvaras, om Sverige skulle ha någon möjlighet att följa med i den allmänna utvecklingen i riktning mot starkare centralmakt och effektivare förvaltning. Mot denna bakgrund bör Gustav Adolfstidens reformverk ses. Vill man ha ett grepp om dess innebörd, finns det nog ingen bättre metod än att dra in utländskt jämförelsematerial.

Nära till hands ligger då att jämföra vår lösning av problemet med den som man tillgrip i Danmark. Där bibehölls länsväsendets gamla former, fastän de gradvis fick ett modernare innehåll. Länstagaren, lensmanden, antog mer och mer karaktären av en kunglig ämbetsman. Att terminologien var den gamla och att kontinuiteten i formerna behölls, betyder visserligen inte så mycket, men uppenbart är i alla fall, att den danska lösningen var mera aristokratisk till sin innebörd än den svenska.

En jämförelse med franska förhållanden är motiverad redan av det skälet, att intendentsämbetet utbildas ungefär samtidigt och på samma trevande, experimentbetonade sätt som det svenska landshövdingedömet. Det finns också påtagliga överensstämmelser med avseende på befogenheterna: kombinationen av civila och militära uppgifter, inflytandet på rättskipningen osv. Men intendenterna var kungatjänare på ett helt annat sätt än sina svenska motsvarigheter. De framträdde vid de högaristokratiska guvernörernas sida och trängde så småningom helt undan dem från makten. De rekryterades ur en annan samhällsklass än guvernörerna, ur ämbetsadeln, la noblesse de robe longue. Den franska lösningen var en kungalösning i högre grad än den svenska, betecknade en radikalare centralisering.¹

En uttömmande utredning av här antydda spörsmål kan naturligtvis inte gärna inrymmas inom ramen för en biografi. Men den ingående framställning som Broomé ägnar landshövdingeinstitutionen, hade otvivelaktigt blivit ännu värdefullare, om den hade låtit den konstitutionella och politiska aspekten komma något mera till sin rätt. Det är sant, att frågan om landshövdingeämbetet på Stiernskölds tid inte på samma sätt som tidigare var en politisk stridsfråga. Men att det reformverk, som i så hög grad berörde hans verksamhet, hade en politisk innebörd, är lika uppenbart. Själva avpolitiseringen är, om man så får säga, politiskt signifikativ, ett belysande exempel på den utjämnning av tidigare motsättningar, den harmonisering av samhällskrafterna, som utgör en av förutsättningarna för Gustav Adolfstidens inre och yttre kraftutveckling.

Är det möjligt att påvisa ett direkt samband mellan landshövdingedömet utveckling till fastare organisation på 1620-talet och det ungefär samtida experimentet med utarrendering i stor skala av kronans naturainkomster? Detta är också en fråga som gärna inställer

¹ Se t. ex. K. Erslev, Konge og Lensmand, passim; Esmein, Cours élémentaire d'histoire du droit français, 7:e éd., s. 586 ff.; Holtzmann, Französische Verfassungsgeschichte, s. 394 ff.; R. Doucet, Les institutions de la France au XVI:e siècle (Paris 1948), s. 422 ff.

sig under läsningen av Broomés bok, där några sidor ägnas åt Stiernskölds mellanhavanden med arrendatorerna i Älvsborgs län (s. 169 ff.). Den nya uppbrödsmetoden innebar ju på visst sätt ett återupplivande av de medeltida länen på avgift. Arrendatorerna var visserligen inte på samma sätt som innehavarna av dylika län statsmaktens företrädare i respektive landsända, men arrendet gav dock inflytande och stora möjligheter till missbruk. Behovet av decentraliserad och samtidigt auktoritativ kontroll måste ha ökat i hög grad, när detta system började tillämpas.

Folke Lindberg

Georg Carl von Döbeln.

Georg Carl von Döbeln. Studier i Sveriges militäriska och politiska historia 1808—1813. Av Sture M. Waller. Lund (akad. avh.) 1947. LXIV, 632 s.

Numera docenten Sture M. Wallers omfångsrika gradualavhandling utgör ett betydelsefullt tillskott till vår personhistoriska litteratur. Förf. ger prov på en imponerande beläsenhet och en kringsynt källforskning, hans disposition är säker, hans stil klar och hans framställning lättläst, även om den här och var är något detaljtyngd.¹ Avhandlingen är även innehållsmässigt värdefull, och förf. förtjänar beröm för bl. a. de klargörande undersökningarna om striden vid Jutas (kap. 7—8), om Döbelns vistelse i Stockholm jan.—febr. 1809 (kap. 11) och om hans därpå följande verksamhet på Åland intill reträtten i mitten av mars s. å. (kap. 12), den omdömesgilla utredningen rörande befälet i Norrland 1809—1810 (3:e avsnittet), den lilla fina studien över Döbelns strider med penan 1811 (kap. 23), de idérika partierna om rustningarna 1812 (kap. 26) och om Karl Johans yttre politik 1812—maj 1813 (kap. 27), den intresseväckande framställningen om Döbeln, Karl Johan och 1812 års politik (kap. 28), slutligen den välmejslade, mästerliga karakteristiken (kap. 37) Det vore lockande att ingå mera på detalj beträffande avhandlingens förtjänster. Detta är emellertid icke möjligt, då förf. inbjuder till diskussion om åtskilliga svåra problem och även i övrigt vissa kritiska synpunkter — låt vara av mindre betydelse — pocka på utrymme.

Förf. har av naturliga skäl icke kunnat ingå på någon grundligare analys av Döbelns ungdoms- och tidigare mannaår. Hans inledningskapitel lämnar emellertid intet tvivel om att detta tidigare skede av den legendariske generalens liv är värt en uttömmande undersökning, och det må vara tillåtet hoppas, att förf. skall finna tillfälle att komplettera sin Döbelnbild med en dylik. Källmaterialet ger intryck av att tillåta det. Nämnas kan t. ex., att förf. praktiskt taget icke alls utnyttjat de examensprotokoll och testimonier från amiralitetskadettskolan i Karlskrona, som finnas för Döbelns skoltid där.²

¹ Sten Carlsson, rec. HT 1948 s. 187.

² Ink. handl. 1774—1775, Överinspektörens för amiralitetskadettkåren arkiv, Flottans arkiv, KrA. Det kan i detta sammanhang mot förf. (kap. 1 n. 5) hävdas, att Döbeln verkligen betraktades såsom kadett vid kåren. Att så var fallet framgår av bl. a. det för övrigt av förf. feldaterade examensbetyget ¹⁸/₁₂ 1775 (kap. 1 n. 7).

Vid sin undersökning om slaget vid Lappo (kap. 5) har förf. haft att taga ställning till tvenne oförenliga samtida versioner, båda att finna i rapporter efter slaget, den ena av Döbeln själv, den andra av överstelöjtnanten och chefen för Björneborgs regementes livbataljon J. F. Eek. Förf. underkänner den förra och accepterar den senare, dock utan att närmare analysera de båda rapporterna. Framställningen får därför en otillräcklig källkritisk underbyggnad och förmår icke övertyga. Av docent Sten Carlssons lilla briljanta specialstudie »Slaget vid Lappo, Verklighet och myt» (Scandia 1947 s. 184 ff) framgår dock klart, att förf. har fog för sin skepsis gentemot Döbelns rapport. Visserligen leder doc. Carlssons undersökning fram till ett underkännande blott av ett sekundärt skikt i densamma, men Döbeln är såsom uppgiftslämnare så komprometterad, att rapporten ej heller i sina primära partier väcker tilltro. Förf. gör otvivelaktigt, då han såsom huvudkälla väljer Eeks rapport, ett gott val.¹ Därigenom blir i själva verket hans bild av Döbeln och av händelseförloppet vid Lappo till sina huvuddrag riktig. Han hade dock kunnat göra densamma mindre diffus och mera övertygande genom en källkritisk granskning av rapporten.

Karaktern av Eeks rapport framträder redan i dess yttre habitus. Den har väckt irritation hos Döbeln, som gjort den till föremål för ett formligt rättegångsförfarande med bataljonscheferna och befälhavaren för brigadens artilleri, kapten F. Ugglå, närvarande. De anmärkningar mot Eeks framställning, som därvid framkommo, ha av Döbeln inskrivits i marginalen, undertecknats av honom och kontrasterats av överstelöjtnanten och chefen för Björneborgs regementes rusthållsbataljon, Enok Furuhielm. Det var, att döma av rapporten, icke Döbeln, som vunnit slaget, utan Eek. Då livbataljonen icke gjorde någon nytta vid kanonerna, där den fått order stanna, sedan halt anbefallts av Adlercreutz, hade han låtit den framrycka och etablera kontakt med den tidigare av Döbeln närmare fienden och Lappo Storby framsända andra bataljonen under major J. A. Grönhagen, som gjort halt vid ett torp gott och väl halvvägs till byn. Då brigadchefens order icke kunde avvaktas, hade »bägge bataljonernas befäl» sedan beslutat storma Storbyn, och bud härom hade sänts till rusthållsbataljonen, som omedelbart kommit efter. Sedan stormningen genomförts, hade Eek säkrat terrängen genom att avdela flankskydd och slutligen på Döbelns order förföljt fienden. Under återopande av Döbelns och Furuhielms frånvaro under striden ger han ampla lovord åt de däri deltagande truppbefälhavarna, bland dem Grönhagen. Döbeln förnekar, att Furuhielm framryckt på bud från de andra bataljonscheferna, hävdar, att han och Furuhielm hela tiden varit framför artilleriet, att brigaden tillfogats förluster huvudsakligen vid torpet på vägen till Storbyn, att det skjutits alldeles i onödan i byn och att Eeks dispositioner efter stormningen varit okloka, gör dessutom gällande, att Eek i hela officerskårens närvaro övertygats om, att han hade mindre än 150 man med sig under förföljelsen.

Döbelns randanteckningar utgöra uppenbarligen icke blott ett svar mot Eeks insinuationer, att han varit frånvarande under striden;

¹ Anmäla ren hävdade under disputationen en annan uppfattning. Jfr Sten Carlsson, Slaget vid Lappo, Scandia 1947, s. 185.

det finnes även ett aggressivt moment i dem. Döbeln riktar en skarp kritik mot Eek, den till tjänsteställningen äldste i den stormande delen av brigaden, för bristande disciplin i truppen under inrusningen i byn och för uraktlåtenhet att i tid förfölja fienden. Märkligt är, att den i övrigt så kritiske brigadchefen icke med ett ord berör Eeks framryckning till kontakt med Grönhagen och de båda bataljonschefernas av honom obero- drade stormning. Förklaringen ligger emellertid nära; han kunde icke gärna kritisera åtgärder, för vilka han inför sina överordnade tog ansvaret — åtminstone inte i dokument, vilka i likhet med hans egen slagrapport gingo till central ort, och så var fallet med Eeks rapport. Avskrifter av densamma, av Döbelns, Grönhagens och Furuhielns slagrapporter finnas nämligen bland dåvarande generalmajorens vid högkvarteret och ordinarie chefers för Björneborgs regemente J. F. Aminoffs papper i finska riksarkivet.¹ Det finnes i själva verket skäl att förmoda, att han muntligen icke varit lika återhållsam i sin kritik. En passus i ett brev från Eek till Aminoff ⁴/₁₈ 1808 visar otvetydigt, att Eeks självrådighet icke uppskattats av brigadchefen.²

Möjligt är dock, att Döbeln i sak icke haft mycket emot stormningen. Den successiva framryckning, som på hans order företogs av bataljon Grönhagen och en mindre del av bataljon Eek, hade säkerligen icke såsom omedelbart mål stormning av Storbyn utan torde få betraktas såsom en mera begränsad rensningsaktion.³ Den utgjorde emellertid ovedersägligen en förberedelse för slutanfallet, och sedan Grönhagen råkat in i sitt svåra läge vid torpet, där ju förlusterna voro störst enligt Döbeln, kan denne ha insett, att ett snart avgörande var oundvikligt. Han kan i varje fall icke visas ha gjort någonting för att hejda Eek; tvärt om lät han ju även bataljon Furuhielm framrycka (förf. s. 50).

Naturligtvis hade Eek redan innan han två dagar efter slaget avlämnade sin rapport konfronterats med Döbelns kritiska inställning till hans insats, och det ligger nära till hands att i rapporten se ett försvar mot brigadchefens kritik. Eek söker däri mot sin chef hävda, att allt hans handlande varit planmässigt och ändamålsenligt, och då han framhäver Döbelns frånvaro under stridens hetaste moment, gör han det måhända ej mindre i avsikt att påvisa, att hans arge belackare saknade förutsättningar att bedöma händelseutvecklingen, än för att motivera sin självrådighet. Eeks rapport kan rätt förstås, blott om den fattas såsom ett

¹ Riläsamlingen vol. 40. Arkivarien Berndt Federley har välvilligt för anmäla- ren klagjort den handskriftliga karaktären av dessa avskrifter. Enligt honom synes Furu- hielms namnteckning i de båda fall den förekommer (i Eeks och hans egen rapport) vara egenhändig, varav den slutsatsen torde kunna dragas, att Furuhielm ombesörjt avskrivningen av åtminstone bataljonschefernas rapporter. I KrA förvarade avskrifter av Aminoffs papper ha utnyttjats av förf. (kap. 5 n. 43). Randanteckningarna vid Eeks rapport äro i avskriften formellt överarbetade. Den felaktiga dateringen har också rät- tats till. Förf:s försök att förklara nämnda dateringsfel är inom parentes sagt föga över- tygande (kap. 5 n. 41).

² Eek skriver: »En viss manueur härom dagen vid kärret torde gett affairen en annan utgång. Men nachspelet efter Lappo affairen har lärt mig at slätt och rätt lyda och gå dit klubban drifver». Liksom i tidigare brev till Aminoff beklagade sig Eek även i detta bittert över den kritik, som riktades mot honom, ja, han begärde t. o. m. att bli skild från brigaden. Jfr förf. kap. 5 n. 56.

³ Så närmast förf. s. 49, så äv. Eek i »Kongl. Björneborgs regementes händelser under 1808—1809 och 1810 års fälttåg», D 1030: 2, KB.

tendentiöst debattinlägg, ett bemötande av klander för egenmäktighet, dålig disciplin i truppen och dåligt utnyttjande av en vunnen framgång.

Utredningen i kap. 10 om Döbelns märkliga förslag, att finska armén genom en djärv operation i det inre av landet skulle taga initiativet mot ryssarna, är icke övertygande. Källan till vår kännedom om projektet är ett enda aktstycke, en odat. biljett från Adlercreutz till Döbeln, tydligen skriven fram på dagen den 15 sept. 1808 och av Döbeln försedd med ganska utförliga anteckningar om en av honom framförd plan. Enligt dessa anteckningar var det Döbelns mening, att hela armén skulle deltaga i operationen, medan Adlercreutz i sin biljett blott talar om en diversion av Döbeln. Förf. drager icke i tvivelsmål, att just det av denne nedtecknade projektet legat under Adlercreutz' ögon, då han skrev sitt meddelande den 15, och den besvärande diskordansen söker han komma ifrån genom antagandet, att Döbelns förslag varit försett med ett alternativ, syftande till en begränsad operation blott av andra brigaden. Någon grund härför finnes emellertid icke i källorna, och det måste anses ytterst osannolikt, att generaladjutanten, om Döbeln ställt två alternativ, alldeles skulle ha förbigått det mera vittomfattande med tystnad. Adlercreutz' biljett är svar på ett projekt, som syftade till en isolerad diversion av Döbeln. En förklaring till de märkliga källförhållandena erbjuder sig osökt. Efter Juutas den 13 sept. har Döbeln delat Klingspors optimism och pläderat för en förening av hela finska armén till en stark spärrställning i trakten av Nykarleby (förf. s. 73 f). Slaget vid Oravais den 14 e.m. förändrade läget radikalt, och Döbeln insåg, att något måste göras för att lätta trycket på huvudarmén, om den skulle kunna undvika en ödesdiger reträtt. Han föreslog därför, att hans genom framgången vid Juutas moraliskt stärkta trupp skulle tillåtas göra en diversion inåt landet för att oroa fienden i flank och rygg.¹ Det var på detta projekt Adlercreutz svarade den 15 sept., bl. a. såsom motargument framhållande att Klingspor hade för avsikt samla hela armén. Möjligt är, att Döbeln nu under beaktande av denna överbefälhavarens avsikt och följande en tankegång av J. F. Aminoff (förf. s. 39, 64 och 89) omformade sitt projekt, så att det erhöi den av honom på baksidan av Adlercreutz' biljett återgivna karaktären. Det ger visserligen i sin bevarade form sken av att vara framfört den 14,² men då det tydligen nedtecknats relativt sent, förmodligen först efter Gustaf IV Adolfs avsättning (jfr förf. s. 88, cit. nederst), och förutsättningen var just Oravaisdagens läge, är detta icke ägnat att förvåna. Det är naturligtvis också möjligt, att Döbeln vid det sena nedtecknandet missmint sig och gjort ett formligt förslag av en tanke, som han välvt i sin hjärna men aldrig givit uttryck åt.

I kap. 14 har förf. icke till fullo beaktat de möjligheter att klarlägga tillkomsten av Döbelns beslut att draga sina trupper tillbaka från Åland ¹⁵/₈ 1809, som källorna erbjuda. Han har sålunda alltför lite fäst sig vid generalens rapport till hertig Karl på morgonen denna dag (odat., förf. s. 182). Döbeln förfäktar däri den meningen, att reträtt borde företagas blott om nödvändigt bleve, och då efter överenskommelse för att så frålsa

¹ Förf:s åsikt, att Döbeln framförde sitt projekt före Oravais, synes icke rimlig.

² 23 dagars marche hade vi till försprång, ingen annan troupe i tåten än general Kosatschkowsky, som jag dagen förut kastat tillbaka öfver Nedre Härmå.

öns inbyggare. Under det samtal med den ryska arméns befälhavare, som han begärt, ämnade han hävda principen av uti possidetis. Om fienden icke ginge med på stillestånd och anfölle Åland, innan svar givits om det begärda samtalet, måste man, hävdade Döbeln, taga strid.

Detta klargör Döbelns ståndpunkt efter emottagandet av hertigen-regentens order av den 13 mars. Det var icke den, som kom honom att se läget i en ny dager, utan majoren E. Arfwedsons och överadjutanten G. O. Lagerbrings återkomst aftonen den 15. Hans tillförsikt i morgonrapporten har i den senare, av förf. refererade rapporten den 15 kl. 8 e.m. (s. 140 f) avlösts av ren desperation: fienden förkrossande överlägsen, stillestånd avslaget, anfall redan påföljande dag, förlustbringande reträtt förestående, slut på en ärofull krigarbana. Hans enda hopp vore att det samtal med general Knorring, som beviljats honom, skulle ge någonting till förmån för befolkningen och de sjuka. Att reträtt i detta läge anbefalldes, är naturligt; att någon avgörande reträttåtgärd vidtagits före Lagerbrings återkomst, har av förf. icke visats (s. 142 f).

Trots Döbelns uppgift, att stillestånd avslagits, finnes i samtida och senare källor omnämnt ett stillestånd, som skall ha avtalats av Lagerbring den 15 mars. Förf. drager härav den slutsatsen, att generalen icke kände till detta avtal, då han avfattade sin rapport — ett i så fall anmärkningsvärt förhållande, då resultatet av Lagerbrings mission i övrigt redovisas däri (s. 143 ff). Det s. k. stilleståndet den 15 mars var emellertid blott ett modus vivendiavtal på något dygn, avsett att möjliggöra samtalet Döbeln—Knorring, alltså icke ett stillestånd av det slag, som man i Stockholm önskade, och i Döbelns rapport kan nyheten därom anses förmedlad genom meddelandet, att fienden skulle anfalla nästföljande dag.

Förf. anser, påverkad av Lagerbrings senare relationer, att Döbeln under de skickesediga avgörandena på Åland var en in i det sista tveksam fältherre (s. 153 och 157). Något stöd för denna uppfattning finnes icke i de samtida källorna. Döbeln fattade sitt reträttbeslut aftonen den 15 och synes sedan ha fasthållit därvid. Hans tveksamhet på Eckerö gällde blott frågan, huru länge han skulle våga vänta på sitt arriärgarde (s. 152). Det faktum, att reträtten beredde honom smärta, behöver naturligtvis icke betyda, att han tvekade att utföra den.

Förf. anser möjligt (s. 146), att i ett av Döbeln med rapport 17/3 1809 till hertigen insänt, i Klemensby den 16 uppgjort konventionsutkast skulle finnas ett par tillägg av den ryske krigsministern. Det synes framgå ej mindre av själva utkastet än av rapporten, att så icke är fallet.

Förf:s uppfattning, att Döbelns 9 punkter uppsatts före konventionsutkastet (s. 149), är däremot ostridigt riktig. En undersökning visar, att de utgöra en förlaga till nämnda utkast, vilket till stor del blott är en översättning av dem. Döbelns p. 2 svarar sålunda mot p. 1 i utkastet, p. 3 mot p. 2 och p. 4 mot p. 3, medan punkterna 5, resp. 6 och delvis 7 inbördes svara mot varandra. De 9 punkterna torde få betraktas dels såsom ett svar av Döbeln på de ryska generalernas uppmaning till honom vid hans ankomst till Klemensby att kapitulera (p. 1), dels såsom ett konstruktivt motförslag. Jfr Lagerbrings båda relationer »Underhandlingarne i Clemensby på Åland och återtagets till Grisslehamn» och »Anno-

tationer vid Ålands evacouering år 1809 samt under de efterföljande negociationer».¹

De nämnda båda relationerna behandlas bland andra dylika av förf. i en intressant exkurs. Förf. har otvivelaktigt rätt, då han däri betecknar den förstnämnda såsom den äldre (s. 570 ff), men några verkligt bärande skäl för sin uppfattning har han icke framfört. Uppgiften, att konventionens sönderrivande icke skulle nämnas i »Underhandlingarne» (s. 573), är felaktig, och Lagerbrings egen insats framhäves ungefär lika starkt i båda relationerna. En till större delen verbal överensstämmelse låter i själva verket förmoda, att åldersskillnaden dem emellan är obetydlig. Att noggrant bestämma tidpunkten för deras tillkomst torde vara svårt, men förf. kunde ha nått något säkrare resultat än han gjort (s. 571 ff), om han jämfört »Underhandlingarne» med en annan relation av Lagerbring, »Annotationer rörande den under general majoren grefve Lantingshausen från Åland utgångne expedition i september månad 1808», såsom bilaga fogad till G. A. Montgomerys »Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809» (D 1030: 2, KB). Av en dylik jämförelse framgår, att den förra relationen är en fortsättning av den senare,² varav torde kunna dragas den slutsatsen, att de skriftliga meddelanden av Lagerbring, som Montgomery haft till sitt förfogande (förf. s. 571), för våren 1809 äro identiska med »Underhandlingarne» eller med den bearbetning därav, som föreligger i den ovannämnda relationen »Annotationer vid Ålands evacouering år 1809 samt under de efterföljande negociationer». Det är tydligt, att de lagerbringska versionerna om händelserna på Åland 1809 äro yngre än förf. anser sannolikt.

Förf:s utredning rörande Döbelns märkliga »stratagème» (kap. 15) saknar icke förtjänster, men den är på ett par punkter oklar. Förf. gör icke något försök att analysera förhållandet mellan Döbeln och Lagerbring den 19—20 mars 1809, och överadj. C. T. v. Schulzenheims uppträdande under dessa dagar blir i hans framställning svårförståeligt.

Förf. sätter utan vidare tro till Döbeln, då denne uppger, att Lagerbring anlände till åländska fördelningen med sitt budskap från hertigen till tsaren först på eftermiddagen den 19 mars, d. v. s. sedan kornetten E. G. W. v. Döbeln avrest till Åland med det märkliga budskapet till general Knorring (s. 162 ff). Han håller vidare för sannolikt, att Döbeln för Lagerbring dölde sitt stratagème, och såsom möjlig anledning till den senares nästan dygnslånga kvarstannande i åländska fördelningens kvarter nämner han efter en rapport av Döbeln till hertigen den rådande häst-

¹ Avskr. i Krigshandl. 1808—1809 vol. 258, KrA.

² »Annotationer» slutar:

»Sedan konungen på förutnämnde sätt till det yttersta förolämpat dessa regimenter, afreste han från Åland. General adjutanten öfverste Peyron lemnades som befälhafvare, och erfordrades denna förtjänst fulla befälhafvares kloka uppförande att från utbrott afböja det allmänna missnöjet uti denna corps der hvarje individe lifligt delade gardes regimenternas harm.»

»Underhandlingarne» börjar:

»Sedan konungen på förut nämde sätt braggt gardes regementerne till förtviflan afreste han från Åland. General adjutanten öfverste Peyron lemnades som befälhafvare och ärfordrades denna förtienstfulla befälhafvares kloka uppförande at från utbrätt afböga det allmänna missnöjet uti denna corps, där hvarje indévedue lifligt delade gardes regementernes harm.»

Citaten efter avskr. i KrA (krigshandl. 1808—1809 vol. 258).

bristen (s. 164). Enligt förf:s uppfattning fullföljde Döbeln sin plan och Lagerbring sitt uppdrag oberoende av varandra.

Denna förf:s uppfattning torde kunna diskuteras. Förhållandet mellan Döbeln och Lagerbring var för det första synnerligen gott (förf. s. 118), och det är högst osannolikt, att de förde varandra bakom ljuset under de för deras gemensamma fäderneslands bestånd måhända avgörande förhandlingarna i mars 1809. För det andra uppgiver ju Lagerbring själv i sin rapport till hertigen ¹³/₄ 1809, att han blivit underrättad om vad Döbeln gjort (förf. s. 164). För det tredje är Döbelns uppgift om att Lagerbrings resa måst avbrytas mitt i en svensk armé till följd av hästbrist, alldeles oavsett att den icke vinner stöd hos Lagerbring själv, som i sina rapporter avstår från att söka motivera uppehållet vid åländska fördelningen, så horribel, att den knappast kan fattas såsom någonting annat än ett svepskäl. Det är slutligen icke bevisat, att kornett v. Döbeln avsådes före Lagerbrings ankomst.

Mot förf:s tolkning av förloppet den 19—20 mars 1809 kan ställas följande. På morgonen den 19 erfar Döbeln, att ryska trupper nalkas Grisslehamn och skriver en pessimistisk rapport till hertigen (förf. s. 162). Han får emellertid spontant eller efter underrättelse om svenska regeringens budskap genom Lagerbring sin idé och sänder sin syssling till Knorring. Under avvaktande av resultatet uttänker man en plan för Lagerbrings uppträdande, som denne följer, då han — naturligtvis utan att skynda (förf. s. 166) — starkt försenad anländer till det ryska högkvarteret. Lagerbring kommer emellertid i skevt förhållande till sin uppgift, och hans dröjsmål måste bemantlas, vilket sker genom Döbelns nödlögn om hästbristen.

Överste v. Schulzenheim slöt en stilleståndskonvention med general Kulneff i Grisslehamn den 19 mars och begav sig sedan vidare till Åland, hejdades där av general Stroganoff och erhöll tillstånd av denne att »fortsätta resan» morgonen den 20. Förf. tager för givet, att Schulzenheims uppgift var att ersätta den sjuke överadj. C. A. Löwenhielm, för vilken kornett v. Döbeln hade i uppdrag att skaffa ryskt pass för överbringande den 20 av en lista över svenska fredsförhandlare (s. 162 f och 165 f). Orsaken till att Schulzenheim begav sig iväg redan den 19 och utan pass, därtill givetvis tomhänt, har emellertid icke klarlagts av förf. Döbeln kunde givetvis icke önska, att hans krigslist blev röjd i förtid, och det förhållandet, att han begärde pass för den sjuke Löwenhielm, tyder på att han aldrig hade för avsikt att sända någon budbärare till Knorring. Schulzenheims resa torde få fattas såsom ett försök att stoppa alla fientligheter från nära de svenska linjerna opererande ryska truppers sida, medan Knorrings reaktion inför Döbelns brev avvaktades.

Förf. hävdar (s. 290 ff), att Döbeln ursprungligen ställde sig tämligen likgiltig till mordet på Axel v. Fersen. Hans dokumentering av denna uppfattning är icke tillräcklig,¹ och dessutom tala starka sannolikhetsskäl däremot. Döbeln var en den lagliga ordningens man, som t. ex. kraftigt reagerat mot pöbelns excesser under franska revolutionen (förf. s. 8).

För Döbelns uppdrag såsom kommandant på Marstrands fästning har förf. på ett förtjänstfullt sätt redogjort (s. 308 ff), men han har icke

¹ Sten Carlsson, *anf. rec.*, s. 192.

ställt frågan, vilka skälen voro till förordnandet. Ett av dem ligger dock i öppen dag, nämligen hans strax innan offentliggjorda skarpa kritik mot Cronstedts försvar av Sveaborg (förf. s. 305 f). Döbelns proklamation till garnisonen (s. 311) har också drag gemensamma med stridsskriften mot Cronstedt.

Avhandlingens femte avsnitt, om »Hamburgsaken», utgör ett utmärkt prov på förf:s framställningskonst. De resultat, förf. kommer till, äro också i stort sett övertygande. På ett par punkter kan emellertid hans uppfattning diskuteras.

För ett bestämmande av tillkomsten av Döbelns beslut att undsätta Hamburg är givetvis rapport- och ordermaterialet den 16—19 maj 1813 av största betydelse. Förf. kan icke anses fullt riktigt ha tolkat detta material. Den 16—17 maj har Döbeln skrivit tre rapporter till Adlercreutz, en daterad den 16, en — ett P. S. — den 16 kl. 2 e.m. och en den 17 kl. 12.¹ Postskriptet, som Döbeln själv betecknar såsom »tillägg till min dépêche i dag kl. XII», är utan minsta tvivel skrivet den 17 och alltså feldaterat. Då förf. icke observerar detta, blir hans framställning s. 414 f oklar och delvis oriktig. Rapporterna torde i korthet kunna tolkas på följande sätt.

Rapporten den 16 maj bygger på fortsatt stöd åt Hamburg av danska trupper, och någon framryckning anses tydligen av dess författare icke aktuell. Rapporten den 17 kl. 12 återspeglar ett helt annat läge. Bud om snar dansk avmarsch från staden har anlänt, överste Björnstjerna är framskickad för sondering och beslut fattat att framgå till mecklenburgska gränsen vid Ratzeburg med fyra bataljoner. Döbeln har tänkt sig fortsättning till Elbe vid Boitzenburg för samverkan med Wallmoden, som pläderat för en diversion över floden mot Lüneburg. Döbeln synes övertygad om en dylik diversions ändamålsenlighet, ehuru han vill avvakta händelsernas utveckling. Det feldaterade postskriptets innehåll motiverar icke förf:s åsikt, att en förändring inträtt i Döbelns uppfattning under författandet. Det innehåller reflexioner inför det viktiga avgörande, som förestod. Hade man vetat om danskarnas ursprungliga långtgående samarbetsvilja, skulle kanske redan tidigare en demonstration — då av danskar och ryssar — ha kunnat komma till stånd över Elbe. Nu vare det tillfället försuttet, och den fråga Döbeln ställer sig själv och Adlercreutz är, om han i danskarnas ställe bör deltaga i diversionen över Elbe.

Åberopande en rapport den 18 maj kl. 1 och en order av Döbeln till generalmajor G. R. Boije samma dag, anser sig förf. (s. 416) kunna konstatera, att Döbeln då övergivit sina mest långtgående planer från föregående dag. Det är icke sannolikt, att han har rätt härutinnan. Visserligen omnämner han i rapporten blott frammarschen till mecklenburgska gränsen, men han beordrar Boije, som skulle leda frammarschen, »att vara tillreds att vidare framrycka eller all annan operation.»²

Ehuru Döbeln i rapport den 20 maj kl. 8 f.m. meddelade Adlercreutz, att han beordrat undsättning av Hamburg, skriver generaladjutanten dagen efter till Döbeln utan att med ett ord antyda, att han hade någon vetskap om sin underbefälhavares ödesdigra åtgärd. Förf. menar, att

¹ Kriget i Tyskland 1813—1814, vol. 66, KrA.

² Några anteckningar om och af general von Döbeln (av E. G. v. Döbeln), IV s. 60.

Adlercreutz senast på morgonen den 21 fick Döbelns brev och i ansvarsrådsrädsla undvek att beröra det (s. 433). Vilken åsikt man än har om Adlercreutz' person, är det svårt att acceptera denna uppfattning. Adlercreutz uppger i brevet, att Döbelns rapport den 18 ankommit först vid midnatt. Den hade m. a. o. behövt 59 timmar för att komma fram. Att under sådana förhållanden utan bevisning förutsätta, att rapporten den 20 gått fram på c:a 24 timmar, synes oriktigt. Ilbudet Petré behövde den 19—20 maj 24 timmar för att tillryggalägga samma sträcka, Stralsund—Wismar, major v. Döbeln den 20—22 47 timmar fram och åter, uppehållet hos kronprinsen visserligen oräknat (förf. s. 428, 430 och 436), och rapporten den 20 avsändes enligt Döbelns egen uppgift under rättegången först kl. 10 f.m. och då med en resande. Det synes mer än sannolikt, att major v. Döbeln, som startade blott 6 timmar senare, passerade nämnde resande, i all synnerhet som det icke kan anses säkert, att denne färdats genom dag och natt, som Döbeln och Petré i egenskap av kurirer gjorde. Adlercreutz må alltså i detta fall anses rättfärdigad.

Även på andra ställen i femte avsnittet ger förf. prov på en mycket kritisk uppfattning om Adlercreutz' karaktär. Han menar sålunda, att Adlercreutz gjorde sig skyldig till en uppenbar osanning, då han i brev till Döbeln 7/6 1813 förklarade sig kunna visa, att Döbeln redan vid avfattandet av rapporten den 17 maj kl. 12 haft för avsikt att låta trupper avgå till Hamburg (s. 486). Förf. synes även i detta fall döma för hårt. Av rapporten framgår, att Döbeln satt såsom mål för sig »Hamburgs frälsning», och det är ingenting att förundra sig över, om Adlercreutz mot bakgrunden av vad som sedan hände trodde sig kunna sluta sig till, att Döbeln redan den 17 fattat sitt ödesdigra beslut. Döbeln har i själva verket i sina anteckningar på baksidan av Adlercreutz' brev accepterat dennes påstående med orden: »Detta visar: min öfvertygelse om Hamburgs frälsning och nödvändigheten deraf . . .»¹

Belägg för uppfattningen, att Adlercreutz brast i fråga om moraliskt mod, är det också svårt att med förf. finna i Hamburgsaken (s. 487). Döbeln visade under rättegången liten lojalitet gentemot Adlercreutz och hade tidigare icke följt hans order. Generaladjutanten saknade alltså skäl att träda skarpt i bräsch för honom. Det låge, synes det, närmare till hands att beskylla Döbeln för brist på moraliskt mod, då han glömsk av givna försäkringar sökte komma ifrån att ensam bära ansvaret. Hänvisningen till Livijns elaka omdöme om Adlercreutz kunde förf. med fördel ha uteslutit (kap. 33 n. 97).

Förf. menar (s. 468), att de båda ryska generalerna Wallmoden och Tettenborn gillade Döbelns handlingssätt, då han undsätte Hamburg, eftersom de uppmuntrat honom därtill. Detta är en knappast tillåten slutledning. Kunde de stärka sin egen ställning därigenom, bekymrade det dem säkerligen föga, om de bragte Döbeln att begå ett fel — som även i deras ögon i militärt hänseende var ett fel.

Förf. ägnar en grundlig utredning åt frågan, vad som bestämde Karl Johans hållning i Hamburgsaken (kap. 34). Han visar övertygande, att kronprinsen kan ha haft olika bevekelsegrunder för sitt handlande,

¹ Döbelnska arkivet VIII, KrA.

men är benägen att tillmäta den s. k. konstanta faktorn, de franska planerna, den största betydelsen. Härutinnan är det svårt att följa honom. Motiven växla ju ofta under ett händelseförlopp, och vid Hamburg stöd Karl Johan inför ett akut hot att få själva grundvalen för sin politik undanryckt för sig. Det synes sannolikt, att det var detta hot, som främst bestämde hans beteende under de upprörda majdagarna 1813 — hotet att bli indragen i kriget på samma sida som Danmark och utan att ha hunnit utnyttja det gynnsamma förhandlingsläge, som blivit följden av fransmännens framgångar.¹

Då avhandlingen är späckad med sakuppgifter och notapparaten rikt utvecklad, är det naturligt, att förf. icke helt undgått detaljfel. Några felhänvisningar förekomma sålunda: kap. 1 n. 20 »Riksdagstidningar 1789» skall vara »Riksdagshandlingar 1789», kap. 2 n. 3 »Döb. XII: d» skall vara »Döb. XII: e», kap. 4 n. 1 »EGD II: 211 not» skall vara »EGD II: 121 andra noten», kap. 7 n. 23 »EGD II: 113» skall vara »EGD II: 115», kap. 21 n. 18 »EGD III: 118» skall vara »EGD III: 128», samma kap. n. 43 »EGD III: 137 f» skall vara »EGD III: 131 f», varförutan n. 42 i kap. 31 bortfallit. Dateringsfel ha konstaterats på ett par ställen i kap. 1: n. 16 Döbeln t. E. v. Stiernsparre ¹⁸/₅ 1785 skall vara ¹⁵/₅ 1787 och n. 28 Döbeln t. Stedingk ¹⁵/₇ 1800 skall vara ¹³/₇ 1800. I ett par andra fall äro förf:s dateringar dessutom mindre övertygande. På s. 10 anser förf. sannolikt, att Döbeln flyttade till Önne i Dalsland i början av år 1795. Enligt 1795 års mantalslängd var han emellertid redan i dec. 1794 installerad på sitt boställe, där han dock icke befann sig vid den föregående mantalskrivningen.² Det är alltså sannolikt, att han flyttade till Önne någon gång under loppet av år 1794. Då förf. i kap. 6 n. 13 polemiserar mot E. G. v. Döbeln beträffande ordningsföljden mellan tvenne brev från Adlercreutz till Döbeln, är man vidare icke benägen att följa honom. Adlercreutz' uttalanden i de båda breven om händelserna vid Alavo och om den nya Kuortanepositionen synas nämligen giva stöd åt E. G. v. Döbelns uppfattning. I varje fall torde förf. ha fel, då han tidsätter det odat. brevet till den 10 aug. före det daterade, då detta skrivits redan kl. 4 f.m. sagda dag. Ytterligare kunna några tolkningsfel nämnas. S. 7 r. 1 »flera» skall mindre exklusivt vara »många». Kap. 2 n. 10: i Döbelns anteckningar står icke, att första brigaden ankom till Turinki ²⁶/₈ 1808, utan »den 26 marschen till Turinki».³ Kap. 13 n. 22: anonym rapport, dat. Korpo ²⁷/₂ 1809, bör icke tolkas så, att ryssarna lovat draga sig tillbaka från Åland, om de blevo slagna där — något som de naturligtvis icke behövde lova — utan att de lovat återvända till Korpo, om de misslyckades med angreppet.⁴ Kap. 16 n. 28: EGD II: 163 f andra noten kan icke anses styrka, att någon föreslagit Adlercreutz Döbelns arresterande, däremot, att Adlercreutz fruktade kraftfulla motåtgärder från Döbelns sida mot revolutionär fanflykt vid Ålandsarmén. S. 243 r. 20 ff har förf. refererat större delen av p. 8 i Döbelns promemoria ¹¹/₈ 1809 men oförmedlat övergått till p. 9, utelämnande den viktiga slutsatsen av

¹ Jfr Sten Carlsson, *anf. rec.*, s. 192 f.

² Mantalslängder, KA.

³ Döbelnska arkivet XII: f, KrA.

⁴ Jfr cit. E. G. v. Döbeln, a. a. II s. 160 f., noten.

Döbelns resonemang.¹ I kap. 34 n. 10 använder förf. slutligen mindre riktigt attributet »militär» såsom synonym för »soldatmässig».

Förf:s litteraturförteckning är synnerligen omfångsrik, och det kan därför knappast läggas förf. till last, att några fel insmugit sig i densamma, helst som de genomgående äro så obetydliga, att de icke försvåra de olika arbetenas identifiering (t. ex. s. LI r. 15 »SSLF» uteglömt, samma s. r. 25 »Om» skall vara »Den», s. LVIII r. 7 »Lönroth» skall vara »Lönroth»).

Åt sitt personregister har förf. sökt ge en ram med orden: »Personer vilka ej omtalas som deltagare i händelserna upptagas i regel icke, såvida de ej levat tidigare» (s. 621). Denna inskränkning är fullt motiverad och kunde med fördel ha genomförts mera fullständigt av förf., som i registret i stor utsträckning upptager personer, som finnas nämnda i avhandlingen blott i sin egenskap av brevskrivare eller brevmottagare. Några namn kunna vidare icke återfinnas på den plats, dit hänvisning sker (Bubna, Gren).

Förf. har på ett synnerligen förtjänstfullt sätt förstått levandegöra den märkliga personligheten Georg Carl v. Döbeln. Den mängd av intima smådrag rörande generalens verksamhet i krig och fred, med vilka han underbyggt sin karaktärsteckning, har givit denna ett välgörande drag av säkerhet och fullständighet. Mest frapperar måhända hos Döbeln, sådan han tecknas av förf., de vidsträckta civila intressena. Han synes ha utvecklats minst lika stora talanger vid skrivbordet som på slagfältet, och han var uppenbarligen såsom teoretiker betydande — självständig och originell. Säkerligen bidrog denna hans självständighet och originalitet ej mindre än hans hetsiga temperament till de svårigheter, som det alltid beredde honom att inordna sig i ett disciplinbundet militärt schema.

Sven Olsson.

När diktade Fröding?

»I vissa dikter, Skogsrån, Lars i Kuja m. fl. ha verkliga lokaliteter och personligheter haft ett litet grand med i diktens innehåll, men jag vill icke att de som möjligen känna till dessa personligheter och lokaliteter skola förblanda det myckna tilldiktade med det lilla verkliga som är med», skrev Fröding 1898 i det tillämnade förordet till Samlade dikter. — Henry Olssons bok Fröding, ett diktarporträtt sysslar mycket med verklighetsunderlaget — det materiella och det psykologiska — och i förbigående även med det tilldiktade. Denna metod har sitt berättigande även om det grandiosa i Frödings dikt någon gång kommer i skymundan för någon av skröpligheterna i hans liv.

Det kan inte bestridas att ett litet grand verklighet och en stor del dikt utgör en god jordmån för myt bildning kring en diktare. Att Frödings farhågor för sammanblandning av de båda beståndsdelarna i hans poesi var berättigade, därom vittnar bl. a. 1915—1916 års diskussion om Parken m. fl. dikter. Till att motverka de myter, som ännu florerar och den myt bildning som kan tänkas uppkomma i framtiden duger endast

¹ Jfr cit. E. G. v. Döbeln, a. a. III s. 90.

saklig upplysning om det faktiska förhållandet. Alla Frödingsvänner bör därför vara Henry Olsson tacksamma för hans omsorgsfulla och sobra porträtteckning.

Den viktigaste källan till Frödings biografi är hans brev, av vilka många är tryckta sedan 1918. Olsson har sparat upp åtskilliga otryckta brev i privat ägo. De mest upplysande av dessa är riktade till Ida Cederroth (f. Holter).

Näst breven är Mauritz Hellbergs biografi Frödingsminnen (Sthm 1925) den mest betydande källan. Olsson öser dessutom ur tre på sätt och vis nya källor, de till Fröding riktade svarsbrev, Hellbergs brevväxling med de gemensamma skolkamraterna och diverse brev från medlemmar av den frödingska familjen till medlemmar av familjerna Agardh och Granroth. Både Hellberg och Olsson bygger på berättelser och anteckningar som Cecilia Fröding gjort om brodern.

Med hjälp av dokumenten framväxer under Olssons hand en klar och konsekvent rekonstruktion av Frödings plats i kamratlaget. Karl J. Lindholm, Jakob Hedelius och Alfred Berghel är några av de vittnen Olsson på detta sätt frammanat. Men han har också intervjuat ett par av de mest omdömesgilla (Rickard Steffen och Valdemar Vendel). Läger man härtill Stig Sjöholms intressanta forskningar om bröderna Wermelin (Övermänniskotanken i Gustaf Frödings diktning, 1940) blir Frödings studiemiljö ganska väl belyst.

Tack vare svarsbrevens framstår förlusten av Fernanda Nissens brända Frödingsbrev mindre oersättlig än man tidigare antagit. Och i bland svarsbrevens har Olsson också funnit ett dokument som på ett rörande sätt belyser Frödings relationer till Vivi på frimurarlogen.

Av självständigt personhistoriskt intresse är de teckningar som lämnas av rektor Johannes Wallinder, lektor Teofron Säve och komminister Nils Bergsten.

Ett par av de många styvt skrivna avsnitten i boken handlar om Frödings far. En källa till Ferdinand Frödings ungdomsbiografi är Cl. Adelskölds anteckningar. Adelsköld målar ett månskenstycke av en elegisk diktare som i olycklig kärlek gripits av dödslängtan. Man kunde ha mistänkt att detta vore en långt driven stilisering, tillkommen som den är efter Gustaf Frödings berömmelse. Olsson har emellertid med hjälp av en avskrift av ett samtida brev kunnat bestyrka väsentliga detaljer i den eljes otroligt schablonromantiska tavlan. Härefter undviker Olsson att dra en viss slutsats. Han säger inte om löjtnant Fröding, vad han senare säger om sonen att han var en »stor erotiker». Äktenskapet kom att bevisa att så inte var fallet. Men sannolikt skulle Ferdinand Fröding ha genomgått en sådan serie av svärmerier som senare sonen och skalden faktiskt genomgick, ifall inte Emilia Agardh tagit sig an honom och fört honom in i den äktenskapliga hamnen.

Från Hellbergs Frödingsminnen vet man att Ferdinand Fröding var på en lång utrikes resa under Gustafs spädaste barndom och att Emilia Fröding omedelbart efter sonens födelse fördes till sinnessjukhus. Vad Olsson anser om anledningen till faderns långresa skall jag strax återkomma till. Dessförinnan vill jag som en komplettering påpeka att denna första omständighet i Frödings liv för honom själv haft en personligt

symbolisk innebörd. Den tycks ha givit näring åt hans känsla av främlingskap och ensamhet.

»Så har det alltid varit — elaka galdrar äro sjungna över min vagga och jag är icke kropp kar att kunna övervinna deras inflytelser» skriver han om en influensa som drabbat honom vid ett av hans livs allra bittraste tillfällen (brev den 10 jan. 1890). Ett annat vittnesbörd om att han spekulerat över omständigheterna kring sin ankomst till världen ger följande ställe ur ett i utgåvorna censurerat brev (dat. Gör-litz 26 sept. 89):

»Hon intresserade sig, såsom du profeterade, för min obetydliga person och utfrågade mig grundligt om mina angelägenheter. 'Leben Ihre Eltern noch?' — 'Ach meine Frau, ich habe keine Eltern gehabt' svarade jag så vemodigt jag kunde, 'ich bin im Wald gefunden'.»

Utgår det inte rotträdar från Frödings första spädbarnstid till det i hans diktning ganska rikt förgrenade motivet: den övergivna barna-modern?

En av varianterna på detta tema är sagan om Kalle Dal, som inte visste av någon far och uppkallades efter den Dal i skogen där han föddes

Var det en verklighet från livet,
en efterklang av något skrivet,
ett återljud av egna kval
i sammansus med skogens klagan
när jag förnam den sorgsna sagan
om skogens son, om Kalle Dal.

En tydlig parallell utgör Kalle Kattrinssonsvisan i Mörnersamlingen (Örebro).

Kalle Kattrinssons mor är Kattrina
Kalle Kattrinssons far är i Kina
äller Kap äller finns inte till.
Kalle Kattrinsson,
Kalle Kattrinsson
han far själf öfver världshafven vill.

Till denna grupp hör också Elin i Hagen, som är en folklivsbild men även en fantasi över en moders själsliga förvirring.

Det kom en främmande man till dalen,
han mötte Elin i skogen titt,
och det gick rykten omkring i bygden
och stackars Elin blev vild och galen
— i våras dränkte hon barnet sitt.

Både En främmande man och Dolores di Colobrados förekommer i denna strof ehuru lantligt kostymerade till oigenkännlighet. Och Fröding har, genom en knappast medveten process, diktat om sitt eget öde i förenklat melodramatisk riktning.

För att återgå till Ferdinand Fröding, upplyser Hellberg även om att han omkring 1865 drabbades av en dunkel sjukdom med irritation

och svårartad huvudvärk som symptom. Olsson har funnit dokument som belyser dessa händelser och han tolkar både utrikesresan och huvudvärkssjukdomen som flykt undan besvärliga situationer. Det förra var en flykt från hustruns sinnessjukdom och det senare en flykt från ett ekonomiskt fiasko. Denna escapism hos löjtnant Fröding är naturligtvis av största intresse då man sammanställer den med sonens fjärran drömmier, men kanske ännu mera om man tänker på de fall då han ser sanningen i ögonen. Fröding griper ofta till harvärjan — det är sant — men denna värja bär han med ett slags moraliskt hjältemod. Visserligen flyr han till exotiska och transcendentala miljöer, men hans flykt får inte karaktären av en seger över verkligheten. Den hejdas på halva vägen av hans egen kritik och blir därför inte till livslögn. »Att kalla sig annat än hare, har haren ingen rätt till.» Just i skärningen av drömmier och kritik uppstår den tragiska brustenhet som jämte den melodiösa versen ger Frödings allvarligare dikt dess egen ton.

Om Fröding genomskådade även sin fars livslögn kommer hela hans intensiva sanningslidelse i en helt ny dager. Olsson vill väl inte räkna med möjligheten av en sådan klarsyn eftersom han framställer Ferdinand Fröding som en för sonen »främmande man».

I kapitlet Sagoförtäljerskan tecknar Olsson ett intimt och levande porträtt av en reserverad dam — Frödings syster Cecilia. Hennes situation under senare år beskriver Olsson med följande ord: »Med åren erhöll Cecilias förhållande till syskonen en intensivt viljeanspänd och nästan krampartad prägel. Den moderliga beskyddarattityden blir liksom hennes öde och marterar henne nära nog till döds.» Det är svårt att undertrycka reflektionen, att en människa med sådan beskyddarinstinkt är ett dåligt vittne. (Detta sagt med all respekt för Cecilia Frödings karaktär och intelligens.) Hennes vittnesmål är emellertid i Hellbergs biografi en dominerande och i Olssons en ganska betydande källåder. Men Olsson åberopar i allmänhet endast verkliga sakuppgifter ur hennes meddelanden, endast någon gång stöder han sig på Cecilias omdöme. År 1910 skrev Cecilia: »Mina föräldrars äktenskap var ju mycket olyckligt, men ej på grund av oenighet eller andra konflikter, utan uteslutande i följd av min fars sjukliga sinnesbeskaffenhet.» (cit. efter Olsson). Cecilias beskrivning av äktenskapet är väl inte osann, men förefaller tillkommen för att släta över något pinsammare. Olsson påvisar hur Emilia Fröding t. o. m. skriftligen grälar (i brev till svågern Granroth) över mannens »envisa, hjärtlösa och inskränkta karaktär». Hans »hiskliga oduglighet» är ådragen delvis genom »egna ungdomssynder och laster». En person med Ferdinand Frödings sjukliga samvetsömhet och skrupulösa bävan för synd och skuld måste ha känt sig hårt drabbad av dylika beskyllningar, som han på ett eller annat sätt fått känna på. Härtill kommer att beskyllningarna vid denna tid, ehuru begripliga, var orättvisa. Låt vara att Ferdinand Frödings tidigare oduglighetssjukdom i viss mån varit inbillad, så led han väl 1877 av den reella sjukdom som lade honom i graven och som inte berodde på ungdomssynder. Enligt Olsson synes det ha varit en lungsjukdom.

I den bibliska fantasien Mannen och kvinnan återfinner man hos Fröding en realistisk äktenskapsuppfattning som påminner om Strind-

bergs och delvis är inspirerad av En dåres försvarstal. Detta ursinniga bollande mellan makarna av »hat med kärlek under» hör till Frödings allra intensivaste verser. Det finns annars ingenting som tyder på att ungtkarlen Fröding i verkligheten skulle ha varit medagerande i ett gräl av denna art. Mannen har en läsares uppfattning av sexualiteten som synd och kvinnan har något av den agardhska snarfyndigheten i att ge svar på tal. Att dikten är så laddad med affekter kunde tyda på att den är inspirerad från nära håll. Man kunde gissa att föräldrarnas äktenskap i någon mån föresvävat Fröding vid detta verks tillkomst. Det finns i varje fall skäl att misstro Cecilia i frågor av intimare familjär betydelse.

Det är naturligt att Emilia Frödings syn på makarnas äktenskap skulle bli bestående hos barnen och därefter hos Hellberg och Henry Olsson. Hon hade även under mannens livstid en överlägsen förmåga att göra sin mening gällande. Efter Ferdinand Frödings död tycks Gustaf ha övertagit faderns roll som familjens strykpojke. Beskyllningarna för oduglighet utslungades i ungefär samma ordalag mot honom. Man anar att den s. k. förnedringstiden varit fylld med upplevelser av ett slag, som utvecklat och berikat det försvarssystem Fröding ägde i sin humor.

En okänd faktor i Frödings biografi är systemen Matilda om vilken man vet att hon »fullkomligt kujonerade» sin ett år yngre bror. Hon lär ha varit ganska manhaftig och utrustad med ett burleskt gemyt. Hennes av Olsson omtalade morfinism tyder på ett med brodern gemensamt fel i konstitutionen eller karaktären, ett slags praktisk solipsism, av Cecilia betecknad som egoism. Men härmed är underrättelserna om henne i stort sett slut. Medan Cecilia behandlas ingående, har uppgifterna om Matilda blott räckt till spridda notiser. Matilda Fröding kan ju sägas vara den första kvinnan i broderns liv. Om man vill förstå Frödings inställning till kvinnorna är det av stort intresse att först bilda sig en uppfattning om Matilda och därefter söka bestämma tiden och arten av hennes inflytande. Olsson antyder att hennes tidigare utveckling och bättre anpassning till verkligheten hos brodern kan ha grundlagt ett komplicerat förhållande till kvinnokönet.

I sina Frödingstudier (1939) menade Olsson att Frödings erotiska inställning — med ett visst undantag — varit »den passivt utanförståendes, den hungrigt iakttagandes». Denna uppfattning har i någon mån undergått en förskjutning. Olsson anser numera tillika att Fröding bedrev en kvinnokult »som knappast kan få en bättre formulering än den en annan av våra stora erotisker, Bellman, givit i sin självbiografi». Anledningarna till att Olsson gjort detta väsentliga tillägg synas främst vara de båda följande: Fröding bekänner själv i brev till Ida Cederroth att han ägnat sin hyllning åt mer än ett tiotal unga damer. Det finns likheter mellan biskop Agardhs och Frödings erotomani.

I det kapitel som Olsson med anspelning på en känd dikt av Fröding kallat »Kärlekens höga visa» har han tryckt av ett dokument som säger det mesta om skaldens förhållande till Hildegard Alstermark — enligt tidigare uppfattning hans enda stora kärlek, numera endast den främsta bland jämlikar. Ty Olsson fortsätter samma kapitel med sådana underrättelser att det med anspelning på en något mindre känd dikt borde ha hetat »Flammornas revue». Frödings uppgifter om sina förälskelser

i brev kan läsas med kritik. Redogörelsen för de tio svärmerierna måste vara gjord huvudsakligen i syfte att imponera på adressaten som för tillfället var hans trösterska.

Jämförelsen mellan Agardhs och Frödings kvinnokult ser bestickande ut i vissa detaljer, men är inte helt övertygande. Frödings svärmerier och erotiska eskapader är symptom på hans erotiska missanpassning. Agardh (och Bellman) torde ha haft möjligheter till normalt utlopp för sina ömhetsbehov. Det finns ingen anledning att misstänka att de varit passivt utanförstående, likväl svärmar de för fruntimmer. Gustaf Fröding var lika litet som sin far någon »stor erotikern». I ett äktenskap hade hans öde väl blivit likt faderns.

»Jag har äfter vad jag tror icke varit förälskad annat än rätt svalt och icke förlovvad annat än högst obetydligt — ehuru motsatsen möjligen kan läsas i sådana dikter som En hög visa, Bjällerklang, Balen m. fl.» Dessa ord är inte blott uppriktiga utan enligt min mening också en korrekt beskrivning av själva sakförhållandet.

Att Fröding som skald icke var någon stor erotikern torde också framgå vid jämförelse med Levertjn och Karlfeldt. Hans dikt är inte som deras rätt igenom uppfylld med erotiska ämnen och symboler.

År 1903 gjorde Fröding randanteckningar till Ruben Bergs verdandiskrift Gustaf Frödings skaldskap. Han lämnar där upplysningen att han skrev sin första dikt »som 15-åring om en flicka — den var pueril och af en viss simpelt sinlig anstrykning — dock snarare emedan denna ton syntes mig karlaktig än emedan denna ton var uttryck för egen uppfattning» (cit. efter Olsson, Från Wallin till Fröding. Sthm 1939). Uppgiften är högst intressant. Man skulle kanske ha väntat sig att det kvinnointresse som första gången sätter pennan i hand på en pojke som knappt passerat puberteten vore av ett mera svärmiskt slag. Man kan ofta utgå ifrån att en diktares första skaldeförsök samtidigt är ett försök att beveka en tillbedd varelse. Detta tycks inte gälla Fröding. Om denna dikt var avsedd för någon publik var det kamratkretsen. Men det tycks snarare vara fråga om att åstadkomma en dikt än att uttrycka något som är värt att meddela.

Olsson förmodar att den nu omnämnda dikten skulle vara identisk med ett av Hellberg meddelat nidrim:

Anna Helena
med de konstiga bena
Gustaf Frödings fästemo
går på körgåll'n och plockar frö.

Denna förmodan synes mig mindre trolig. Vad Hellberg meddelat är en formelstrof. Fröding har själv inte diktat mer av denna än sitt eget namn — plus eventuellt Anna Helenas. Jag hörde i min barndom en lek-kamrat med taktfast skandering föredra detta rimpar:

Halta Malena
med krokiga bena

Det var naturligtvis inte fråga om ett plagiat på en av våra största skalders mindre kända förstlingsverk. Även om Fröding är mästare till den förstnämnda utformningen av detta rim är det inte troligt att han långt senare skulle erinra sig det som en självständig dikt. Den dikt som avses i 1903 års anteckning kan tills vidare sägas vara okänd.

Hellberg och Hjalmar Wallgren meddelar uppgifter om dikter från 1876 och 1877. Det ligger något försiktigt uppskattande i Hellbergs meddelande, medan Wallgren är oförbehållsamt beundrande. Dessa dikter finns tyvärr inte bevarade.

Cecilia uppger att Gustaf och hans mor skrev vers »till och mot varandra i ett slags satirisk tävlan och som en sorts skämtfull uppfostran». Henry Olsson har antagit att detta s. k. verskrig utbrutit först omkring 1882. Denna åsikt som Olsson uttalat redan i sina tidigare Frödingstudier är något förvånande. Själv har Olsson observerat att Frödings signatur August Kallsonn tycks vara en parodisk pendang till Emilia Frödings signatur Anna Karlsdotter. Kallsonnsignaturen är emellertid känd från det brev som inleder den tryckta brevsamlingen (alltså redan 1877). Vad vore naturligare än att tänka sig att den kommit till användning i en gensaga mot någon av moderns dikter?

Även behandlingen av dikten Claverhouse tyder på en böjelse hos Olsson att förlägga Frödings ungdomsdikter så sent som möjligt i tiden. Claverhouse sjöngs av Matilda på Slorudsborg till soldatgossens melodi. Olsson drar härav slutsatsen att den inte kan vara från »skaldens sista skoltid (eller möjligen första studentår) 1879—1880» som Cecilia uppgivit, utan från 1883—1885. Men samtidigt upplyser Olsson att dikten från början haft en annan rytm och omarbetats för bättre överensstämmelse med melodin. Detta synes mig ge utrymme för möjligheten att den obearbetade versionen verkligen varit från den tid Cecilia uppgivit.

Från dec. 1883 finns en betydande dikt (versbrev till Hellberg), och för ungefär samma tid gäller uppgiften om Frödings medlemskap i det litterära sällskapet Campanula, en uppgift som Olsson räddat ur en tidningsartikel.

Till sommaren 1884 förlägger Olsson dikten Till min pipa, som avslöjar Fröding som en fullfjädrad versmakare. Här kunde det vara skäl att dröja något. Det råder vid denna tid inte balans mellan Frödings formella skicklighet och hans svårigheter att gjuta innehåll i formen.

»Det är en viss slapphet i tankegången som Elow (lär syfta på en matematiklärare) så sant uttryckte sig om mig. Om jag skriver något så skall jag sända det till dig (Hellberg) för att höra din mening. Jag har nästan förlorat min kritik. Jag kan icke riktigt skilja det fåniga och det lyckade. Ibland anser jag allt för fånigt och ibland allt för lyckat. Vers kan jag inte skriva. Jag har ingen skaldeuppfattning, men väl gesällaktig hantverksprovttillskärningsfallenhet.» (Brev den 16 okt. 1885.)

Denna hantverksprovttillskärningsfallenhet var Fröding alltså väl utrustad med när han några år senare mottog sorgens gåva.

Formsäkerheten var inte ett modernearv hos Fröding, konstaterar Olsson, med rätta. Bakom Frödings mästerliga verskonst ligger en lång väg av pedantisk exercis med bokstäver, ord och versfötter. Hellberg har påpekat likheten med faderns musikaliska kompositionssätt. Fer-

dinand Fröding tycks ha bedrivit en preussisk drill med sina nottecken. Den största hemligheten med Frödings underbara form är att han grundligt lärt sig hantverket och att han inte låtit sig nöja med ofullkomliga lösningar på formella problem. Om man medger att formen i viss mån var färdig redan 1884 eller 1885, bör man också förutsätta den mödosamma vägen fram till denna form, d. v. s. en lång experimenttid.

Betydelsen av Frödings Uppsalavistelse har aldrig varit klar. Hellberg har haft påfallande litet att berätta om denna tid, Stig Sjöholm har gjort ambitiösa ansträngningar att rekonstruera matlagets debattämnen, Olsson återgår till Hellberg i det att han godtar Frödings kåseribekännelse: »Vi spelade knack på förmiddagarna och drucko punsch på aftnarna och drevo kurtis under lediga stunder.» Olsson utgår från förutsättningen att Fröding låg i Uppsala för att ta kandidatexamen med historia och estetik som huvudämnen och därefter fortsätta med sikte på en professur i historia. Mätt med en så akademisk måttstock blir misslyckandet i Uppsala förkrossande. Men professuren i historia ter sig knappast som mera än en hypotes. Man kunde också uppställa hypotesen att Uppsalavistelsen var ett alibi för den som ville begå förbrytelsen att bli något så asocialt som poet. Frödings ringa tentamenslust kan ju ha en annan förklaring än att han enbart slog dank. Det kan tänkas att han hade intressen som sträckte sig utanför kursböckerna och genomsnittsstudentens examensläsning. Vid universitetet, liksom i skolan bildade sig Fröding med minsta möjliga hänsyn till betyg, men skall man därför säga att han alls inte bildade sig?

En upplaga av Schillers samlade verk fanns i Frödings barndomshem. Enligt Cecilia skulle han redan under skoltiden ha läst något därur. Schiller var normalesteten vid mitten och under senare hälften av 1800-talet. Det är närmast otänkbart att C. R. Nyblom i sina kurser skulle ha förbigått hans viktigare estetiska essayer. Det är med Schillers glasögon som Frödings beundran för Goethe växer fram och blir alltmera överväldigande. Sesenheimidyllen är »anmuthig» (brev april 1891) med all sannolikhet i Schillers mening av ordet. Kåseriet Philine och Mignon (S.S. XII s. 142) visar att Fröding kan skämta på ett verkligt lärt sätt över Anmuth und Würde, ordet gratie användes där i den riktiga schillerska bemärkelsen. Som Nils Svanberg påpekat hörde gratie till Frödings älsklingsord, och han använde det med full medvetenhet om dess innebörd.

Att C. R. Nyblom »vår gemensamme Carlino» dessutom rent mänskligt haft något att betyda för Fröding framgår av breven. Det finns beröringspunkter mellan Nybloms estetiska förkunnelse och Frödings humorprogram.

Det finns andra kåseriuppgifter om Uppsala än den Olsson åberopat. Jag tänker på två som vänder sig mot universitetsstadens och i synnerhet historieforskningens konservatism. Kåseriet den 8 dec. 1888 om mandarinskolan Uppsala där man hyllar grundsatsen »att tänka fritt är stort, men tänka kinesiskt är större» och kåseriet Om »fäder» och »barn» m. m. som innehåller en kvick uppgörelse med Harald Hjärnes storsvenskhet. Dessa kåserier kunde bidra till att förklara varför Fröding inte blev historieprofessor, om detta faktum skulle fordra en förklaring. Samti-

digt ger de en antydan om att Fröding även hade annat än knackspel och kurtis i tankarna.

Frågan om tiden för Frödings mognad som diktare måste bli beroende på dateringen av de enskilda dikter som ingår i Gitarr och dragharmonika. Att bedöma Frödings utveckling före 1890 blott med hänsyn till det avskrap som inte kommit in i hans diktsamling torde leda till en underskattning av detta skede och ge en alltför dramatisk målning av hans debut. En trovärdig uppgift att en äldre version av Till Publius Pulcher skulle ha förelegat 1885—1887 redovisas av Olsson, men spelar ingen roll i hans främställning.

Enligt den gängse uppfattningen, som naturligtvis har det mesta för sig, skulle Vallfart och vandringsår ha verkat förlösande på Frödings diktarbegåvning. Han skulle ha insett att det »gick an» att skriva vers. Henry Olssons teori om ett genombrott omkring 1889 står i överensstämmelse med denna uppfattning.

I brev den 23 okt. 1889 uppger Fröding att han har »några dussin obegripliga missfoster till poemer liggande».

Gitarr och dragharmonikas dikter grupperar Olsson i tre kategorier, de som säkert funnos med i manuskriptet i februari 1890, de som säkert tillkommit senare och de övriga. Trots det nyttiga och klargörande i detta längtar man efter att Olsson skall fullfölja den undersökning av manuskriptets pappersorter, manuskriptbladens paginering och annat som han redan för ett tiotal år sedan uppvisade spridda men vackra resultat av. Frågorna är, efter vad Olsson påpekar mycket vanskliga, därför att manuskripten i flera fall inte är ursprungliga. Vissa dateringsresultat, som Olsson ännu inte åstadkommit, tycks efter vad han antyder kunna uppnås genom en mödosam undersökning. Denna borde väl kombineras med en energisk versanalys som kan belysa de tekniska och konstnärliga landvinningarna i samma mån som det överhuvudtaget går att göra några dateringar.

Att skriva litteraturhistoria i den personhistoriska genre som Henry Olsson bedriver är som att lägga pussel. Olsson har med häpnadsväckande spårsinne och arkivvana samlat ihop flera av de rätta bitarna än någon annan och oftast är han den skickligaste att passa ihop dem. Hans främställning stöder sig i nästan varje detalj på ett dokument eller en muntlig uppgift som kan anses pålitlig. Som genom ett trolleri uppstår ett diktarporträtt. Men hur bär han sig åt för att skapa en helhet av denna mosaik, detta pussel där några stora bitar alltjämt borde lysa med sin frånvaro? Ty vissa bitar är borta — kanske för alltid. Till de problemen som fortfarande är olösta efter denna betydande bok räknar jag frågan om Matilda Frödings betydelse för broderns utveckling, Uppsallatidens betydelse och åtskilliga dateringsproblem i Gitarr och dragharmonika.

Anders Lindberg.

Personregister.

- Adelsköld, Claes Adolf, major, förf., 133.
- Adlerbeth, Gudmund Jöran, frih., politiker, skald, 10, 81, 83.
- Adlercreutz, Carl Johan, greve, general, en av rikets herrar, 6, 8, 12, 21, 30, 33—36, 44, 123, 125, 129—131.
- Adlersparre, Carl August, greve, förf., 6, 20, 22, 23, 29, 33, 34, 38, 63.
- Georg, greve, gen.major, statsråd, landshövde, en av rikets herrar, 1, 6, 7, 9, 12, 17, 20, 22, 23, 28, 33—35, 37, 43—45.
- Adolf Fredrik, konung av Sverige, 72.
- Afzelius, Adam, prof., 27, 33.
- Agardh, familjen, 133.
- Anna Eliana Emilia, se Fröding.
- Carl Adolf, biskop, botanist, 136, 137.
- Agrell, Jon. Fredrik, kungl. sekr., 12.
- Wil., kungl. sekr., 12.
- Ahlund, Nils Gabriel, prof., en av de 18 i Sv. akad., 117.
- Albrekt av Mecklenburg, konung av Sverige, 87.
- Algot Bengtsson (griphuvud), lagman, 103, 104.
- Brynolfsson, 103.
- Almqvist, Jan-Eric Georg Ludvig, prof., 108.
- Alstermark, Hildegard, 136.
- Aminoff, Feodor Mauritz, gen.adjutant, 73.
- Johan Fredrik, frih., gen.major, president, 124, 125.
- Anckarsvärd, Carl Henrik, greve, politiker, 6, 10, 20, 28, 34.
- Michael, greve, landshövde, 78.
- And, Andreas, domprost, 108.
- And, Israel, lagman, 58.
- Andersson, Carl Ingvar, riksarkivarie, en av de 18 i Sv. akad., 115.
- Anund, biskop, 55, 56.
- Haraldsson, 56.
- Jonsson (lejonansikte), 98.
- Tunesson, 98.
- Arfwedson, Elias, gen.adjutant, 126.
- Armfelt, Gustaf Mauritz, greve, diplomat, gen.guvernör, 11, 24, 28.
- Arndt, Ernst Moritz, tysk skald, vetenskapsman, 6, 14, 20, 24.
- Arnell, Lars Fredrik, överste, 22, 23.
- Arvid Bengtsson (Oxenstierna af Eka och Lindö), riksråd, 110.
- Gustafsson, lagman, 92.
- Aschling, Pehr Joakim, notarie, 12.
- Atterbom, Per Daniel Amadeus, skald, litteraturhistoriker, 79.
- Backman, skräddare, 12.
- Carl, auskultant, 12.
- Maria Elisabeth, f. Elgmark, 12.
- Bellman, Carl Michael, skald, 136, 137.
- Benedicta, g. m. Nils Kettilsson, 105.
- Gustafsdotter, 105.
- Bengt Algotsson, hertig, 90, 91, 110.
- Birgersson, hertig 53—55, 58.
- Bruddesson, 99.
- Filipsson (Philipsson), 90, 92, 99.
- Magnusson, lagman, 53, 55, 56.
- Petersson, 56.
- Bengta (Beynto), fru, 98.
- Gustafsdotter, 98.
- (Bencä) Staphansdotter, 95.
- Berg, Erik, sekreterare, 12.
- Ruben G:son, språkman, förf., 137.
- Bergencreutz, Johan, lagman, 78.
- Berger, Johan Niklas (?), överadjutant, 22.
- Berghel, Alfred, 133.
- Bergman, Carl Wilhelm, skriftställare, 6, 7, 10, 21, 23, 25, 27.
- Bergsten, Nils, komminister, 133.
- Bernadotte, dynastien, 9.
- Beskow, Axel, 12.
- Bernhard, grosshandl., 11.
- Bernhard von, frih., överstekammarjunkare, förf., 1—47.
- Fredrik, 12.
- Gustaf, grosshandl., 12.
- Henrik, exp.sekr., 12.
- H. N., 13.
- Beynto, se Bengta.
- Bielke (af Åkerö), Nils, lagman, drots, 119.
- (—) se även Nils Kettilsson, Nils Thuresson, Sten Stensson, Sten Turesson, Ture Kettilsson.
- (Bielkenstierna), se Kerstin Hansdotter.
- Birger, abbot, 87.
- Birger Brosa (Folkungaätten), jarl, 48, 51, 54, 60.
- Filipsson, 55, 59, 60.
- Magnusson, jarl, 52—54, 60, 88, 99, 104, 106, 107, 109.
- Magnusson, konung av Sverige, 87, 98.
- Persson, 108.
- Ulfsson, 91.
- Birgitta, nunna, 104.
- Ulf Holmgerssons mor, 97.
- Birgersdotter, g. m. Tor-gils Knutsson, 59, 60, 92.
- Birgersdotter, den heliga, 85—87, 91, 96, 98, 104.

- Birgitta Bryniolfsdotter, 103.
 — Knutsdotter, 87.
 — Knutsdotter, g. m. Erik Boberg, 92, 93, 99, 110.
 — Knutsdotter, g. m. Magnus Gislesson, 92.
 — Magnusdotter (Porse), 109—111.
 — Nilsson, 96.
 Björkman, grosshandl., 30.
 Björnstierna, Magnus Fredrik Ferdinand, greve, diplomat, 6, 20—23, 29, 39, 129.
 Blaka, Nils, 89.
 Bo Bosson (Natt och Dag), 97.
 — Bosson, 109.
 — Jonsson (Grip), drots, 90, 97, 98.
 — Nilsson, 109.
 Boberg, Erik, 92, 93, 110.
 Bodæn, Juliana, m:lle, 12.
 Boije (af Gennäs), Gustaf Reinhold, frih., genlöjtn., 129.
 Boileau-Despréaux, Nicolas, fransk skald, 82.
 Boltensstern, Wilhelm Henrik, kommandant, 66.
 Bonde, Knut, hövitsman, 88.
 — Rörik, 99.
 — Tord, 93.
 (—) se även, Margareta Tordsdotter, Puke, Erik.
 Brahe, Magnus Fredrik, greve, en av rikets herrar, 73.
 Brinkman, Carl Gustaf von, frih., förf., 5.
 Brown, John, engelsk förf., 6, 29.
 Brudde Bengtsson, 99.
 Brynjolf, Brynjulf.
 — Bengtsson (lejon), 104.
 — Algotsson, biskop, 58.
 — Algotsson, lagman, marsk, 56, 58.
 Bure, Jonas, diplomat, 48.
 (Bååt), se Eregisles Sunesson, Margareta Sunesdotter, Sune Jonsson.
 Bökkman (Bökman), Johan Casten, major, 21.
 Böttiger, Carl Wilhelm Lars Fredrik, litteraturhistoriker, skald, 2.
 Bökk, Martin Fredrik, litteraturhistoriker, 2.
 Carl Estridsson, 56.
 — se även Karl.
 Carlén, Hedvig, f. Wahlberg, 12, 13.
 — Peter, löjtn., tullinspektör, 12, 13.
 Carlsson, Sten Carl Oscar, docent, 123.
 Catilina, Lucius Sergius, romersk revolutionsledare, 37.
 Cecilia, g. m. Gustaf Nilsson Bielke (af Åkerö), 105.
 — Nilsson, 95, 98.
 — Röricksdotter, 57.
 — Ulfsson, 91, 96.
 Cederroth, Ida, f. Holter, 133, 136.
 Cederström, Bror, frih., genlöjtn., 78.
 — Olof Rudolf, greve, genamiral, en av rikets herrar, 37, 38.
 Christian August (Karl August), hertig av Augustenburg, svensk tronföljare, 35.
 Christina, Cristina.
 Christina, g. 1:0 m. Nils Moltke, 2:0 m. Nils Jonsson, 3:0 m. Peter Ribbing, 91.
 — Holmgersdotter, 97.
 — Ivarsdotter, 93.
 — Olafsdotter, 96.
 — Sigmundsdotter, 87.
 — Ulfsson, 87.
 — se även Kristina.
 Cicero, Marcus Tullius, romersk vältalare, statsman, 37.
 Cronstedt, Carl Olof, kommandant på Sveaborg, 6, 129.
 Crusenstolpe, Magnus Jacob, assessor, förf., 9, 22, 39.
 Dahlgren, Fredrik August, förf., 2, 18.
 Dalberg, Nils, livmedikus, 46.
 Dalin, Anna Katarina, 12.
 de Besche, Georg Johan, hovmarskalk, 46.
 De la Gardie, Jacob Gustaf, greve, genlöjtn., diplomat, en av rikets herrar, 37, 65, 67, 68.
 De la Grange, Erik Johan, landshövd., 76.
 Desideria Eugenia Bernhardina, drottning av Sverige och Norge, 18.
 Döbeln, Ernst Georg Wilhelm von, major, 127, 128, 130, 131.
 — Georg Carl von, frih., genlöjtn., 122—132.
 Ebba Jöransdotter (Stiernsköld), 112, 113.
 Edelcreutz, Daniel, frih., överståthållare, 25.
 Eek, Johan Fredrik, överste, 123, 124.
 Eggert av Kyren, 105.
 Ehrengrenat, Clas Adam, hippolog, 63—69.
 Ehrenheim, Fredrik Wilhelm von, frih., stats- och vetenskapsman, 16, 35, 43.
 Ehrenström, Johan Albert, ryskt statsråd, förf., 27.
 Ekendahl, Carl, lektor, 17.
 Elgenstierna, Gustaf Magnus, postexpeditör, personhistorisk förf., 91, 112.
 Elgmark, Maria Elisabet, 12.
 Elin Eriksdotter, 88.
 — Nilsson, 109.
 Elof Magnusson, 52, 54.
 Engeström, Lars von, greve, statsman, en av rikets herrar, 16, 84.
 Engström, Albert Laurentius Johannes, tecknare, prof., förf., 76, 77, 83.
 Eregisles Sunesson (Bååt), jarl, 90, 91, 99.
 Ericus Olai, historieskrivare, 49—51, 53, 55, 57, 59, 88.
 Erik (Erich), riddare, 98.
 — Den helige (Jedwards-son?), konung av Sverige, 58, 88, 89.
 — Eriksson, konung av Sverige, 53, 58, 88, 91.
 — Karlsson (örnfoot), hövitsman, 94.
 — Magnusson, konung av Sverige, 50, 87, 91.
 Eskil, ärkebiskop, 96.
 — Magnusson, lagman, 61.
 Fase, Karl Ulfsson, 52, 54.
 — Ulf, jarl, 52, 54, 89.
 — Ulf Karlsson, 53, 55—58, 60, 87, 89.

- Federley, Berndt, arkivarie, 124.
- Felldin, Maria Katharina, 12, 13.
- Fersen, Hans Axel von, greve, riksmarskalk, en av rikets herrar, 36, 128.
- Filip Birgersson Brosa, jarl, 48, 51, 54.
- Eriksson, 88.
- Knutsson, 88.
- Ulfsson, 87, 89.
- Fleming (af Liebelitz), Claes Adolf, greve, president, 5.
- Florman, Arvid Henrik, med. dr, prof., 67.
- Fogelklou, Emilia Maria, förf., 85.
- Fogelqvist, Torsten, förf., 79, 80—82.
- Folke, drots, 55, 57.
- Algotsson, 60, 93, 110.
- (Birgersson?), jarl, 52, 54.
- Nilsson, 93.
- (Folkungaätten), se Birger Brosa.
- Fougt, Hedvig Ulrika, fru, 46.
- Fredrika Dorotea Vilhelmina, drottning av Sverige, 10.
- Fryxell, Anders, prof., hävdatecknare, 4, 5, 7, 9—11, 46.
- Frödning, Anna Eliana Emilia, f. Agardh, 133, 135, 136, 138.
- Cecilia, 133, 135, 136, 138, 139.
- Gustaf, skald, 132—140.
- Gustaf Ferdinand, löjtn., 133, 135, 138, 139.
- Matilda, 136, 140.
- Furuhielm, Enok, överste, 123, 124.
- Gillingstam, Hans, fil. lic., 60, 61, 103.
- Gjörwell, Carl Christoffer, publicist, 73.
- Glysing, Puke, 90.
- Granroth, familjen, 133, 135.
- Greger Bengtsson (två snedbjälkar), riddare, 110.
- Magnusson, 103.
- Greiff, Johan Ludvig Bogislaus von, hovjägmästare, 12.
- (Grip), se Bo Jonsson.
- Gripenstedt, Adolf, kapten, 112.
- Gripenwaldt, Alexander August, major, 21, 22. (griphuvud), se Algot Bengtsson.
- Gronovius, Johannes Fredericus, holländsk botanist, 75.
- Grönhagen, Johan Adolf, öv.löjtn., 123, 124.
- Gustav III, konung av Sverige, 11, 19, 27, 71—73, 115.
- Gustav II Adolf, konung av Sverige, 116—118.
- Gustav IV Adolf, konung av Sverige, 1, 2, 6—9, 17, 22, 25, 27, 30, 35, 36, 40, 41, 43, 45, 72, 125, 127.
- Gustav, prins av Vasa, 37.
- Gustav (Frans Gustav Oskar), hertig av Uppland, 69.
- Gustaf Algotsson (Sture), 96, 97.
- Arvidsson, lagman, 90.
- Karlsson, riddare, 109, 110.
- Nilsson Bielke (af Åkerö), lagman, 105, 106.
- Tunesson, lagman, 98, 104.
- Ulfsson (sparre), 96, 97.
- Gyllenkrok, Axel Thure, frih., major, 78.
- Gösta Magnusson, lagman, 61.
- Hamilton, Hugo Didrik, greve, öv.löjtn., 33.
- Hamlet, dansk prins, 42.
- Hanson, Levett, sir, 29.
- Hauswolff, Leonard von, rikshärold, 28, 32.
- Hedborn, Samuel Johan, kyrkoherde, skald, 78, 79, 81.
- Hedelius, Jakob, 133.
- Hedenberg, fru, 33.
- Hedvig av Ravensberg, 59.
- Heiberg, Johan Ludvig, dansk filolog, 3.
- Helena, g. m. Ulf Holmgersson, 58.
- Holmgersdotter, 97.
- Israelsdotter, 87.
- Sigmundsdotter, 97.
- Helga Anundsdotter, 58, 95, 98.
- Hellberg, Karl Mauritz Bernhard, politiker, 133—135, 137—139.
- Helvig, Anna Amalia von, f. von Imhoff, 14.
- Carl Gottfried von, genfälttygmästare, 14.
- Hemming Larsson, biskop, 99.
- Henrik av Werle, 98.
- Hildebrand, Bengt Olof Hildebrand, docent, 95, 96.
- Bror Emil, historiker, 57, 94.
- Hjälms, Karl, 53.
- Hjärne, Harald Gabriel, prof., historiker, 139.
- Holmberg, Johan Christoffer, boktryckare, 73.
- Holmbäck, Åke Ernst Vilhelm, prof., 100—102.
- Holmger Folkesson, 52, 54.
- Knutsson, 88.
- Ulfsson (tre stengavlar), 97.
- Holter, Ida, 133, 136.
- Horn (af Aminne), Claes, greve, gen.löjtn., en av rikets herrar, 78.
- Huss, Johan informator, 72.
- Håkan Galen, 61.
- Hallstenson, 97.
- Håkansson d. y., konung i Norge, 61, 90.
- Håkansson d. ä., konung i Norge, 61.
- Tunesson, marsk, 55, 56.
- Hård (af Segerstad), Carl Alexander, gen.major, 33.
- Imhoff, Anna Amalia von, 14.
- Ingeborg, g. m. Bengt Petersson, 56.
- Anundsdotter, 98.
- Eriksdotter, 52, 88, 92.
- Gregersdotter, 109.
- Knutsdotter, 93.
- Ulfsdotter, 58, 87, 90, 91.
- Ingegård Gustafsdotter, 105, 106.
- Knutsdotter, abbedissa, 91.
- Svantepolksdotter, 104, 106.
- Ingelgren, Georg, skald, 79.
- Ingrid, g. m. Holmger Ulfsson, 97.
- Anundsdotter, 96, 97.
- Eriksdotter, 87, 92.

- Ingrid Gustafsdotter, se Ingegärd.
 — Ragnvaldsdotter, 110.
 — Svantepolksdotter, se Ingegärd.
 Ivar Axelsson, 93.
 — Nilsson, 93—95.
- Johan III, konung av Sverige, 118.
 Johan Filipsson, 55.
 — Hemmingsson, 98.
 — Jöransson (Rosenhane), 112—114.
 — Nilsson, riddare, 91.
 — Sverkersson, konung av Sverige, 58.
 Jägerhorn (af Spurila), Georg Henrik, gen.löjtn., 10.
 Jägerstad, Hans, fil. dr, 49, 59.
 Järta Hans, statssekr., förf., 5, 20, 21, 23—25, 36—41.
 Jöran Classon (Stiernsköld), riksråd, 113, 114.
- Kant, Immanuel, tysk filosof, 80.
 Kantzow, Wilhelm August, frih., chargé d'affaires, 19.
 Karin Jöransdotter (Stiernsköld), 112.
 — Scheringsdotter (Arp), 112.
 Karl (VIII) Knutsson, konung av Sverige, 59, 89, 95, 109, 110.
 Karl IX, konung av Sverige, 113, 114, 118.
 Karl XII, konung av Sverige, 4, 27.
 Karl XIII, konung av Sverige, 21, 28, 40, 46, 125—128.
 Karl XIV Johan, konung av Sverige och Norge, 4, 9, 39, 44, 46, 64, 65, 130, 131.
 Karl I, konung av England, 117.
 Karl den döve, jarl, 89.
 Karl August, se Christian August.
 Karl Birgersson, biskop, 58.
 — Erlandsson, kanik, 95.
 — Gustafsson, marsk, 56.
 — Holmgerrson, 97.
 — Karlsson (lejon), 98.
 — Näskonungsson, 99.
 — Ormsson, riddare, 109.
- Karl Sverkersson, konung av Sverige, 104.
 — Ulfsson till Tofta (spare), marsk, 86—92, 95, 96, 110.
 — Ulfsson till Ulfåsa, 99.
 — se även Carl.
 Karlfeldt, Erik Axel, fil. hedersdoktor, en av de 18 i Sv. akad., 137.
 Karlsson, Karl Henrik, historiker, 48, 51, 52, 96.
 Katarina, Katharina.
 Katharina Brynolphsdotter, 103.
 — Eriksdotter, 89.
 — (Karin) Glysingsdotter, 87, 98.
 — Gudmarsdotter, 104.
 — Karlsdotter, 109.
 — Knutsdotter, 98.
 Kellgren, Johan Henrik, förf., 74, 76, 78, 81, 82.
 Kerstin Hansdotter (Bielkenstierna), 112, 114.
 Klingspor, Wilhelm Mauritz, greve, fältmarskalk, en av rikets herrar, 28, 30, 125.
 Klosterberg, bat.predikant, 14.
 Knorring, von, rysk general, 126—128.
 Knut, jarl, 61.
 — den Långe, ident. m. Knut Holmgerrson?, 58, 88.
 — Algotsson, riddare, 91.
 — Bosson, 98.
 — Brynolfsson, 103.
 — Dansson, 52, 54.
 — Erengisleson, 93.
 — Eriksson, 61.
 — Filipsson, 51—54.
 — Folkesson, 58, 92, 93, 110.
 — Holmgerrson, ident. m. Knut den Långe?, 55, 88.
 — Karlsson, lagman, 87, 88, 92.
 — Kristinesson, 58.
 — Magnusson, död 1251, 60.
 — Magnusson, lagman, 57.
 — Matsson, lagman, 56, 87.
 — Tordsson Bonde, 88.
 Kosatschkovsky, rysk general, 125.
 Koskull, Ulrika Catharina (Ulla), 73.
- Kraus, Josef Martin, hovkapellmästare, 73.
 Kristina, fru, norsk konungadotter, 61.
 — fru, 58.
 — Birgersdotter, 58.
 — Torgilsdotter, 51.
 Kristoffer, konung av Sverige, 109, 113.
 Kulneff, Jakov Petrovitj, rysk general, 128.
 Köhler, Axel Johan von, frih., vice president, 39.
- Lagerbielke, Gustaf, greve, statsman, 5—7, 9, 41, 43, 44.
 Lagerbring, Carl, greve, statsråd, en av rikets herrar, 8, 9, 25.
 — Gustaf Olof, frih., gen.löjtn., 126—128.
 Lagerheim, Carl Erik, frih., president, 8, 24, 25, 37.
 Lamm, Martin, litteraturhistoriker, 75.
 Lantingshausen, Albrekt von, greve, gen.major, överkammarherre, 127.
 Lars Germundsson, riddare, 99.
 — Knutsson, 93.
 — Ulfsson, lagman, 97.
 Laurentius Paulinus Gothus, ärkebiskop, 115.
 Lehnberg, Magnus, biskop, 73.
 (lejon), se Brynjolf Bengtsson.
 (lejonansikte), se Anund Jonsson.
 Lenngren, Anna Maria, f. Malmstedt, skald, 77—79, 81, 82.
 — Carl Petter, kommerseråd, tidningsman, 76—79.
 Leopold, Carl Gustaf af, statssekr., skald, 78, 80, 82.
 Lewenhaupt, Charles Emil, greve, kaptenlöjtn., 22.
 Levartin, Oskar, litteraturhistoriker, skald, 137.
 Lidinvarld Haraldsson, 99.
 Liljenstolpe, Lars Axel, lagman, 76.
 Lilliehorn, Carl Pontus, öv.löjtn., 82.
 Lindblom, Jacob, »Erkebiskopen», 74, 75, 78, 80—84.

- Lindeblad, Assar, prost, skald, 115.
 Lindholm, Karl J., 133.
 Linné, Carl von, arkiater, 26, 27, 74, 75.
 Livijn, Claes Johan, gen.-direktör, förf., 130.
 Lyder av Kyren, 105.
 Låstbom, Herman af, landshövd., 39, 43.
 Löfvenskjöld, Salomon, frih., ämbetsman, 5, 34.
 Löfving, D., brukspatron, 13.
 Löwenflycht, se Schmitterlöv, Henning Christian.
 Löwenhielm, Carl Axel, greve, gen.löjtn., diplomat, 65, 128.
 Magnus Birgersson, hertig, 49, 53, 55, 57—60.
 — Eriksson, konung av Sverige och Norge, 85—87, 89, 92, 98, 103—106, 109, 110.
 — Eriksson (örnfot), 95.
 — Gisleason, riddare, 92, 93, 110.
 — Gudmarsson, 104.
 — Håkansson (?), 61.
 — Johansson, 107.
 — Ladulås, konung av Sverige, 49, 51, 56, 58—60.
 — Ragnvaldsson, drots, 55, 56.
 Malmstedt, Anna Maria, se Lenngren.
 Manderström, Christoffer Rutger Ludvig, greve, statsman, president, en av rikets herrar, 18, 19.
 Mannerheim, Lars Augustin, frih., ämbetsman, 6, 17, 38, 39.
 Margareta, fru, 91.
 — g. m. Ulf Karlsson, 89.
 — Clausdotter, 105.
 — Eriksdotter, 89.
 — Karlsdotter, 88.
 — Knutsdotter, 93, 94.
 — Knutsdotter, g. m. Erik Karlsson (örnfot), ident. m. föreg. (?), 94.
 — Sunesdotter (Bååt), 87, 90.
 — Tordsdotter (Bonde), 93, 94.
 — Torgilsdotter, 51, 57.
 Maria Jöransdotter (Stiernsköld), 112—114.
 Marina Jöransdotter (Stiernsköld), 112, 113.
 Martha, ident. m. Margareta Sunesdotter, 90.
 Matheus av Aske, 59.
 Matts Ödgisleson, 109.
 Mechtild av Kyren, 105.
 Melin, Henrik Georg (?), gen.kvartermästarelöjtn., 22.
 Michaelsson och Benedicks, firma, 15.
 Milton, John, engelsk skald, 74.
 Modéer, Adolf, förf., vetenskapsman, 72.
 Moltke, Nils, mecklenburgsk riddare, 91.
 Montgomery, Gustaf Adolf, överste, landshövd., förf., 6, 29, 33, 34, 125.
 Montgomery-Silfverstolpe, Magdalena (Malla), förf.:na, 28, 32, 74.
 Munck, Adolf Fredrik, greve, landshövd., 19.
 Müller, Carolina Fredrika, f. Halle, sängerska, 74.
 — Christian Friedrich, konsertmästare, 73.
 Märta (Margareta) Eriksdotter, 88, 91.
 — Jonsdotter, 99.
 — Jöransdotter (Stiernsköld), 113.
 Mörner (af Morlanda), Adolf Gustaf, greve, statsråd, 38.
 — Christina Charlotta, grevna, 78.
 Mörske, Johan (åsnehuvud), 99.
 Napoleon, kejsare av Frankrike, 15, 64, 65, 80, 83.
 (Natt och Dag), se Bo Bosson.
 Niklis i Lofta, 93.
 Nikolaus IV, påve, 58.
 Nils, av Toftasläkten, 88, 89.
 — (Niclas) Bosson, 95.
 — Erengisleson, riddare, 95, 96.
 — Hermansson, biskop, 87.
 — Ingemundsson, 56.
 — Jonsson i Rickaby, 91.
 — Jonsson (stjärna), lagman, 91.
 — Jöransson (Stiernsköld), 112—114.
 Nils Kettilsson (Bløke af Åkerö), riddare, 105.
 — Magnusson, 93.
 — Thuresson (Bielke af Åkerö), drots, 90.
 — Tyrgilsson, 106.
 — Åbjörnsson (sparre), 87, 89, 90, 110.
 Nissen, Fernanda, 133.
 Nordin, Carl Gustaf, biskop, historiker, 115.
 Numers, Maria Gustava von, f. von Troil, 73.
 Nyblom, Carl Rupert, förf., 139.
 Nygren, Ernst Ludvig, arkivråd, 49.
 Näf, Peter, lagman, 53, 54.
 Oehlschläger, Adam Gottlob, dansk skald, 3, 4.
 Oldenburg, Carl Ernst, brigadchef, 29, 31.
 Olof (Olaff), biskop, 96.
 — (Olav Haraldsson) den helige, konung av Norge, 4.
 — Djäken, 93.
 Olsson, Karl Henry, prof., 132—140.
 Oskar I, konung av Sverige och Norge, 39, 40.
 (Oxenstierna af Eka och Lindö), se Arvid Bengtsson.
 Oxenstierna (af Korsholm och Wasa), Johan Gabriel, greve, riksmarskalk, en av rikets herrar, skald, 75.
 Oxenstierna (af Södermöre), Axel, greve, rikskansler, 117.
 Paine, Thomas, engelsk-amerikansk skriftställare, 31.
 Palbitzki, Anna Mathilda, frih.:na, »maka», 78, 79, 82, 84.
 Pantzerhjel, Sigge Vilhelm, öv.löjtn., 22.
 Pechlin, Carl Fredrik, frih., gen.majör, politiker, 71, 83.
 Peringsköld, Johan kansli-råd, 48.
 Perrault, Charles, fransk förf., 82.
 Peter Algotsson, kansler, 56.
 — Jöransson (Ulfsparre af

- Broxvik), ståthållare, 128.
- Pétré, Fredrik (?), öv.löjtn., ilbud, 130.
- Peyron, Gustaf Abraham, frih., gen.löjtn., statsråd, 127.
- Platen, Achates Carl von, frih., hovmarskalk, 8, 45.
- Polen, Bo, 87.
- Porse, Magnus, 109, 111.
- (—) se även Birgitta Magnusdotter.
- Puke (Bonde), Erik, 95, 96.
- Ramborg Karlsdotter, 96.
- Staffansdotter, 95.
- Ramfrid Göstafsdotter, 58, 61.
- Rasmus Ludvigsson, historikskrivare, genealog, 48, 51, 52, 61.
- Reenstierna, Märta Helena, förf.na, 27, 29.
- Ribbing, Peter, 91.
- Sigvid, 91.
- Riben, Carl Wilhelm, exp.-chef, 39—41.
- Richissa, abbedissa, 98.
- Risell, mile, 74.
- Rosén, Jerker Ingmar, doctent, 49, 59.
- Rosenblad, Mathias, greve, ämbetsman, en av rikets herrar, 5, 43—46.
- (Rosenhane), se Johan Jöransson.
- Rosenstein, Nils Rosén von, statssekr., en av de 18 i Sv. akad., förf., 33.
- Rosman, Holger, 93, 97.
- Rumjantsev, Nikolai Petrovitj, rysk greve, rikskansler, 65.
- Runeberg, Johan Ludvig, finsk skald, 11.
- Rääf (i Småland), Leonard Fredrik, fil. hedersdoktor, kulturhistoriker, 82.
- Rörrik Algotsson, riddare, 57, 58, 93.
- Birgersson, 58.
- Röök, Lars Jakob von, hovintendent, 35, 36.
- Saint-Lambert, Jean Francois de, fransk förf., 74.
- Samuelsson, Sixten Gunnar, lektor, 29.
- Schenström, Johan Jacob (?), löjtn., 34.
- Schinkel, Bernat von, överste, historisk samlare, 6, 7, 10, 21, 23—25, 37.
- Schmiterlöv, Augusta Christina, 78.
- Carl Johan Fredrik (Janne), öv.löjtn., 78.
- Henning Christian, landshövd., 71—84.
- Schulzenheim, Conrad Teodor von, frih., gen.löjtn., 127, 128.
- Schwan, släkten, 31.
- Hans Niklas, grosshandl., statsråd, 15, 29, 31.
- Schück, Johan Henrik Emil, prof., litteratur- och kulturhistoriker, 19, 23.
- Sergel, Johan Tobias, bildhuggare, 27.
- Sigge, ärkedjäkne, 56.
- Magnusson (Vinstorpaätt), 96, 97.
- Ulfsson (sparre), 96, 97.
- Sigismund, konung av Sverige och Polen, 118.
- Sigmund Keldorsson, 87.
- Silfverstolpe, Axel Gabriel, kammarherre, 38—40.
- Carl Gudmund, bankokommissarie, 38.
- Silfverstråle, Gustaf, hovjunkare, 75.
- Sjöholm, Stig Ingemund, fil. dr, 133, 139.
- Sjövall, Alf Birger Ossian Nikolaus, prof., 1.
- Skjöldebrand, Anders Fredrik, greve, general, politiker, 5, 20, 21, 23, 74, 78.
- Skogman, Carl David, frih., president, 32, 33.
- Slikting, Fredrik, 55.
- (snedbjälkar, två), se Gregor Bengtsson.
- Snoilsky, Carl Johan Gustaf, greve, överbibliotekarie, skald, 78.
- (sparre), se Gustaf Ulfsson, Nils Abjörnsson, Ulf Bengtsson.
- Stedingk, Curt Bogislaus Ludvig Christoffer von, greve, fältmarskalk, diplomat, 7, 10.
- Stefan, Sveriges förste ärkebiskop, 85.
- Steffen, Linus Rickard, rektor, litteraturhistoriker, 133.
- Sten, 105.
- Haraldsson, 98.
- Stensson (Bielke af Åkerö), riddare, 96.
- Turesson Bielke (af Åkerö), riddare, 88, 105.
- Stenbock, Magnus (Måns), greve, gen.major, en av rikets herrar, 45.
- (stengavlar, tre), se Holmger Ulfsson.
- Stephanus, se Stefan.
- Stiernsköld, Nils, gen.ståthållare, amiral, 115—122.
- (—) se även Ebba Jöransdotter, Jöran Classon, Karin Jöransdotter, Maria Jöransdotter, Marina Jöransdotter, Märta Jöransdotter, Nils Jöransson.
- (stjärna), se Nils Jonsson.
- Stridsberg, Carl, bibliotekarie, prost, 12, 13.
- Strindberg, Johan August, förf., 135, 136.
- Stroganoff, rysk general, 128.
- Stureätten, gamla, 104.
- Sture, Anund, riksråd, 99.
- (—) se Gustaf Algotsson.
- Sune Jonsson Bååt, 87.
- Svanberg, Nils, 139.
- Svantepolk Knutsson, riksråd, lagman, 53, 55, 56, 104, 106.
- Sverre Sigurdsson, norsk konung, 54.
- Säve, Teofron Adolf, lektor, 133.
- Söderberg, E. N., 79.
- Söderwall, Knut Fredrik, språkforskare, 95.
- Teet (Theet), Catharina Charlotta, 73.
- Tettenborn, Friedrich Karl, rysk-badisk general, diplomat, 130.
- Thomson, James, skotsk skald, 74.
- Thorild, Thomas, skald, 76.
- Thunberg, Carl Peter, botanist, 27.
- Thyrkil raff Stang, sysseleman, 93.
- Tibell, Gustaf Wilhelm af, frih., gen.adjutant, 46.

- Torgils (Tyrgils) Knutsson, marsk, 48—62, 87, 92.
 Torssén, vice borgmästare, 13.
 — H. B., fru, 12.
 Tottie och Arfwedson, firma, 15.
 Trolle, Arvid, riksråd, 99.
 Trolle-Wachtmeister, Carl Axel, greve, ämbetsman, en av rikets herrar, 7.
 Ture Kettlilsson (Bielke af Åkerö), 95.
 Tyrgils Clementsson, riddare, 106.
- Uggla, Fredrik, öv.löjtn., 123.
 Ugglas, Per Gustaf af, greve, politiker, 43, 44, 46.
 Ulf Bengtsson (sparre), riddare, 97.
 — Gudmarsson, 86, 104.
 — Holmgerson, kanik, 56, 58, 97, 98.
 — Karlsson Fase, 53, 55—58, 60, 87, 89.
 — Åbjörnsson, lagman, 87.
 (Ulfsparre af Broxvik), se Peder Jöransson.
- Upmark, Gustaf Henrik Wilhelm, konsthistoriker, förf., 112, 114.
 Utter, Isaac, bokhandl., 45.
 — Peder Månsson, genealog, 48, 103.
- Wachtmeister (af Johannishus), Carl Axel, se Trolle-Wachtmeister.
 — Carl (Claes) Adam, greve, excellens, 78.
- Wahlberg, Hedvig, g. m. Peter Carlén, 12, 13.
 Valdemar Birgersson, konung av Sverige, 51—53, 55, 57, 59, 87, 89, 98, 99.
 Waller, Sture Magnus, doctent, 122.
 Wallgren, Hjalmar, 138.
 Wallinder, Johannes, rektor, 133.
 Wallis, familjen, 13.
 Wallmark, Per Adam, kansliråd, bibliotekarie, 66.
 Wallmoden, Ludwig Georg Thedel, österriskisk general, 129, 130.
 Warburg, Karl Johan, litteraturhistoriker, 75, 77, 79.
 Warnstedt, Carl Gustaf Christopher Wilhelm Kagnaris von, fil. stud., 48—62.
 Vegesack, Eberhard Ernst Gotthard von, frih., gen.löjtn., 9, 10.
 — Eberhard Ferdinand Emil, frih., tullinspektör, 9, 10.
 Wegner, Sigrid Dorotea, mademoiselle, 12.
 Wellander, Erik Johan, bokhållare, 14.
 Vendel, Valdemar, 133.
 Wermelin, bröderna, 133.
 Wetterstedt, Gustaf af, greve, diplomat, 5, 8, 27, 39—44.
 Wibom, Magdalena, fru, 12.
 — Maria Stina, fru, 13.
 Wickman, smed, 29.
- Wieselgren, Harald Ossian, publicist, 20, 21, 23.
 Willers, Uno Erik Wilhelm, kansliråd, 13.
 Wingård, Johan Didrik af, landshövud., 31.
 (Vinstorpaätt), se Sigge Magnusson.
 Vitzen, Thomas von, 95.
 Vivi på frimurarlogen, 133.
 Wrangel (af Ludenhof), Gabriel Adolph, frih., öv.löjtn., 76.
 — Peter Nikolajevitj, frih., rysk general, 76.
 Wählberg, Georg Didrik af, statskommissarie, 8.
 Wägner, Elin Matilda Elisabet, förf., 85.
- Ysar, biskop, 57.
- Zibet, Christoffer Bogislaus, frih., statssekr., 46.
- Åbjörn Nilsson, drots, 88.
 — Sixtensson, drots, 87, 89.
 (Åsnehuvud), se Mörške, Johan.
- Ångel, Folke Jonsson, 54.
 — Johan d. y., 85, 105.
 — Karl Johansson, 52, 54.
 — Magnus Johansson, marsk, 53, 55, 56.
- Öhrn, Gabriel, reg.pastor, 13.
 (Örnfot), se Erik Karlsson, Magnus Eriksson.

PERSONHISTORISK
TIDSKRIFT

FYRTIOÅTTONDE ÅRGÅNGEN

1950

UTGIVEN AV

PERSONHISTORISKA SÄMFUNDET

GENOM

UNO WILLERS

STOCKHOLM 1950—1951.
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
503813

P E R S O N H I S T O R I S K

T I D S K R I F T

F E R D O M A N D E A R G A N G E N

UTGIVEN MED STATSUNDERSTÖD

UTGÅVA FÖR ÅR 1880

1880

BEHOV AV STATSBOKHÅLLNINGEN

I N N E H Å L L

	Sid.
Bernhard von Beskows Levnadsminnen. Av <i>Folke Sleman</i>	1—47
Om marsken Torgils Knutssons släktförhållanden. Ett meddelande. Av <i>Sven Axelson</i>	48—62
Några notiser om hovstallmästaren Adam Ehrengrenat. Av <i>Olof Ribbing</i>	63—69
Henning Christian Schmiterlöw och hans litterära förbindelser. Av <i>H.</i> <i>Schmiterlöw</i>	71—84
Medeltida arvslogar och släktskapsbestämning. Studier i Svenskt Diploma- tarium. Av <i>Filip Liljeholm</i>	85—111
Kring Johan Jöranssons (Rosenhane) stambok. Av <i>Bertil Broomé</i>	112—114
Recensioner	
Bertil Broomé, Nils Stiernsköld. Rec. av <i>Folke Lindberg</i>	115—122
Sture M. Waller, Georg Carl von Döbeln. Rec. av <i>Sven Olsson</i>	122—132
Henry Olsson, Fröding. Ett diktarpöträtt. Rec. av <i>Anders Lindberger</i>	132—140
Personregister	141—147

Medlemsavgiften i Personhistoriska Samfundet är kr. 10:— pr år + 50 öre för porto och uttages såsom postförskott för Personhistorisk Tidskrift. Önskan om inträde anmäles till Samfundets sekreterare kaslirådet Uno Willers, Svenska Akademiens Nobelbibliotek, Börshuset, Stockholm 2. Bokhandelspris för löpande årgång är kr. 12:50.